

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA TEORIE KULTURY (KULTUROLOGIE)

Jitka Kučerová

Specifika mužské a ženské kultury v základních životních sférách
(se zaměřením na soudobou západní kulturu)

The Specificity of Male and Female Culture in the Basic Life Areas
(Focused on Contemporary Occidental Culture)

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Praha 2009

P r o h l a š u j i ,

že jsem tuto rigorózní práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne

OBSAH

OBSAH	3
0 ÚVOD	6
1 HISTORIE A VÝVOJ GENDEROVÝCH VĚD	9
1.1 Zástupci genderové problematiky v evropských zemích a USA	9
1.1.1 Francie	10
1.1.2 Anglie	10
1.1.3 USA	10
1.1.4 Čechy	11
1.2 Osobnosti a jejich teorie	12
1.2.1 Simone de Beauvoirová	12
1.2.2 John Stewart Mill	13
1.2.3 Betty Friedanová	14
1.2.4 Margaret Meadová	15
1.2.5 Ann Oakleyová	16
1.2.6 Carol Gilliganová	16
1.2.7 Tomáš Garrigue Masaryk	17
1.3 Feminismy	19
1.3.1 Diferenční feminismus	21
1.3.2 Liberální feminismus a anarchofeminismus	22
1.3.3 Ekofeminismus	22
1.3.4 Feministická antropologie	22
1.3.5 Feministická sociologie	24
1.4 Gender	25
1.4.1 Stručná historie a vývoj genderových rolí	26
1.4.2 Vývoj vnímání genderové příslušnosti	28
2 MUŽSKÁ A ŽENSKÁ KULTURA	31
2.1 Kulturní kategorie	31
2.1.1 Jazyk	32
2.1.2 Artefakty	33
2.1.3 Hodnoty a normy	36
2.1.4 Prostředí	37
2.1.5 Styl učení	39
2.1.6 Pojetí vztahů	40
2.1.7 Prožívání sexuality	40
2.2 Specifika v základních životních potřebách	41
2.3 Ženská a mužská kultura	43
2.4 Odlišnost jako předpoklad přitažlivosti	44
3 TEORIE PROCESU POZNÁVÁNÍ ODLIŠNÉ KULTURY	47
4 SPECIFIKA MUŽSKÉ A ŽENSKÉ KULTURY V ZÁKLADNÍCH ŽIVOTNÍCH SFÉRÁCH	52
5 MUŽSKÁ A ŽENSKÁ KULTURA V RODINĚ A VE SPOLEČNOSTI	54
5.1 Společenské role a očekávání v dělbě práce	54
5.2 Rodina a zaměstnání mimo domov	59

5.3	Situace v ČR	63
5.4	Podmíněnost mužů a nepodmíněnost žen	64
6	MUŽSKÁ A ŽENSKÁ KULTURA VE SPECIFICKÝCH PROFESÍCH	67
6.1	Genderová diskriminace v podnicích	68
6.1.1	Genderové stereotypy na pracovišti	70
6.1.2	Dva přístupy organizací k diskriminaci	71
6.2	Učitelská profese jako příklad genderově specifického prostředí	72
6.3	Srovnání dělby práce v soukromé a veřejné sféře	75
6.4	Globalizuje mužská kultura ženskou?	76
7	PARTNERSTVÍ JAKO NOVÁ KULTURA	79
7.1	Faktory, které mají vliv na míru cizosti mezi partnery	80
7.2	Partnerství jako nová kultura	81
7.3	Společenská očekávání	83
7.4	Fenomén rozvodu	85
7.5	Partnerská variabilita	87
7.5.1	Příklady lokální variability partnerských pravidel	89
8	SROVNÁVACÍ VÝZKUM ZÁSTUPCŮ ČESKÉ A AMERICKÉ SPOLEČNOSTI	91
V RÁMCI GENDEROVÉ PROBLEMATIKY		91
8.1	Smysl, prostředí a předmět výzkumu	91
8.1.1	Stručný rozbor jednotlivých otázek uvedených v dotazníku	92
8.2	Techniky sběru dat	96
8.3	Teoretický podklad	97
8.4	Popis vzorku respondentů	99
8.4.1	Tabulka A – celkový počet respondentů	100
8.4.2	Tabulka B - popis českého vzorku	101
8.4.3	Tabulka C -popis amerického vzorku	102
8.5	Vyhodnocení dotazníků	103
8.5.1	Otázka č. 1: Jaký máte vztah k problematice vyplývající z rozdílnosti pohlaví?	103
8.5.1.1	ČR	104
8.5.1.2	USA	104
8.5.2	Otázka č. 2: Jste zastánci instituce manželství?; Proč?	105
8.5.2.1	ČR	106
8.5.2.2	USA	106
8.5.2.3	ČR	107
8.5.2.4	USA	107
8.5.3	Otázka č. 3: Co je to feminismus?	108
8.5.3.1	ČR	109
8.5.3.2	USA	109
8.5.4	Otázka č. 4: Jmenujte osobnost/i, které s pojmem feminismu spojujete (současné i historické)	109
8.5.4.1	ČR	111
8.5.4.2	USA	111
8.5.5	Otázka č. 5: U následujících oblastí vyberte, nakolik se domníváte, že v nich mají muži a ženy, v tzv. západní společnosti, vyrovnaná práva a možnosti	111
8.5.5.1	Oblast vzdělávání	112
8.5.5.1.1	ČR	113

8.5.5.1.2 USA	113
8.5.5.2 Oblast profesního života	114
8.5.5.2.1 ČR	114
8.5.5.2.2 USA	115
8.5.5.3 Oblast partnerství	115
8.5.5.3.1 ČR	116
8.5.5.3.2 USA	116
8.5.6 Otázka č. 6: V které z uvedených oblastí jste se někdy ve Vaší zemi setkali s omezením vyplývajícím z rozdílnosti pohlaví (označte je)	117
8.5.6.1 ČR	118
8.5.6.2 USA	119
8.5.7 Otázka č. 7: Souhlasíte se způsobem zavedení povinných kvót (tzn. povinného polovičního zastoupení mužů a žen) pro zvýšení počtu žen ve veřejném životě?	119
8.5.7.1 ČR	120
8.5.7.2 USA	120
8.5.8 Otázka č. 8: Vyberte pro každý z následujících faktorů míru vlivu na zachování vzájemného respektu a soudržnosti v partnerství	120
8.5.8.1 ČR	122
8.5.8.2 USA	123
8.5.9 Otázka č. 9: Uveďte dvě typicky ženské a dvě typicky mužské věci denní potřeby	123
8.5.9.1 ČR	125
8.5.9.2 USA	125
8.5.10 Otázka č. 10: Uveďte dvě typicky ženské a dvě typicky mužské profese	126
8.5.10.1 ČR	127
8.5.10.2 USA	128
8.6 Závěry plynoucí z výzkumu	128
9 ZÁVĚR	132
10 SEZNAM LITERATURY	136
11 PŘÍLOHY	143
Příloha A – česká verze dotazníku	144
Příloha B – anglická verze dotazníku	147
RESUMÉ	150
SUMMARY	151

0 ÚVOD

Tato práce poukazuje na specifika mužské a ženské kultury, podle kterých je můžeme jako relativně samostatné kultury chápat. Na základě jejich vlastních kulturních kategorií – jako je jazyk, normy, hodnoty, artefakty, způsob myšlení atd. – stavíme obě kultury vedle sebe, abychom je mohli lépe nahlížet a následně porovnat v prostředí základních životních sfér.

Interakci obou kultur zároveň přirovnáváme k situaci cizince, který přichází do jiné kultury než je jeho vlastní a je zde vystaven jiným pravidlům, jazyku, chování... jedinců, kteří do této kultury patří. Jako se budeme v této práci pohybovat v rámci tzv. západní společnosti, tak můžeme také zde přirovnat míru cizosti mezi mužskou a ženskou kulturou k situaci setkání zástupců odlišných zemí v tomto prostředí. Stejně tak jako spojuje euroamerickou společnost řada nadnárodních či „nadculturních“ hodnot, artefaktů, zvyků atd. napříč jednotlivými zeměmi, tak také v rámci mužské a ženské kultury existuje množství „nadgenderových“ pravidel a kategorií, které pocit cizosti do jisté míry snižují. V této práci se budeme snažit upozornit na oba fenomény – rozdílného i společného.

Vzhledem k rozsahu práce se nebudeme podrobně zabývat historií této tematiky – širší historické zázemí v teoriích je snadno dohledatelné v odborné literatuře a základem k němu může být seznam literatury uvedený v závěru práce. S ohledem na širší tématu se v tomto textu omezíme tedy časově i místně, a to na dnešní západní neboli euroamerickou společnost, jejíž kultura se postupně rozšiřuje do celého světa a která je tedy ve svých hodnotách zásadní.

Práce je rozdělena do osmi kapitol. Nejprve si krátce přiblížíme dějinné vnímání genderové problematiky, uvedeme některé výrazné teorie, pojmy a jména a v krátkosti rozebereme vývoj genderových rolí ve vybraných historických etapách a také v historii jedince. Zvláště se pak v této kapitole pozastavíme u díla T.G. Masaryka jako zástupce české obrody v daném tématu. V následující kapitole si vymezíme termíny mužské a ženské kultury za pomoci zmiňovaných specifických kulturních kategorií, které definují jakoukoli samostatnou kulturu. Dále se budeme zabývat fenoménem cizince – nejprve obecně a následně obě zmíněná témata spojíme v jedno. Specifika mužské a ženské kultury zároveň s fenoménem cizince, který jimi

prostupuje, uchopíme ve třech základních životních oblastech: rodina kontra společnost; „mužské“ a „ženské“ profese a partnerské vztahy. Ve všech oblastech se pak zabýváme především tématem dělby práce na základě genderu – ve veřejné i v soukromé sféře – a obecnými představami o chování a jednání jedince v závislosti na jeho pohlaví. Poslední kapitolou je pak praktický exkurz k dané tématice ve formě dotazníkového šetření provedeného mezi dnešní českou a americkou populací. Tento drobný výzkum má mj. poukázat na existenci specifík mužské a ženské kultury ve vnímání zástupců obou zkoumaných společností i obou pohlaví. Zároveň zastupuje nejaktuálnější pohled na dané téma, který završuje dosavadní historický rozbor. Výzkum má také za úkol podat jednoduchý přehled o informovanosti a zájmu o danou problematiku v soudobé společnosti a zároveň porovnat v odpovědích dvě kultury genderu – ve výzkumu rozlišujeme mezi odpověďmi žen a mužů – v rámci dvou kultur geografických – čeští a američtí občané. Výzkum svými hypotézami a otázkami uvedenými v dotazníku zároveň navazuje na předchozí text.

Domníváme se, že genderová otázka se, přes všechna specifika jednotlivých států v celé euroamerické společnosti, vyznačuje natolik podobnými rysy, že je možné ji do jisté míry generalizovat. Závěrečný výzkum má pak jednou ze svých klíčových hypotéz podepřít tuto teorii, že generalizace euroamerické kultury v genderové otázce je možná.

Snahou této práce je vyvarování se zúženého pohledu na dané téma. Vycházíme tedy z kulturologické koncepce nazírání genderové problematiky a snažíme se na ni nahlédnout prostřednictvím řady teorií a úhlů pohledu. Podle našeho názoru je takové prostředí, kde se mísí rozmanité přístupy mnohem plodnější než úzkoprofilové zaměření. V textu čerpáme z literatury sociologické, antropologické, psychologické, filozofické, ekologické... napříč západním světem, historickou i moderní literaturou.

Klíčovým titulem je pro nás pak kniha antropoložky Margaret Meadové *Male and Female*, a to především proto, že její názory a postřehy, které postihují americkou společnost před více než padesáti lety, se dají v mnoha případech přenést i na celou západní společnost dneška. Mimo to nám kniha přibližuje pestrou škálu variace genderu v prostoru. Dalšími důležitými

tituly jsou zde *Purity and Danger* od Mary Douglasové a studie *The Stranger* od Alfreda Schütze.

Cílem práce není obsahově vyčerpat jednotlivé oblasti tématu, ale spíše poukázat na jejich propojenost a vzájemnou závislost. Poznatky by pak mohly pomoci vést k určitému novému – nestrannému a racionálnímu – náhledu na problematiku genderu v dnešní společnosti jako takové i v jejích dílčích oblastech, a inspirovat k možným úpravám nedostatků.

Varujeme především před potíráním, až stíráním kulturní rozmanitosti a zároveň před jejím nevyužíváním – v tomto případě v rámci mužské a ženské kultury napříč různými sférami společnosti. Muže a ženy budeme prezentovat v určitém smyslu v rovnoprávném postavení – obě dvě pohlaví totiž podléhají daným kulturním normám a stereotypům.

V úvodu bychom chtěli také předeslat, že jsme si vědomi toho, že existuje řada jedinců a párů, kteří by do kategorií a situací popisovaných v textu svým stylem života nespádali.

Na tomto místě bych chtěla také poděkovat PhDr. Václavu Soukupovi, CSc. za ochotu při spolupráci na tomto textu.

1 HISTORIE A VÝVOJ GENDEROVÝCH VĚD

V této kapitole bychom chtěli stručně připomenout některé významné myšlenky, autory a směry, které se v historii genderové problematiky objevují a spoluutvářejí její vývoj. Tento výčet nebude zdaleka vyčerpávající a to vzhledem k míře potřeby historického exkurzu pro zvolené téma, k celkovému rozsahu práce a ke snadné dostupnosti historického pozadí problematiky ve společenskovední literatuře, kterou dnešní čtenář může využít. Přiblížíme si zde také pojem genderu a v krátkosti rozebereme vývoj genderových rolí v historii západní kultury, čímž chceme především upozornit na variabilitu těchto rolí v čase. Závěrem se zamyslíme nad procesem vývoje vnímání genderové příslušnosti v životě jedince a učiníme analogii této oblasti ke sféře celospolečenského vnímání této problematiky.

Za oficiální počátek feministických hnutí je možné považovat dvě významné světové události: boj amerických osad za nezávislost a francouzskou revoluci. Jde o dva ze zásadních mezníků společnosti vůbec – válka a revoluce – které navozují výjimečnou situaci a nabourávají dosavadně vymezené role ve společnosti. Muži bojovali a ženy byly nuceny převzít jejich role v běžném životě. Vyšel na povrch zajímavý fakt, že ženy jsou schopny tyto role zastat. (Osvaldová, 2004, s. 17)

Hlavními požadavky emancipačního hnutí byly od jeho počátku koedukace, požadavek rovnoprávného přístupu k povoláním a rovné postavení žen a mužů před právem, tedy i možnost společně volit. (tamtéž)

1.1 Zástupci genderové problematiky v evropských zemích a USA

Ve zkratce uvedeme jména z řad čelních představitelů emancipačních hnutí ve vybraných evropských zemích a USA. Některé z nich si poté priblížíme skrze jejich hlavní myšlenky a díla.

1.1.1 Francie

- O. de Gougesová – zakladatelka prvních ženských spolků, autorka spisu *Déclaration des droits de la Femme et de la Citoyenne*, 1791
- S. de Beauvoirová – autorka jedné z nejvýznamnějších knih s genderovou tematikou *Le Deuxième Sexe*, 1949 (tamtéž)

1.1.2 Anglie

- M. Wollstonecraftová – autorka knihy *A Vindication of the Rights of Woman*, 1792
- E. Pankhurstová – vedoucí britských sufražetek – radikální odnože feministického hnutí na přelomu století
- J. S. Mill – obhájce ženských práv, autor knihy *Subjection of Women*, 1869 (viz i níže)
- V. Wolfová – autorka knihy *A Room of One's Own*, 1929, představitelka tzv. druhé vlny feminismu tzn. v období po první světové válce (tamtéž)

1.1.3 USA

- M. Fullerová – tvrdila, že duše a mysl nejsou ani mužské ani ženské, že génius je bezpohlavní
- L. C. Mottová – sociální reformátorka a podpůrkyně ženských práv
- B. Friedanová – autorka knihy *The Feminine Mystique*, 1963; je označována za „matku feminismu“ (viz i níže) (tamtéž)

1.1.4 Čechy

Zde upozorníme zejména na F. Plamínkovou – senátorku a feministku, která formuluje hlavní složky emancipačního hnutí takto: 1. úsilí o individuální uvolnění s praktickým požadavkem neomezovaného vzdělání pro ženy; 2. sociální a etnické s požadavkem přístupu ke všem povoláním a oborům lidské práce, odstranění dvojí morálky, nuceného celibátu, prostituce; 3. politické uvolnění, bojující za právo volného sebeurčení ve státě, tedy volební právo, změny některých zákonů; 4. rodinné uvolnění, snažící se o mravní a právní rovnost v rodině, nezávislost hospodářskou a rodičovskou moc. (tamtéž)

V oblasti umění a literatury jmenujeme například M. D. Rettigovou, K. Světlou, B. Němcovou, E. Krásnohorskou¹. (tamtéž)

Ve světovém měřítku bylo velmi významné mužské zastoupení v této otázce. Jmenujme například V. Náprstka či T. G. Masaryka, který na důkaz obrodného přístupu k genderové otázce převzal manželčino příjmení Garrigue. Masaryk vyjádřil, že nepochybuje o rovnocennosti žen a mužů, ale že tato rovnocennost nemá vylučovat odlišnost mezi pohlavími. Žena má mít tedy stejná práva jako muž rozvíjet své schopnosti, které se od těch mužských mají právo lišit. (tamtéž)

Z dalších zástupců uveďme např. M. Horákovou, která postavení žen hájila ve vznikající legislativě nové republiky. (tamtéž)

Emancipační snahy přerušila druhá světová válka a posléze období socialismu, které nasazovalo emancipaci na problematiku třídního boje.

¹ V Praze bylo založeno první dívčí gymnázium ve Střední Evropě Minerva a to roku 1890 právě zásluhou Elišky Krásnohorské. (Sokačová, 2008)

Mezi nejvýznamnější zástupkyně feministického hnutí a gender studies patří v našem prostředí dále např.: P. Horská, M. L. Neudorfllová, M. Lenderová, L. Fialová, J. Pešková, J. Šiklová, H. Havelková aj. (tamtéž)

V roce 1998 na Filozofické fakultě UK oficiálně vzniklo Centrum studií rodu: Gender Studies.

1.2 Osobnosti a jejich teorie

Nyní přiblížíme jména a teorie některých zásadních osobností, které se genderovou problematikou zabývaly a výrazně jí ovlivnily.

1.2.1 Simone de Beauvoirová

Kniha *Le Deuxième Sexe*, z roku 1949, přináší filozofický pohled ženy – autorky na genderovou problematiku. Náhled na ženu jako na „druhé pohlaví“ vyplývá z hlavní teze knihy: „Chci-li se definovat, jsem napřed nucena prohlásit: ‚Jsem žena.‘ Tato pravda vytváří pozadí, na němž se odráží každé další určení. Muže nikdy nenapadne začít tím, že se ukáže jako jednotlivec určitého pohlaví: že je muž, rozumí se samo sebou...“ (Beauvoirová, 1966, s. 9, 28) Beauvoirová dále definuje nejhorší prokletí, které na ženě leží „... že je vyloučena z válečných výprav. Člověk se nepozdvihuje nad zvíře tím, že dává život, ale tím, že ho dovede dát v sázku. Proto také lidstvo nepřiznává nadřazenost tomu pohlaví, které rodí, ale tomu, které zabíjí!“ (tamtéž, s. 28)

Beauvoirová říká, že abstraktní právo nestačí, aby určilo konkrétní postavení ženy. To podle ní záleží z velké části na tom, jakou má žena hospodářskou úlohu. Hovoří o tzv. pasivním úspěchu, kterého se ženy nemohou zbavit, pokud se ve společnosti neuskuteční úplná hospodářská rovnost a pokud zvyklosti nebudou ženu opravňovat, aby jako manželka a milenka požívala výhod a výsad, které má muž. (tamtéž)

Zároveň hovoří o tom, že rozdíl pohlaví je v manželství často zdůrazněn i rozdílem věku, výchovy, prostředí, jež překážejí skutečnému porozumění. Podle Beauvoirové jsou manželé, při vší důvěrnosti, jeden pro druhého cizincem. (tamtéž)

V doslovu k této knize shrnuje J. Patočka (In tamtéž, s. 399) myšlenku, že žena není druhá nýbrž že je v jádře touž transcendencí, totiž uvědoměle svobodnou, osobní, tvůrčí bytostí jako muž, jenže z historických a existenciálních důvodů zcizenou.

S. de Beauvoirová spolu s B. Friedanovou výrazně ovlivnila mj. i feministickou antropologii. (Bratton, 2006)

1.2.2 John Stewart Mill

Zdůrazňuje seriózní, předsudky nezatížené poznání o ženách a o rozdílech mezi muži a ženami. Roku 1868 obhajoval zákon, který měl umožnit, aby vdané ženy mohly disponovat majetkem. Kritizoval především dobovou podobu manželství a tehdejší zákon o manželství, který podle něj zvýhodňoval jednoho partnera před druhým. Své mínění demonstroval i ve vlastním svazku, ve kterém výhody vyplývající ze zákona pro něj, jako pro manžela, nevyužíval. Mill říká, že je to právě instituce manželství, která udržuje vztah mezi mužem a ženou v rovině dominance a subordinace. Vyžaduje tedy reformu manželského zákona, čímž by se staly ženy svobodnějšími a to jak v soukromé, tak ve veřejné sféře. Postupem času přidává ke své vizi svobodnější budoucnosti pro ženy také návrh reformy vzdělávání, podpořený změnou sociálních a kulturních zvyklostí, změnou myšlení i mravního étosu. Jeho nadčasovou myšlenkou bylo právě vnímání soukromé a veřejné sféry jako dvou úzce propojených a na sobě závislých světů. Pro vykreslení vztahu mezi ženami a muži používá analogii otroctví. Osvobození žen z tohoto otroctví pomůže podle Milla osvobodit nejen ženy samotné, ale i muže. „... nejuniverzálnější a nejběžnější ze všech lidských vztahů by se řídil spravedlností místo nespravedlnosti.“ (Mill, 2003, s. 118; s. 152-161)

Milova práce *Subjection of Women* je považována za manifest liberálního feminismu 19. století. Dnešní feminismus ho často kritizuje za jeho akceptování tradiční dělby práce v domácnosti. (tamtéž, s. 164-5)

1.2.3 Betty Friedanová

Důležitým podnětem k renezanci feminismu po válečném rozvratu v Evropě, který feministická hnutí zatlačil do pozadí, bylo vydání knihy *Feminine Mystique* v roce 1963. Friedanová dokázala vyjádřit pocit nespokojenosti a nudy sužující tehdejší vzdělané středostavovské bělošské ženy v domácnosti, tzv. americké hospodyňky. (Renzetti, Curran, 2003, s. 44, 46)

Knihou *Feminine Mystique* kritizuje ideologii prosazovanou v USA v 50. letech, která chápala úlohu ženy pouze jako matky, manželky a hospodyně. Friedanová (2002) zde hovoří o tzv. mystice ženství, podle které profesionální dráha pro ženu znamená osamělost. Sama autorka se vzdala kariéry psycholožky, aby předešla rozchodu se svým přítelem. Mystikou ženství definuje jakýsi „problém beze jména“, který vede k mimořádné zoufalosti žen v domácnosti, jež jsou nuceny navštěvovat psychology, kde hovoří o únavě a vyčerpání. Nedokáží svůj problém blíže definovat a místo toho udávají jen nekonečný výčet svých každodenních neměnných povinností.² Jde o jakousi předměstskou konformitu, kterou provázejí nepoznané neurotické stavy, patologické charakterové vady a sexuální problémy žen. Friedanová nabízí těmto ženám, které běžně rezignují na vzdělání a kariéru, „nový životní plán“ spojující rodinu s prací.

V roce 1966 Friedanová spoluzaložila národní organizaci pro ženy NOW. Prosazovala dodatek o rovnoprávnosti, reformu rozvodového a interrupčního zákona, zabývala se otázkami bydlení, zaměstnanosti a vzdělání. (tamtéž)

² Od moderní ženy v domácnosti se očekává, že bude skvělá manželka, milenka, matka, pečovatelka, spotřebitelka, kuchařka, řidička, odbornice na design interiérů a péči o dítě, drobné opravy, údržbu nábytku, výživu dětí a jejich vzdělávání. (Friedanová, 1983)

1.2.4 Margaret Meadová

Ve své knize *Male and Female* s podtitulem *A Study of the Sexes in a Changing World*, která poprvé vyšla v roce 1949, se vyjadřuje k takovým otázkám, zda jsme příliš nezdomeškali muže, aniž bychom přihlédlí k jejich přirozenému sklonu k dobrodružství, a nepřipoutali jsme je ke strojům či zda jsme neroztrhli přirozené ženské pouto ke svým dětem. Pod pojmem „my“, použitým ve výše zmíněném kontextu, myslí autorka americkou společnost své doby. (Meadová, 1967)

V první části knihy Meadová podrobně popisuje sedm jihomořských kultur, které dlouhodobě studovala. Říká, že neznáme žádnou kulturu, která by nějakým způsobem nerozlišovala mezi muži a ženami. Každá kultura připisuje mužům a ženám určité charakteristiky – lišící se historicky i lokálně. Meadová zde pokládá otázku, zda existují určité objektivní, obecně mužské a ženské charakteristiky. Poukazuje rovněž na odlišné nároky společnosti na muže a ženy v různých životních rolích – např. skvělý milenec nemusí být skvělý bratr nebo manžel, společenská očekávání na muže a ženy v různých rolích se mohou dokonce vzájemně popírat. (tamtéž)

Autorka také varuje před přílišnou kulturní regulací takových oblastí jako je sexuální život – přílišná redukce sexuálních aktivit na konkrétní čas, místo apod. může podle ní vést ke ztrátě spontaneity či různým druhům sexuální rebelie. O manželství se pak vyjadřuje v tom smyslu, že ve světě, ve kterém lidé mohou přeorientovat celý svůj život ve čtyřiceti nebo padesáti letech, má manželství na celý život ztíženou pozici. (tamtéž)

Pokud ve společnosti jedno pohlaví trpí, trpí nutně i pohlaví druhé. Meadová klade klíčovou otázku, totiž jak důležitý je vůbec potenciál odlišností mužů a žen. Zdůrazňuje, že je potřebné využívání potenciálu obou pohlaví a že přednosti jednoho z nich nám podávají pouze částečnou odpověď. Celou společnost můžeme vybudovat pouze za použití nadání specifického pro obě pohlaví a zároveň nadání takového, které obě pohlaví sdílejí. Tedy za použití vloh celého lidstva. (tamtéž)

1.2.5 Ann Oakleyová

Ve své knize *Sex, Gender and Society* z roku 1972 se zabývá hlavními psychologickými faktory, kterými se muži a ženy vymezují jako dvě odlišná pohlaví: agresivitou, intelektem, pracovní úspěšností, konformitou apod. Věnuje se také teorii obav žen z profesního a společenského úspěchu, kvůli možnému riziku poklesu jejich feminity v očích druhých lidí. Dále zmiňuje, že srovnání žen se společenskými menšinami ukazuje, že ženy trpí některými vlastnostmi, které jsou pro tyto skupiny charakteristické – např. degradací vlastní osoby, nejistotou v projevu apod. Zabývá se také druhy povolání specifickými pro ženy a pro muže. (Oakleyová, 2000)

1.2.6 Carol Gilliganová

Svou nejslavnější knihu *In a Different Voice* s podtitulem *Psychological Theory and Women's Development* vydanou roku 1982 začala psát v 70. letech, kdy byla na vzestupu druhá vlna ženského hnutí. Autorka zdůrazňuje, že rozdíly mezi muži a ženami nelze brát jako nedostatky či chyby, ale že jde o odlišnosti, které si vyžadují toleranci a respekt. Ženy podle Gilliganové (2001) mluví „hlasem mužů“ a jejich samotný „hlas“ se ztrácí a to jak ve sféře intimní, tak veřejné. Jde o to, že nejen muži opomíjejí ženy, ale i ženy opomíjejí samy sebe. Jako řešení nabízí autorka nutnost vzájemného vyváženého naslouchání. Zmiňuje takové termíny jako „zatmění ženské životní zkušenosti“, „mužská separace“ a „ženská disonance“. Žena se podle Gilliganové poznává skrze druhé lidi, kdežto muž naopak poznává druhé skrze vlastní identitu. Mužský hlas hovoří o roli separace, kdežto ženský hlas o procesu přimknutí. Mužské reakce jsou podle autorky považovány za normu. Zdůrazňuje také rozpor, kterému ženy ve 20. století čelí, když se od nich očekává poslušnost a vstřícnost v roli dcery a matky, ale také dravost a ctižádostivost např. v roli vysokoškolské studentky či zaměstnankyně. Klade důraz na seberozvíjení, které je podle jejího názoru vyšší povinností než sebeobětování. (tamtéž)

1.2.7 Tomáš Garrigue Masaryk

T.G. Masaryk se o genderovou otázku zajímal již od počátku své vědecké kariéry. V práci *Sebevražda* z roku 1881 například zmiňuje zneužívání žen v manželství jako častou příčinu sebevražd. V jeho názoru na problematiku vnímání žen a mužů společností ho významně ovlivnila jeho manželka Charlotte Garrigue, která mj. přeložila Millovo *Poddanství žen* a podílela se i na Masarykově studii *Mnohoženství a jednoženství*. Masaryk nepochyboval o rovnocennosti mužů a žen, ale zároveň nezapomínal poukazovat na jejich odlišnosti a specifika. Ty pak vnímal jako funkční a vzájemně se doplňující. (Osvaldová, 2004, s. 28)

Své názory na genderovou problematiku vyjádřil například v dílech: *O ženě* z roku 1930, *Mnohoženství a jednoženství* z roku 1899 či v řadě statí, předmluv a veřejných projevů.

V dodatku k *Několika poznámkám o práci československých žen* z roku 1929 Masaryk píše: „... nevidím žádné superiority mužů nad ženami, ani rozumové, ani mravní a ani fyzické – alespoň ne nervové, když připouštím vyvinutější svaly. Vidím hlavní a přirozený rozdíl mezi mužem a ženou v tom, že žena, stávajíc se matkou, musí se poměrně na delší dobu výlučněji věnovat funkcím a povinnostem mateřským. Tím mužové od samého počátku osvěty okupovali všecka zaměstnání, že se jim právě mohli věnovat nepřetržitě a vtiskli tím celé osvětě do jisté míry mužský ráz. Zejména nemohla žena být vojákem (ojedinělé výjimky nic neznamenají); a protože posud vojenství a válčení bylo všeobecně uznáváno a vysoko hodnoceno, žena a její práce byly ceněny mnohem méně.“ (Masaryk, 1930b, s. 17)

Stavěl se zejména proti těmto třem předsudkům o ženě:

1. nemusí tolik myslet (míněno v domácnosti) jako muž (míněno v úřadě)
 2. je více citová než muž
 3. je mravnější
- (Masaryk, 1930a)

Popíral obecně rozšířené teze: žena = cit x muž = rozum; nebo žena = náboženství x muž = rozum. Takovéto předsudky pak chápal jako plod nedostatečné vzdělanosti a morální vyspělosti společnosti. (tamtéž) „... teprve odstraněním dvojí morálky, mužské a ženské,

dostaneme se k morálce vůbec.“ (tamtéž, s. 95) Prosazoval, aby mladé dívky mohly studovat, být členkami politických stran a svobodně volit. (Osvaldová, 2004, s. 29)

Dále rozděluje tzv. „demokratismus pohlavní“, kdy je mezi mužem a ženou úplná rovnost, a tzv. „aristokratismus pohlavní“, který se podle něj skrývá ve starých náboženských, sociálních a politických názorech. (Masaryk, 1930a, s. 87))³

Ve stati *Žena u Ježíše a Pavla* rozebírá Pavlův výklad manželství: „Tato svátost je tu pro to, aby se rodily děti, a konečně má být prostředkem proti žádostivosti. Tedy manželství není spojení duší, ale podle něho (Pavla – pozn. autora) je to zlo, a jenom prostředek, aby nečistý člověk byl méně nečistý.“ (Masaryk, 1930b, s. 41) Toto pojetí Masaryk odmítá: „Náboženství je láska, a já znám vysokou hodnotu učení Ježíšova a jeho náboženství lásky plně přijímám. Ale v oficiálním náboženství pro svazek muže a ženy, pro to nejvyšší, není porozumění a smyslu.“ (tamtéž, s. 42)⁴

Rodina je pro Masaryka pravá sociální jednotka. „Máme-li cítiti sociálně, kde jinde se tomu naučíme ne-li v rodině?“ (Masaryk, 1930a, s. 96) Manželství pak chápe jako nový prostor pro duševní rozvoj obou osobností, které jsou v něm přítomny: „Manželství (pro muže i pro ženu) pokračuje se ve vývoji nadindividuálním“ (tamtéž, s. 90) V knize Karla Čapka *Hovory s TGM* z roku... doslova uvádí: „Mé manželství dovršilo mou výchovu.“ (tamtéž, s. 56) Odmítal stavění celibátu nad manželství. Zároveň však byl zastáncem vztahu na celý život. (Osvaldová, 2004, s. 29)

³ „Znám případ, kde žena unavena probdělými nocemi u kolébky nemocného dítěte po denní práci v domácnosti... nadýchala se otravného plynu, aby se obcerstvila pro uvítání muže, když večer měl přijít z úřadu. On směl být unaven po své práci, ona ne, ona měla muže potěšit – věděla, nebude-li aspoň vesele vypadat, že hrozí – hospoda. Ó ty hrozné, české hospody, olupující muže a otce a ničící posvátnost rodiny.“ (tamtéž, s. 66) „Ale že by domácnost trpěla tam, kde by žena měla zaměstnání mimo domácnost, tomu nevěřím, ani že by muž s ženou nebyli v pěkném poměru, kdyby se doma nevařilo. To je otázka peněžní, to jsou staré předsudky.“ (tamtéž, s. 71)

⁴ Dále cituje Pavla: „Muž nemá zavíjeti hlavy, jsa obraz a sláva boží, ale žena je sláva mužova. Nebo není muž z ženy, ale žena z muže. Není zajisté muž stvořen pro ženu, ale žena pro muže.“ (tamtéž, s. 34)

Pro naše téma je také důležité zmínit Masarykovy postřehy k tématu „vlastní“ a „cizí“ kultury. V projevu k otevření dívčího domova obrodného hnutí československých mladých žen uvádí toto: „Na to, v čem vyrůstáme, jsme zvyklí, nepozorujeme toho, kdežto nezvyklé budí naši pozornost...“ (Masaryk, 1930b, s. 22) „Doma mluvíme stále o lásce k národu a k vlasti, ale ve skutečnosti jsme doma cizinci.“ (tamtéž)

Z literárních osobností, které se genderovou otázkou v Čechách zabývaly, zmiňuje Masaryk především čtveřici: Mácha – Němcová – Neruda – Machar, jejíž členy označuje jako „průkopníky české ženy, českého muže, české lásky“. (Masaryk, 1930a, s. 68)

1.3 Feminismy

Velký sociologický slovník uvádí dělení feminismu na tyto tři historické formy:

- feminismus radikální – usiloval hlavně o nápravu morálně narušených žen – prostitutek
- feminismus rovných práv neboli liberální feminismus – vysvětluje rozdíly mezi mužem a ženou vlivem sociálního okolí
- feminismus sociální – zabýval se problematikou emancipace žen a jejich postavení ve společnosti a třídního vědomí proletariátu

(Petrušek, 1996, s. 308-9)

Za jeden z významných předpokladů západoevropského feminismu je považováno osvícenství díky svému požadavku pokroku, vzdělání, seberealizace jednotlivce a svobody od vnějších omezení, a to přesto, že J.J. Rousseau i jiní významní osvícenští filozofové rovnoprávnost žen odmítali. Jak jsme již zmínili, dalším významným impulsem byla Velká francouzská revoluce a vzestup liberalismu. Ženy byly aktivními účastníky revoluce a během ní organizovaly protesty a zakládaly politické kluby. Postavením žen se zabývali např. J. S. Mill (viz výše) či A. Bebel a F. Engels, kteří rozvíjeli svou kritiku podřízenosti žen v kapitalistické rodině a vyzývali ženy, aby si vstupem do socialistického hnutí zajistily svou emancipaci. (Renzetti, Curran, 2003, s. 45-6)

V první vlně feministického hnutí šlo tedy především o rovnost příležitostí s důrazem na vzdělání a volební právo.⁵ Druhá vlna poukázala na pocit osamělosti a izolace jaký zažívají ženy v domácnosti, jejichž práce není společností uznána za plnohodnotnou. V této době se feministické hnutí značně názorově diverzifikovalo. Následuje třetí vlna, která se neomezuje pouze na pracovní či politickou oblast, ale zkoumá samotné sexistické základy společnosti a subjektivitu žen. Dnes se hovoří už i o čtvrté vlně, kdy se např. vyžaduje rekonstrukce společenských věd a modifikace jejich teorií z pohledu žen. Naráží se na vymezení ženy v klasických vědních teoriích: filozofie – žena je často považována za méněcennou tělesně i duševně; sociologie – člověk = muž; etika – ctnosti žen jsou považovány za méně kvalitní; lingvistika – nadvláda muže nad ženou, homo = člověk, muž. (Osvaldová, 2004, s. 34-46; Sokačová, 2008)

Jedním z hlavních požadavků feministek v západním světě byla také svoboda reprodukce. (Renzetti, Curran, 2003, s. 54)

Emancipační hnutí provázely obavy ze společenských změn, které by mohly v důsledku rovných práv obou pohlaví nastat. Jednalo se především o obavu z rozpadu nukleární rodiny. Feministické snažení dělalo zároveň nátlak na společnost, která měla začít akceptovat nové role žen, a zároveň tlačilo na ženy samé, které se měly těmto rolím přizpůsobit. Šlo tedy spíše o vytváření nového jára pro ženy než o úsilí o prosazování jejich individuality. Zároveň šlo o snahu nabourat rozšířenou generalizaci mužských a ženských potřeb a rolí na celou populaci. (Osvaldová, 2004, s. 42- 43)

V 90. letech 20. století se ženská studia změnila na Gender Studies. Gender Studies postupně našly své zázemí na univerzitách, kde vznikají katedry Women's Studies a Men's Studies. U nás zakládá knihovnu a Centrum pro Gender Studies socioložka Jiřina Šiklová. (tamtéž, s. 36, 41) Jde o „sociologický proud s přesahem do psychoanalýzy, kulturní antropologie, ekonomie a zejména feministických teorií. Současná sociologická teorie zkoumá

⁵ Pokud se ve dvacátém století hovoří o feminismu, často splývá pojem feministka s pojmem sufražetka – z fr. suffrage: volební právo. (Renzetti, Curran, 2003, s. 36)

v různých podobách a paradigmatech status žen na trhu práce, jejich status v politice, rovnost, rozdílnost pohlaví, gender a konflikty, gender a stratifikaci...“ (Petrušek, 1996, s. 308-9)

Socioložka J. Lorberová kategorizuje soubor pohledů, které spadají do dnešního feminismu, do tří základních typů feministické teorie:

- teorie genderově reformní – zdůrazňují spíše podobnosti mezi ženami a muži než rozdíly mezi nimi
 - teorie genderově motivovaného odporu – zdůrazňují, že zajištění formálních zákonných práv nemůže samo o sobě vyřešit problém genderové nerovnosti; zkoumají, v čem se myšlení a prožívání žen liší od mužského...; do této kategorie spadá např. radikální či lesbický feminismus, který se zaměřuje na sexuální vykořisťování žen muži a především na násilí mužů vůči ženám, psychoanalytický feminismus, který čerpá z myšlenek S. Freuda, nebo standpoint feminismus, který se snaží prozkoumat veškeré stránky života z jedinečného ženského hlediska
 - teorie genderově motivované vzpoury – věnují pozornost vzájemným vztahům mezi nerovnostmi založenými na genderu, rase, etnické příslušnosti, společenské třídě či sexuální orientaci
- (Renzetti, Curran, 2003, s. 48-9)

V současné Evropě se feminismus projevuje těmito základními požadavky: stejné mzdy žen a mužů za stejnou práci; stejné příležitosti a stejný přístup ke vzdělání; kotracepce (tj. ochrana proti počertí) a možnost interrupce; společenské formy péče o děti; právní a finanční nezávislost všech žen; ukončení diskriminace lesbiček; ochrana všech žen bez ohledu na jejich status; přeformulování všech zákonů a přestrukturování institucí, které zvýrazňují mužskou dominanci. (Petrušek, 1996, s. 308-9)

1.3.1 Diferenční feminismus

Vznikl koncem 60. let v USA a trvá na rozdílu pohlaví, tj. zdůrazňuje a definuje znaky, podle kterých se muži a ženy odlišují. Francouzský diferenční feminismus se opírá o

dekonstruktivismus a psychoanalytickou výstavbu teorií 60. let. Dekonstruktivní feminismus pak ústí v kulturně-vědecky orientovaná Gender Studies. Rozhodující impuls pro jejich vývoj v USA přišel od antropoložky G. Rubinové, která vycházela ze S. Freuda a C. Lévi-Strausse, a rozlišovala mezi pojmy „sex“ a „gender“ – „sex“ jako fyziologické a „gender“ jako sociální pohlaví. (Feministická literární teorie, 2008)

1.3.2 Liberální feminismus a anarchofeminismus

Zatímco liberální feministé usilují o rovné zastoupení žen a mužů v politických a ekonomických institucích, anarchofeministé požadují úplné odstranění veškerých společenských hierarchií. (Sokačová, 2008)

1.3.3 Ekofeminismus

Jako jeden z hlubinných – tj. subjektivizujících – přístupů chápe odcizení člověka přírodě jako odcizení panské, mužské civilizace všemu, co je v nás ženské – tj. co nás spojuje se zemí. Zotročení země je podle tohoto názoru jeden z následků zotročení žen – a osvobození žen je základním krokem k osvobození přírody. Feminismus a ekofeminismus tedy společně řeší problematiku místa žen ve společnosti a v přírodě. (Kohák, 1998)

1.3.4 Feministická antropologie

Vznikla jako reakce na potřebu přehodnotit a redefinovat tradiční antropologická paradigmaty založená na mužské interpretaci světa. Zároveň dochází ke kritice přehlížení žen jako objektu antropologického výzkumu. Antropologie je tu definována jako „mužský“ obor. Ženy, které se účastní terénních výzkumů, jsou zpočátku jen bezplatnými pracovními silami. Klíčovými informátory během těchto výzkumů jsou opět téměř výhradně muži, takže dochází k rozmlouvám a přenášení informací o kultuře pouze mezi muži. V sedmdesátých letech je již tento mužský koncept antropologie podroben ostré kritice. (Soukup, 2004, s. 585-6)

Mezi průkopníky feministické antropologie patří americká antropoložka S. B. Ortnerová se svou studií *Is Female to Male as Nature Is to Culture?* z roku 1974. Ortnerová tu předložila hypotézu, že vztah muž – žena odráží dichotomii kultura – příroda, přičemž kultura v sobě zahrnuje určité prvky nadřazenosti nad přírodou a disponuje schopností přírodu transformovat. Muži jsou podle Ortnerové spojováni s kulturou, kdežto ženy jsou symbolicky spjaty s přírodou. Zde tedy Ortnerová nalézá původ podřízené pozice ženy ve společnosti. (tamtéž, s. 587-8)

Mezi významná jména v počátcích feministické antropologie patří dále například E.C. Parsonsová, A. Fletcherová, P. Kayberry či R. Benedictová. Klíčovou osobou, která přispěla v druhé vlně feminismu k rozlišování mezi pojmy pohlaví a gender byla Margaret Meadová (viz výše). Ta přispěla k boření předsudků, které byly založené na představě toho, co je „přirozené“ a přispěla k pochopení důležitosti kultury v lidském rozvoji. Meadová ve své knize *Sex and Temperament in Three Primitive Societies* z roku 1935 rozlišuje pohlaví a gender jako biologickou a kulturní kategorii. (tamtéž)

Studiem mužského a ženského světa v různém kulturním kontextu se dále zabývaly například antropoložky J. Collierová, M. Rosaldová, H. Moorová, L. Abu-Lughodová či E. Leacocková. Významnou kategorií feministické antropologie se stává právě pojem „gender“. (tamtéž, s. 588)

První feministická vlna se snažila zahrnout hlas žen mj. i do etnografie a také zařadit ženskou perspektivu do různých událostí. To otevřelo cestu zcela nové perspektivě. (Bratton, 2006)

Existují čtyři základní teorie nebo linie myšlení, které ovlivnily feministickou antropologii během posledních 18 let:

- Praktická teorie – čerpá z názoru K. Marxe, že všechny společenské aktivity se redukuje na cvik, praxi. Feministická praxe se zaměřuje na skutečné lidi, kteří dělají skutečné věci, kultura je proto úmyslná.

- V pozdních 80. letech se vyvinula teorie o pozicích jako reakce proti kulturnímu feminizmu a dekonstrukci. Později zmíněné je pohledem, který tvrdí, že existuje ženská podstata a že ženské hodnoty by měly být oceněny. Jinými slovy, ženy by neměly být oblékány do šatů zaměstnance a neměly by vstupovat do mužského světa, ale jejich podstata by měla být prosazována jako pozitivní charakteristika – jako je například výchova dětí. Objevil se také tzv. negativní feminizmus, jehož představitelé bořili koncepty, namísto toho, aby nějaké vytvořili. Teorie o pozicích tvrdí, že toto může učinit gender opět neviditelným. (Alcoff, 1994 In tamtéž)
- Za třetí se objevila teorie výkonu. Jde o rozšíření antistrukturalistů v 70. letech. Tato teorie je charakterizována zájmem o produktivní sílu.
- Čtvrtá teorie – „teorie homosexuality“ – sama sebe definuje v opozici proti konceptu „normálnosti“, nikoli pouze heterosexuality, a zkoumá otázky socializace. (tamtéž)

Dnes je feministická antropologie podskupinou antropologie kulturní a zabývá se také tématem péče o děti, reprodukčními právy, kontrolou nerovnosti, agresí, výkonem ve škole, ženskou obřízkou atd. (Amber, 1996 In tamtéž)

1.3.5 Feministická sociologie

Gender se utváří v kontextu určité společenské a ekonomické struktury a reprodukuje se procesem sociálního učení. Důsledky genderové nerovnosti se pro různé skupiny žen a mužů liší. Je proto třeba zkoumat vzájemné souvislosti mezi různými typy útlaku, mezi něž patří sexismus, rasismus, diskriminace aj., na základě společenské třídy, věku, sexuální orientace či tělesné zdatnosti.⁶ Jedním z nejvlastnějších témat feministické sociologie je otázka, jak se konkrétní společenské konstrukce genderu odrážejí v životech žen a mužů. Feministický výzkum pak mnoho lidí přivádí k rozhodnutí společně usilovat o sociální změnu. Toto

⁶ Hlavní proud feminizmu nebyl hnutím všech žen bez rozdílu, ale spíše hnutím vyhraněně bělošským a středostavovským. (Renzetti, Curran, 2003, s. 42)

kolektivní úsilí se obvykle označuje jako feministické či ženské hnutí. (Renzetti, Curran, 2003, s. 29, 33, 35)

V dnešní době téma genderu prostupuje širokou škálou oblastí veřejného života. Od umění – vznikají i speciální katedry tzv. genderového umění – až po politiku.

1.4 Gender

Pojem gender byl vypůjčen z gramatiky. Původně pochází ze starého indo-evropského kořenu slova, které znamenalo „zplodit“ nebo „vytvořit“, z něhož pocházejí slova v mnoha jazycích znamenající „rod“ nebo „třída“. V gramatice „gender“ poukazuje na specifické odlišnosti mezi třídami podstatných jmen, na odlišnost rodu označeného předmětu. Gramatika upozorňuje na to, jak hluboce takovéto rozdíly pronikají do lidské kultury. V mnoha jazycích jsou podle rodu rozlišena nejen slova označující lidi, ale také slova pro předměty, názory, představy a stavy mysli. (Connel, 2002)

Genderu je připisována sociokulturní podmíněnost. Může být na biologickém pohlaví v podstatě nezávislý. Genderová identita se vyvíjí během prvních let života jedince a děti získávají představu o dvou rozdílných genderových skupinách postupně od rodičů, vrstevníků či z médií.

Velký sociologický slovník definuje feminní osobnost jako „jedince s charakteristickým syndromem ženských vlastností, k nimž patří zejména estetické zájmy, větší emoční vzrušivost, expresivnost a labilita.“ (Petrušek, 1996, s. 1454)

Ortega y Gasset (1996, s. 43) ve své knize *Meditace o ženách a o lásce* píše, že naše psychologické dělení lidského rodu na muže a ženy je nepřesné. Podle něj existují nesčetné odstíny mezi těmito dvěma póly.

Někteří vědci, kteří se tímto tématem zabývají, dokonce tvrdí, že ve skutečnosti nejsou rozdíly mezi pohlavími významnější než samotné rozdíly mezi jednotlivci. (např. Oakleyová, 2000. s. 143)

Jisté však je, že pokud pomocí genderu jako umělé konstrukce zjistíme, co v konkrétní kultuře znamená být mužem a co ženou, můžeme se přiblížit možné změně toho, co způsobuje v této oblasti problémy.

1.4.1 Stručná historie a vývoj genderových rolí

Některá psychická specifika u žen se zdůrazňují už v bibli. Názory na biologickou i psychickou méněcennost žen se tedy výrazně projevovaly například ve středověku. (Petrušek, 1996, s. 1454)

F. de Coulanges (1998) píše ve své knize *Antická obec*, že žena v této historické éře, během svého života závisela nejprve na otci a poté na manželovi. Když její manžel umřel, tedy na svých synech. Když neměla syna, tak na blízkých příbuzných svého muže. Neboli že se nemohla nikdy řídit podle sebe.

Beauviorová (1966, s. 31, 46) píše, v souladu se svou teorií o ženě jako o druhém pohlaví, že stará řecká filozofie ukazovala, že druhost je totéž co negace, tedy zlo. Naproti tomu italská renezanční jako období individualismu, je příznivá k rozvoji všech silných osobností bez rozdílu pohlaví.

Eco (2005, s. 196) popisuje renezanci jako období pro ženu plné podnikavosti a činorodosti, kdy diktuje zákony módy, rozvíjí vlastního ducha, aktivně se věnuje výtvarnému umění, filozofii.

Schreiberová (2007) k tématu dodává toto: „Již v antice nacházíme ‚hetéry‘, vzdělané duchaplné ženy, které se jako jediné mohly účastnit sympózií. Raný středověk znamenal jistou

devalvací postavení ženy, která byla vyrovnána až na konci 11. století. Přímo souvisela s rozvojem mariánského kultu a rytířské kurtoazie. Dáma se stává předmětem uctívání, nedobytným ideálem.“

Ortega y Gasset (1996, s. 8) hovoří o dějinách z pohledu genderových rolí takto: „... dějiny krácejí vpřed podle jistého sexuálního rytmu. Jsou epochy, v nichž převládají mužské hodnoty, a jiné, kdy dominují hodnoty ženské. Jen si vzpomeňme... jak velice mužský byl raný středověk. Žena se tam ve veřejném životě vůbec neobjevuje. ... Pozdní středověk... ukazuje na svém obzoru vycházející souhvězdí ženy.“⁷

Ortega y Gasset zastává zároveň zajímavý názor, který nepopírá významný vliv žen na dějiny, ale vidí ho v tom, jak ženy svou stále větší náročností zdokonalují muže v jejich vlastnostech. Modernímu muži podle autora nestačí už žena jako pouhá kořist a z honby se stává získávání. „Ani věřit se nechce, že jsou na světě lidé tak zaslepení, kteří se domnívají, že žena může zrovna tak, jako kouzelnou mocí vábné iluze, mít na dějiny vliv volebním právem a doktorským titulem.“ Odmítá ženský vliv na poli mužských činností. Říká, že síla muže spočívá v činech, zatímco síla ženy v bytí. Říká, že úkolem ženy je také úkol síly, která brzdí ustavičnou touhu po změně a pokroku, kterou prosazují muži. (tamtéž, s. 9, 16-19, 144)

Meadová (1967, s. 303) srovnává v tomto směru americkou a evropskou moderní historii: „Amerika nebyla Evropa, kde u žen bylo očekáváno větší nasazení v modlitbách, ale žádné převzetí zodpovědnosti mimo domov. Ženští křižáci, kteří přehlíželi diktát zachovávání ženského dekoru a vedli kampaně za ženská práva, jsou nedílnou součástí naší historie...“

V dějinách existovaly nejrůznější formy, kterými se lidé s dvěma genderovými skupinami vyrovnávali. Pokud zůstaneme v prostředí západní společnosti, můžeme například zmínit fenomén femme-fatale, který reprezentoval silnou, osudovou ženu. Tento fenomén byl vytvořen koncem 19. století jako produkt uvolněné kulturní atmosféry, která směřovala

⁷ Zejména v období středověku fungovala určitá kompenzace, kterou společnost byla ochotna ženě dopřát, a tou bylo náboženství. Ženy i lid je potřebovaly ze stejných důvodů: odsuzuje-li se jedno pohlaví nebo jedna třída k imanenci, je nutno jim poskytnout aspoň přelud transcendence. Upřímná víra dívek jim pomáhala vyhnout se komplexu méněcennosti: nebyly ani mužem ani ženou, nýbrž stvořením božím. (Beauvoirová, 1966)

k popírání společenských pravidel. Typ femme-fatale je dvojnásobným opakem typu pygmaliónského, kdy muž ovládá a kultivuje ženu. Femme-fatale naopak dekulivuje muže. Zajímavé na tomto fenoménu je také to, že dominantní a samostatná femme-fatale bývá často prezentována jako bruneta, kdežto světlé vlasy jsou u ženy často spojovány s takovými charakteristikami jako je sumbisivnost, naivita či nevinnost. (Zikmund, 2007, s. 10-15)⁸

1.4.2 Vývoj vnímání genderové příslušnosti

Na úvod této problematiky citujeme M. Rabbana: „...ve hře na někoho a na něco tříletí chlapci přebírají převážně mužské a odmítají ženské role, u děvčat je v tomto věku jejich vztah k rolím ve hře ještě méně vyhraněný.“ (In Nakonečný, 1999, s. 79)

Muže nebo ženy tvoří jednak fyziologie a pak také to, jak se budou jako zástupci konkrétního pohlaví chovat. A zde je právě nasnadě klíčová otázka, zda se spolu s fyziologií přenáší zároveň i tendence k určitému chování, anebo zda jsme od porodu podle svého pohlaví nekompromisně směřováni k příslušnému typu chování kulturou, tedy společenským očekáváním.

Pokud se budeme zabývat poměrem biologie a kultury, ve smyslu jakým tyto dvě klíčové determinanty lidského chování ovlivňují člověka v jeho genderové roli, musíme si položit především tyto otázky: podléhají děti spíše tlakům okolí, které je přesvědčí o tom, že všechny holčičky a všichni chlapečci vypadají a chovají se tak a tak a že když se tak budou chovat i oni, budou zdrojem zájmu a obdivu, anebo v sobě děti mají již od narození přirozenou inklinaci k projevům „holčičího“ a „klučičího“ chování, která by vyšla najevo, i kdyby děti vyrůstaly v naprostém kulturním vzduchoprázdnu? Tyto otázky není vůbec jednoduché zodpovědět. Podle mého soudu má kultura v tomto směru o něco větší předpoklady ovlivnit chování a vystupování jedince než jeho vrozené dispozice. V žádném případě nechci podceňovat určitou

⁸ Dalším zajímavým kulturním výtvorem 19. století v oblasti genderu byl fenomén dandyho jako jednoho z atypických jevů tohoto revolučního století. Slovo „dandy“ se objevilo v Anglii a používalo se k označení muže, který byl povrchní, extravagantní a zženštilý. Dandy představuje souboj mezi kulturou a přírodou. Snaží se své tělo, které vytvořila příroda, znovupřetvořit v jakési umělecké dílo. (Foldynová, 2007, s. 35, 37)

přirozenost člověka či jakýsi základ, jež je nám všem společný napříč kulturami, do kterých se narodíme, nebo v případě pohlaví naopak určitou „přirozenost v odlišnosti“ mužů a žen. Pouze se domnívám, že kultura si spíše přizpůsobí biologickou podstatu k obrazu svému, než by tomu bylo naopak, a že jsme bezprostředně po svém narození velmi tvární tvorové. Tato tvárnost nás pak provází v podstatě celým životem, i když má už menší intenzitu než v dětství. Kultura je velmi silným tvůrcem toho, kam se budou naše názory a naše chování ubírat a jakákoli vzpoura proti těmto pravidlům se většinou neobejde bez následků – od posměchu až po odsouzení či zavržení a vyloučení ze společnosti.

Ať už je tento názor o poměru biologické a kulturní determinace správný nebo ne, je třeba, abychom svou determinovanost jinými faktory, než je naše vlastní vůle nepopírali, ale abychom naopak využili toho, že jsme schopni si ji uvědomit a snažili se bojovat proti předsudkům, které může přinášet.

Lidé ve všech kulturách cítí rozdíl mezi maskulinitou a feminitou a mají potřebu se k jednomu z těchto pólů přiklonit. Děti už v raném věku pochopí, že je žádané a pro ně výhodné chovat se určitým očekávaným způsobem, v závislosti na jejich pohlaví. Velmi záhy si také začnou všimnout, že je podle tohoto kritéria rozdělen celý svět, který je bezprostředně obklopuje. Máma, táta, sourozenci i vrstevníci jsou rozřazeni do dvou skupin. Důležité pak je, jak dítě tyto rozdíly i shodné rysy mezi oběma pohlavími pochopí.

Ve vývoji přístupu k genderovým diferencím a akceptaci rozmanitosti můžeme vést analogii od jakési „kulturní gramatiky“ (např. Soukup, 2004), která na nás působí prostřednictvím norem a hodnot, a podle které jednáme, aniž bychom si ji uvědomovali (stejně jako při používání mateřského jazyka si neuvědomujeme jeho determinaci gramatikou), k určité „gender gramatice“. Když se učíme cizí jazyk nebo si osvojujeme základy nějaké kultury, měli bychom podle mého názoru postupně projít zhruba třemi fázemi: 1. fáze – „dětství“, přirozenosti, kdy máme jen hrubé informace, ale zároveň nemáme žádné obavy z chyb, protože ještě nejsme natolik svázáni normami, gramatikou; 2. fáze – gramatika nás svazuje tak, že se více bojíme mluvit a jednat, abychom neudělali chybu; 3. fáze – fáze

„dospělosti“, překonání gramatiky, kdy dané ovládáme a interiorizovali jsme je natolik, že se nebojíme je upravovat a jednat sami za sebe.

V dětství nemáme tedy žádné předsudky, ale také žádné poznatky ani zkušenosti, jak druhé pohlaví myslí a cítí. Jednáme tedy přirozeně – 1. fáze. Poté na nás začnou působit kulturní vlivy a spolu s nimi jsme seznamováni i s různými genderovými odlišnostmi. Máme sice už nějaké znalosti o druhém pohlaví i z vlastní zkušenosti, ale nevíme, jak s nimi naložit a jak je použít a máme obavy to zkoušet. V této fázi tedy interakce s jedinci opačného pohlaví spíše eliminujeme či činíme rozpačité pokusy – 2. fáze. V ideálním případě by mělo v dospělosti dojít ke 3. fázi, kdy bychom měli vlastní liberální myslí překonat předsudky a zároveň respektovat odlišnosti, tedy určitým způsobem překonat kulturní gramatiku. Spojit v ideálním poměru svou přirozenost, poznatky z vlastní zkušenosti a kulturní normy a hodnoty a být kritičtí.

Kdybychom podle těchto tří fází hodnotili celou společnost, museli bychom konstatovat, že se dnes v přístupu k genderové problematice nacházíme teprve ve druhé fázi.

2 MUŽSKÁ A ŽENSKÁ KULTURA

V této práci bychom se chtěli pokusit definovat svět mužů a žen jako svět dvou odlišných kultur. Dokázat, že se liší v základních oblastech, které určují jakoukoli kulturu. Kultura jako taková se dá vymezit popisem několika oblastí, které jsou pro ni specifické a odlišují ji tak od kultur ostatních. Takovými oblastmi jsou: jazyk, hodnoty, normy, ideje, artefakty, myšlení, naučené chování – řeč, mimika, gestika..., způsob učení, společenské statusy, kulturní vzorce – naučená schémata pro jednání ve standardní situaci, sociokulturní regulativy – obyčeje, mravy, zákony, tabu, prožívání – emoce, vztahy a jejich utváření, kreativita, prostředí, prožívání sexuality, jazyk oblékání... (např. Soukup, 2004, s. 642, 644)

Samozřejmě bychom mohli uvést ještě řadu dalších podrobnějších vymezení, ale ta uvedená, by měla představovat základní kategorie, pod které by se dala ostatní vesměs zařadit. Příklady a specifika kultury ženské a mužské v jednotlivých oblastech si rozebereme podrobněji níže.

Uvedené kategorie jsou účastníky dané kultury sdíleny, přenášeny v čase – kulturní změna a kulturní kontinuita – a v prostoru, jsou interiorizovány a exteriorizovány jednotlivými jedinci, což znamená, že jednotlivci danou kulturu a její prvky postupně přijmou, osvojí si je a jsou tak pomocí nich schopni sami pokračovat v utváření kultury. (tamtéž)

2.1 Kulturní kategorie

Na začátek si tedy uvedeme příklady genderového vymezení některých kategorií důležitých pro oblast vzájemných vztahů a interakcí mezi muži a ženami vůbec.

2.1.1 Jazyk

Renzetti a Curran (2003, s. 180-181) zmiňují lingvistku Tannenovou, která tvrdí, že ženy a muži patří k odlišným jazykovým společenstvím. Podle ní mají muži a ženy odlišný styl i odlišné cíle komunikace, což vede k tomu, že rozhovory mezi ženami a muži působí často jako rozhovory mezi dvěma lidmi z různých kultur, a může z nich tudíž vyplývat mnoho nedorozumění. Tannenová uvádí například své zjištění, že hovoří-li muž, věnuje mu posluchačstvo obou pohlaví více pozornosti, než hovoří-li žena. Neverbální komunikaci mužů lze pak mezi muži i ženami popsat spíše jako dominantní. Muži například potřebují více prostoru než ženy a více narušují osobní prostor žen, než ženy narušují jejich tím, že si k nim stoupají blíž, více se jich dotýkají a víc se na ně dívají. Ženy mají naopak tendenci uhýbat očima a také se častěji než muži při rozhovoru usmívají. Takováto gesta jako je uhýbání očima či častý úsměv lze považovat za submisivní.

Z výzkumu C. Gilligan (2001, s. 186-7) vyplývá, že „...muži a ženy mohou hovořit rozdílnými jazyky, které však považují za stejné, používat podobná slova, aby zašifrovali protichůdné prožitky já a sociálních vztahů. Jelikož morální slovník těchto jazyků se překrývá, opakovaně dochází k nesprávnému překladu; tím vznikají nedorozumění, která ztěžují komunikaci a omezují možnosti součinnosti a péče ve vztazích.“

Nakonečný (1999, s. 164) uvádí Hofstättera, který tvrdí, že podle témat hovoru výhradně mezi ženami a výhradně mezi muži, a mezi muži a ženami navzájem lze odvodit jejich rozdílné postavení ve společnosti. U žen, podle jeho výzkumů, dominuje téma „oděvy a ozdoby“, u mužů „příjmy a obchody“.

Dále můžeme říci, že ženy používají některá slova častěji než muži a naopak (souvisí to se specifickým světem, ve kterém se zástupci jednotlivých pohlaví pohybují, s jejich konkrétními zájmy apod.) a že některá slova mohou mít i pozměněný výraz podle toho, použije-li je žena

nebo muž (např. slovo „přítel“). Odlišit se určitým způsobem dá i slang a očekávání výběru slov v závislosti na pohlaví.⁹

Ve vzájemném kontaktu mužů a žen je pak důležité najít „společný jazyk“, tj. jazyk, který stojí za verbálním projevem. Tzn. naučit se chápat své vzájemné potřeby, stejně jako je tomu v interakci s cizincem, aby se z nás nestaly ony příkyvující loutky nebo naopak nervózní soupeři, kteří se nedokáží pochopit.

2.1.2 Artefakty

Používání specifických artefaktů je jedním ze základních aspektů definujících kulturu a totéž platí i pro kulturu mužskou a ženskou. Existují určité artefakty a činnosti s nimi spojené, které zosobňují základní charakteristiky příslušníků obou kultur, jež jsou jim obecně připisovány – tedy jejich feminitu a maskulinitu. Jejich užívání přiřadí jedince k té či oné skupině – kultuře. Uvedli bychom některé ze základních kategorií, v nichž se odlišné artefakty těchto kultur vyskytují:

- hračky (např. panenka x autíčko)
- oblečení¹⁰ a módní doplňky¹¹ - souvisí i s volbou barev (např. večerní šaty x smoking)
- kosmetické potřeby (např. řasenka x holicí strojek)
- domácí potřeby (např. kuchyňské potřeby x nářadí)
- můžeme sem dokonce zařadit i konkrétní druhy jídla a pití (např. zeleninový salát x vepřové koleno; Baileys x Fernet)

⁹ Vodákovy a Soukup (2000, s. 91) zmiňují Shibamota, který ještě v roce 1987 doložil existenci tradičně specifického ženského jazyka v některých vrstvách japonské společnosti.

¹⁰ „Ženský oděv byl původně určen k tomu, aby ženu učinil nemohoucí, a nepevný zůstal dosud: punčochy se jí trhají, očka utíkají, blůzy a světlé šaty se snadno ušpiní, skládané sukně pomačkají... přitom většinu té škody musí napravit sama.“ (Beauvoirová, 1966, s. 356)

¹¹ U přírodních národů se soukromé vlastnictví žen, vznikající obecně později než soukromé vlastnictví mužů, zpočátku – a často výlučně – týká jen osobních ozdob. Stávají-li se prvním osobním vlastnictvím mužům zpravidla zbraně, odhaluje to aktivnější, agresivnější povahu muže, který rozšiřuje svoji osobnostní sféru, aniž se ohlíží na vůli druhých. (Simmel, 1997, s. 98)

Simmel (1997, s. 103 - 117), který se zabýval i oblastí módy a oděvu, upozorňuje na to, že je móda produktem třídního rozdělení a souvisí se sociální motivací.¹² Jde o směsici individuální jedinečnosti a sociální rovnosti, pocitu vlády a podřízenosti tzn. mužského a ženského principu samotného. Středověk ženám odpíral možnost osobního rozvoje a odškodňoval je za to nejvýstřednější módou. Oproti tomu renesance, kdy měly ženy možnost vzdělání a větší svobody společenského pohybu, byla móda zvláště ve vyšších kruzích pro obě pohlaví téměř stejná.

Další zajímavostí v genderových odlišnostech v oblasti módy je Simmelův postřeh, že žena je bytostí věrnější, stabilnější a tudíž pestrost a proměnlivost v oblasti módy je pro ni celkově jakousi kompenzací. U mužů je to naopak. Proto ženy tedy zdůrazňovaly svou emancipaci také okázalou lhostejností vůči módě. (tamtéž, s. 118)

Podle Simmela je móda ventil, jež ženám umožňuje uspokojit jejich potřebu sebeodlišení a osobního zvýraznění. Móda jim nabízí možnost všeobecného napodobení a na druhé straně vyniknutí. I způsob chůze, tempo, rytmus gest – to vše je v podstatné míře určováno oděvem. (tamtéž, s. 108, 117)

Genderově specifické artefakty lze nalézt i v takových oblastech jako jsou např. hudební nástroje (např. harfa x kontrabas) apod. Určujícím rysem, podle kterého dostane artefakt genderovou nálepkou, může být například jeho velikost, funkce či již zmíněná barva apod. Samozřejmě, že uvedená vymezení neplatí výlučně a že výjimka i zde potvrzuje pravidlo. Stejně tak existuje velká skupina více či méně „nadgenderových“ věcí (např. nábytek, ale patří sem i artefakty ze všech výše vymezených oblastí, které jsou chápány jako genderově nevyhraněné). V artefaktech rozdělených příznačně k určitému pohlaví lze dohledat, jak jsme si již řekli, určité charakteristiky, které naše kultura oběma pohlavím připisuje. Tzn. u žen: mateřskost (panenky), marnivost a zájem o péči a o vzhled (oblečení, módní doplňky a kosmetika), specifické zájmy (módní časopisy, knihy či televizní pořady o společenských

¹² Kalhoty – výraz ženské emancipace x šněrovačky – podpora ženských prvků

vztazích), provádění určitých činností v domácnosti (vaření, uklízení)¹³, preference nízkokalorického jídla a zároveň sladkých alkoholických nápojů apod. U mužů naopak předpoklad technického zaměření již od dětství (autíčka), nepřilísné péče o svůj vzhled, specifických zájmů (sportovní a technické časopisy, TV programy, dobrodružné a akční filmy apod.), provádění oprav v domácnosti, obliby masných a ostrých pokrmů a hořkého pití, zároveň s jejich velkou kvantitou... Otázkou je, nakolik jsou zmíněná specifika přirozenou volbou zástupců obou pohlaví a nakolik jsou tyto volby přičteny kulturou, v nichž tito jedinci žijí.¹⁴ To už je ale otázka, na kterou se snaží odpovědět řada vědců z různých oborů již po mnoho desetiletí, a na kterou můžeme mít stejně jako oni svůj názor, ale která zůstane nejspíš ještě po dlouhou dobu nezodpovězena.

O dnešní době lze říci, že snaha o stírání genderových rolí je manifestována právě spíše vnějšími symboly, tzn. na moderních artefaktech, které jsou často nadgenderové – tzv. unisex. Pokud uvedeme jako příklad oblast oděvů, dnešní normy této oblasti jsou co do genderového rozlišování viditelně mnohem více uvolněné než tomu bylo v dřívějších dobách. Je tu tedy snaha o viditelné – vnější stírání rozdílů mezi pohlavími, která má evokovat rovnoprávnost a možná zároveň maskovat jistou bezradnost, která v oblasti genderu stále panuje.

Zároveň můžeme říci, že v oblasti artefaktů, neboli viditelných znaků, jsou v různých odchylkách od toho, co je považováno za specificky „ženské“ a „mužské“ naší společností více střeženi muži. Ať už se jedná o oblečení, včetně volby jeho barev, design mobilního telefonu, nebo volbu nápoje v baru. Pokud se muž výrazněji odliší od toho, co je podle společnosti pro něj genderově příslušné, riskuje určité zpochybnění jeho maskulinity a tím i posměch apod. Ženy mají pravděpodobně v oblasti viditelných znaků a symbolů širší škálu možností než

¹³ O ženině pozici tvořitelky a udržovatelky domu a domácnosti píše Lévinas (1997, s. 135) toto: „Žena je podmínkou usebrání, interiority Domu a bydlení.“

¹⁴ Uhde (2003, s. 8) na toto téma nahlíží ve svém článku *Travestie show v kontextu sociální změny* specifickým úhlem pohledu: „...travestie show skrytě pokládá otázky, co to znamená být muž či žena, jaký je význam sexuality, a zpochybňuje přirozenost významů, které těmto kategoriím běžně přiřazujeme... Viditelná žena je zcela zřetelně ukázána jako sociální konstrukce. To, co předpokládáme, že je odvozeno od biologie, se nám zjevuje jako sociální projevy, oblečení, gesta, pohyby, slova.“

muži, kteří jakoby zde měli svoje genderové vymezení ostřeji ohraničené – viz např. opět výmluvná sféra oblékání.

Jak jsme již zmínili výše, do této kapitoly můžeme zařadit i genderové rozdělení médií. Média jsou často cíleně zaměřena na oslovení toho či onoho pohlaví a to jak svým obsahem, tak například načasováním – v případě televizních nebo rozhlasových pořadů. Takové rozdělení nalezneme kromě televize a rozhlasu také v oblasti reklamy, časopisů, beletrie atd. Tímto způsobem média odrážejí názory společnosti na gender a zároveň tyto názory formují a kulturu tak znovu utvářejí.

2.1.3 Hodnoty a normy

Čermáková (2002b, s. 3) k tomuto tématu poznamenává, že ženy dnes překonávají ve společnosti své nerovné postavení úsilím o získání co největšího vzdělanostního kapitálu, a že ženy také častěji a rychleji než většina mužů studia dokončí, což potvrzuje předpoklad, že jim na získání diplomu velice záleží.

Gilliganová (2001, s. 38-39; s. 68-9) dokazuje, že ženy mají benevolentnější přístup k pravidlům, snáze než muži činí výjimky a snadněji se smiřují s inovacemi. Uvádí také hypotézu, že mužskou asociaci ohrožení tvoří intimita, kdežto u žen je to naopak soutěživý úspěch ve spojitosti s neosobními situacemi a izolací.

Gilliganová dále zmiňuje Eriksona a jeho popis mužské identity, utvářené ve vztahu ke světu, a identity ženské, probuzené v intimním vztahu s jinou osobou. Či McClellanda, který uvádí jako mužskou spojitost s mocí prosazení a agresivitu, kdežto u žen projevy péče. (tamtéž, s. 181)

Meadová (1967, s. 20-21) polemizuje s hypotézou, podle které si chlapci v dětství uvědomí fakt, že nikdy nepřivedou na svět nový lidský život, tak jako dívky, což má být důvodem, proč jsou chlapci a muži více koncentrováni na výkon a více závislí na úspěchu.

Ortega y Gasset (1996, s. 137-138) k této tématice dodává: „Naše planeta je, jak se zdá, vytvořena proto, aby vždycky vládl člověk průměrný... Nuže: kde vládne každodenní, je vždycky činitelem předního významu právě žena... Muž míří vždy k neobyčejnému... Žena však má opravdu zvláštní rozkoš z každodennosti. Jestliže v každodenním vytušíme vládnoucí sílu historie, pochopíme gigantický vliv ženského na etnické osudy a budeme se neobyčejně zajímat o to, jaký ženský typ v minulosti našeho národa převýšil ostatní a jakému zase začíná dávat přednost naše doba.“

2.1.4 Prostředí

Kubíčková (2003, s. 1) uvádí Graye a jeho teorii existence tzv. „modrého“ a „růžového“ území, které vymezuje například v okruhu domácnosti. Růžové území je spojeno s ženskou dominancí – např. kuchyň, včetně jejího vybavení – a modré území je spojeno s většinovou přítomností muže – např. garáž, dílna. Podle takového modelu bychom mohli rozdělit prostředí celé společnosti s tím, že bychom mohli přidat i jakási „barevná“ či „růžovomodrá“ území, tedy nadgenderové oblasti, která nejsou většinově spojována pouze s jedním pohlavím. „Růžovými“ územími ve společnosti bychom mohli nazvat např. domovy a domácnosti jako takové, dětská hřiště, mateřské a základní školy či nákupní centra. „Modrými“ územími by pak mohly být např. školy s technickým zaměřením, pánské kluby, sportovní centra apod. Typický příkladem „barevného“ území může oproti tomu být např. kino či prostředky hromadné dopravy.

Můžeme také vyslovit hypotézu, že mužský svět je uzpůsoben spíše jako „makrosvět“ tzn., že muži své prostředí mají orientováno spíše směrem ke společnosti a jejím zájmům. Kdežto ženský svět můžeme definovat jako „mikrosvět“, který je orientován spíše směrem do domácnosti a k rodině.¹⁵

¹⁵ Specifickým ženským prostředím či kulturou je v městské oblasti 19. století salón. Vytvářelo se zde veřejné mínění, formoval se tu vkus, rozhodovalo se o osudech uměleckých děl, o osudech jednotlivců. Zároveň se zde uplatňovalo umění žen coby poloprofesionálních designerek interiérů. (Schreiberová, 2007, s. 19) Salony byly také protikladem dvorského života, který byl veden ryze maskulinními principy. Heyden-Rynsch hovoří o francouzských salónech jako o jevišti, na němž probíhala generální zkouška ženské emancipace. (Zikmund, 2007, s. 25) V období salónů se podařilo ženám dostat politiku – vnější svět – do domácího prostředí salónu.

Beauvoirová (1966, s. 348) k tomuto tématu zmiňuje následující teorii: „Žena je spjata se skutečností mnohem více než muž. Když muž seřadí cifry nebo promění krabičky sardinek v peníze, má v ruce jen abstrakta, ale dítě v postýlce, bílé prádlo, roštěnka jsou věci hmatatelné.“ Muž tedy žije v prostředí abstraktnějším než žena.

Zajímavým příkladem ze života tradičních kultur je fenomén separace žen z každodenního prostředí v období menstruace a těhotenství. Ženy jsou v tomto období vykázány z běžného života a pohybují se v prostředí výjimečném. Na Bali například menstrující žena nesmí vstoupit do chrámu a těhotná žena nesmí vcházet do domů, kde jsou drženi bohové. U Arapešů sdílí se ženou během těhotenství její tabu dokonce i muž tzn., že různé zákazy a povinnosti se vztahují i na něj. (Meadová, 1967, s. 166-168) V dnešní době už ženy těmito liminačními obdobími takto postiženy nejsou. Díky modernímu lékařství a antikoncepci je někdejší diskvalifikace žen menstruačním cyklem omezena na minimum. Těhotenství je snad dnes většinou chápáno spíše jako obdivuhodný stav než jako nucené vytržení ze společnosti.¹⁶

Menopauza, jako další z liminačních období, pro ženy znamená spojení fyzických potíží s vědomím konce reprodukční schopnosti, který je často spojen s pocitem ztráty fyzické přitažlivosti. Podobný přechod u mužů, který je doprovázený obavami, se odehrává při odchodu do důchodu, čili při konci profesní kariéry. Obojí je doprovázeno nuceným pozměněním dosavadního prostředí. (Meadová, 1967, s. 338) Z toho se dá vyvodit, že sebevědomí a životní spokojenost u žen více určuje jejich fyzická přitažlivost a schopnost reprodukce, u mužů pak jejich profese a schopnost zajišťování obživy.

¹⁶ Beauvoirová (1966, s. 29) uvádí, že v prostředí zemědělských společností mívá žena mimořádnou prestiž, která je opodstatněna tím, že v civilizaci založené na obdělávání půdy nabývá zcela nové důležitosti dítě. Když se lidé usazují na určitém místě, přivlastňují si je. Objevuje se pocit vlastnictví, to vyžaduje od vlastníků dědice, a proto se mateřství stává posvátnou funkcí. Vláda mateřského práva je charakterizována opravdovým připodobněním ženy půdě. V ženě i v půdě se uskutečňuje pokračování a trvání života ve všech jeho proměnách.

2.1.5 Styl učení

M. Philbin (In Mareš, 1998) zjistil, že muži dávají přednost stylům učení, které se zaměřují na abstraktní uvažování, tvoření pojmů, na pozorování a promýšlení souvislostí. Oproti tomu ženy preferují styly učení opírající se o konkrétní zkušenosti, aktivní jednání a hledání praktických souvislostí. Ženy byly podle výsledků výzkumu také častěji nespokojeny se svým stylem učení.

Podle Meadové (1967, s. 383) mají muži své znalosti a dovednosti spíše získané, kdežto u žen jde především o intuici. Tímto Meadová navozuje tematiku muže coby zástupce kultury a ženu jako zástupce přírody.

Nyní se podíváme na výsledky výzkumu specifík u studentů a studentek postupně na ZŠ, SŠ, VŠ podle Mareše (1998):

1. ZŠ – chlapci zpravidla potřebují při učení chladnější prostředí, méně jim vadí hluk a hudba, jsou pro učení méně motivováni, mají menší vytrvalost a odpovědnost, obtížněji se přimějí dokončovat úkoly, neučí se v delších časových úsecích; dívky dávají přednost učení se v teplejších místnostech a potřebují při tom spíše ticho, jsou pro učení více motivované, jsou vytrvalejší
2. SŠ – chlapci nadále pocítují menší odpovědnost za výsledky svého učení, středoškolský učitel pro ně není motivujícím faktorem; pro dívky učitel motivující je, není jim jedno, co si o nich myslí a chtějí mu udělat radost
3. VŠ – u mužů převládá hloubkové učení orientované na porozumění smyslu, z motivačních charakteristik převažuje vnější motivace a motivace na výkon; u žen převládá organizační strategie a metodičnost v učení, studentky byly pro učení motivované vnitřně – jedním z motivů byla obava ze selhání, strach z neúspěchu, často se objevovalo povrchné učení, přepečlivost; muži dále preferovali styl učení, který bychom mohli označit jako sociálně vyhybavější; ženy preferovaly kooperativní a participační styly učení

Rozdíly mezi muži a ženami však nikdy nevystupují v čisté podobě. Ve hře je také věk, rodinná výchova, sociokulturní zvláštnosti – včetně chápání mužské a ženské role apod.

2.1.6 Pojetí vztahů

Ženský model mezilidských vztahů můžeme popsat jako síť či propojený systém, kdežto v mužském modelu dominuje spíše hierarchie či pyramida. (Gilliganová, 2001, s. 86-87)

2.1.7 Prožívání sexuality

Uvádíme příklad prostorové variace chápání genderových rolí na popisu odlišného sexuálního chování a očekávání (Meadová 1967, s. 210-216):

- Balijsci – zde panují v této sféře velké obavy z impotence mužů
- Arapešové – se obávají naopak smrti, která může přijít při přílišné sexuální aktivitě
- Manuové – nepokládají sex za příliš důležitý
- Samoané – za sexuálně zdatného muže je pokládán ten, který dokáže uspokojit ženu a který je zároveň sám uspokojen
- Mundugumorové – v této společnosti je očekáváno že ženy budou čerpat stejný druh sexuálního uspokojení jako muži

Výše zmíněné je příklad toho, jak dokáže kultura odlišně zpracovat jednu z „nepřirozenějších“ oblastí lidského života. Na takto odlišné přístupy k sexuální aktivitě navazují další specifika jako je přístup k těhotenství, menstruaci apod. – viz výše.

Podle Simmela (1997, s. 52-53) je „...milostný vztah zpravidla dobrodružstvím pouze pro muže, zatímco u ženy tentýž vztah obvykle spadá pod jiné kategorie. V milostném románu je aktivita ženy už typickým způsobem prostoupena pasivitou, která byla její bytosti přisouzena buď přírodou, nebo dějinami; na druhé straně však to, čeho se jí dostává a co jí činí šťastnou, spočívá bezprostředně v podvolování se a v obdarování.“

2.2 Specifika v základních životních potřebách

V této stati se zaměříme na genderové odlišnosti a specifika v oblasti uspokojování obecných lidských potřeb. Některá z níže zmíněných specifík jsou podložena rozsáhlými vědeckými výzkumy, jiná mají spíše charakter společensky rozšířené představy až mýtu. Všechna jsou pro nás však zajímavá a pomohou nám lépe přiblížit schéma dvou kultur – mužské a ženské. Všechny zmíněné potřeby a jejich naplňování v průběhu dne a celého života je samozřejmě pro muže i pro ženy stejně důležité. Domnívám se však, že u každé z nich lze uvést poněkud odlišný způsob jejich naplňování právě v závislosti na genderu. Ukážeme si tedy na několika příkladech, jak kultura ovlivňuje uspokojování našich potřeb a vnáší i do této oblasti genderová rozlišení.

Použijeme zde typologii potřeb Abrahama Maslowa (2008), která je pro nás dobře přehledná.

- fyziologické potřeby
 - jídlo, pití – existují určité pokrmy a nápoje, které svým charakterem spadají do jedné nebo druhé genderové kategorie – viz také 2.1.2
 - sexuální aktivita – sem patří problematika odlišného prožívání sexuality, frekvence či sexuální frustrace apod., což jsou témata, která jsou v literatuře snadno přístupná, a proto se jimi zde nebudeme šířeji zabývat – viz také 2.1.7
 - odpočinek – zde by mohla hrát roli teorie odlišných dispozic k výkonu u mužů a u žen – zatímco muž je původně orientován na krátkodobý výkon s vysokým energetickým nasazením, žena disponuje spíše předpoklady k dlouhodobé práci s průměrně nižším výdejem energie (Meadová, 1967, s. 164); tuto tezi kultura zpracovává například obsazováním mužů a žen do specifických profesí – viz kap. 6

- hygiena – pokud necháme stranou rozdílné artefakty, které muži a ženy při hygienických rituálech používají – viz také 2.1.7, můžeme zmínit také odlišnou potřebu hygieny obecně, kde můžeme například narazit na určité spojení mezi faktorem špíny a tělesného pachu s kategorií mužnosti, animálnosti a opaku ke kategorii ženskosti; samostatnou kapitolou by mohla být studie o uspořádání či značení veřejných toalet v závislosti na genderu, jako jednoho z míst, které obě pohlaví ve společnosti nekompromisně rozděluje, zatímco v domácnostech se takového manifestního rozdělení nepoužívá
- bezpečí, jistota – zde mohou být zástupci obou pohlaví vnímáni jako přispěvatelé k naplňování této potřeby u svých dětí i u sebe navzájem, ale každý opět poněkud jiným způsobem – muž v rozšířeném západoevropském modelu přispívá k pocitu bezpečí a jistoty zejména materiálními prostředky či skrytým potenciálem fyzické síly; žena oproti tomu zajišťuje spíše citové potřeby členů rodiny a pocit bezpečí a jistoty domova vytváří svou častější přítomností v domácnosti
- láska a sounáležitost – ve smyslu identity potřeb s druhým člověkem a zároveň vzájemného respektu k potřebám odlišným, nesobectví apod. lze tuto potřebu vnímat jako bazální, spojující článek mezi oběma kulturami – mužskou a ženskou
- úcta, sebeúcta, uznání; seberealizace – tyto dvě kategorie můžeme shrnout pod problematiku paralelní seberealizace žen a mužů jak aktivitami v rodině, tak prací mimo domov, jejichž vzájemné doplňování se euroamerická společnost stále dostatečně nepodporuje; můžeme sem zahrnout také potřebu finančního ohodnocení, které je spojeno téměř výhradně s prací mimo domov
- estetika, krása – zástupce tzv. metapotřeb – zde můžeme zmínit určitou míru praktičnosti, specifickou spíše pro muže, a zdobnosti, specifickou spíše pro ženy, která se projevuje nejen v úpravě vlastních zevnějšků, ale i ve způsobu, jakým mají obě pohlaví tendenci například zařizovat svá obydlí apod.; zařadili bychom sem i rysy mužských a ženských ikon a historicky se proměňující požadavky na ně (např. Eco, 2005)

Potřeby jsou výrazným motivátorem lidských aktivit a způsob jejich naplňování je významným kulturním rysem. Hierarchie potřeb i způsob jejich uspokojování variuje ve společnosti nejen pod vlivem její politické, ekonomické či sociální situace, ale domníváme se, že má svá specifika i v závislosti na genderu, jak jsme se snažili upozornit.

Jako příklad společného znaku obou kultur bychom pak mohli uvést například to, že všichni jejich zástupci chtějí žít co nejlépe a všichni chtějí být šťastní.

Tím, že v této práci uvádíme a upozorňujeme na různé oblasti, v kterých lze hledat odlišnosti a specifika v závislosti na pohlaví jedince, nechceme obě pohlaví od sebe vzdalovat, ale naopak chceme poukázat na to, že uvědoměním si odlišností se otvírá prostor pro možnost rozvíjení tolerance a respektu. Zdůrazňování takovýchto odlišností by se nemělo používat k jejich zneužívání a tím pádem k znevýhodňování jednoho či druhého pohlaví v konkrétních oblastech, ale naopak bychom tyto znalosti měli využít k vzájemnému zohledňování a usnadňování společného života.

2.3 Ženská a mužská kultura

Po uvedení všech těchto příkladů – viz výše – je zřejmé, že kultury mužů a žen se opravdu v mnoha ohledech odlišují, že se opravdu chovají jako dvě různé kultury a že je tedy možné je jako dvě odlišné kultury vymezit. Zároveň už zde můžeme najít určité náznaky nevyrovnaných pozic obou těchto kultur. To, v jakém vztahu vůči sobě nejspíš jsou, se budeme snažit vysvětlit dále. Stejně tak budeme dále pracovat s těmito dvěma světy v antropologických pojmech, které se ke kultuře vztahují, a budeme z nich čerpat analogie k naší problematice.

Jak jsme již zmínili, tyto dvě kultury mají určité specifikum. Život mužů a žen, jejich dělba práce, pojetí manželství atd. jsou součástí jedné konkrétní kultury, která je ve velkém množství norem, hodnot, zákonů, atd. pojí. Zároveň vůči sobě vykazují odlišné znaky v základních kulturních složkách a mohou na sebe navzájem působit jako kultury cizinecké. Podléhají určitým společným pravidlům jako členové konkrétní společnosti, ale tato pravidla jsou

zároveň úzce spjatá s pravidly a očekáváními vymezenými s ohledem na pohlaví jedinců. Měli bychom tedy mužskou a ženskou „kulturu“ spíše definovat jako zvláštní formy subkultur kultury majoritní, o kterých můžeme zároveň říci, že se vyskytují ve všech společnostech světa. Tyto dvě kultury žijí vedle sebe v rámci každé společnosti a mají možnost se neustále pozorovat a poznávat. Přes neustálou fyzickou blízkost si však stále uchovávají svá specifika. V tomto smyslu tvoří tedy mimořádnou formu cizineckých kultur.

V této práci se také zamýšlíme nad předpokladem, že dnešní euroamerická společnost je spíše „mužskou“ než „ženskou“ či rovnoprávnou kulturou. „Mužskou kulturou“ v tomto smyslu nazýváme normy, ideje, hodnoty, zákony... společnosti, která navzdory probíhajícímu procesu demokratizace stále v jistém smyslu preferuje muže jako dominantní pohlaví, které je určeno pro vedoucí místa, jehož potřeby jsou rozhodující a jehož pohled na svět utváří kulturu jako takovou. Evokaci naší kultury spíše jako kultury „mužské“ zapřičiňuje tedy především fakt, že ve všech vedoucích pozicích a v pozicích, ve kterých se rozhoduje o společnosti jako takové, jsou drtivou většinou zastoupeni muži, jež jsou zároveň oproti ženám za obdobnou či dokonce shodnou práci nadhodnocováni i finančními odměnami. (např. Čermáková, 2003)

Pro ženskou kulturu je tedy podle mého názoru přežití v kultuře „mužské“ spíše otázkou přizpůsobení se. Jak už jsme ale zmínili a jak si ukážeme dále, tento systém může stejně jako ženy stavět do nevýhodných pozic i muže.

2.4 Odlišnost jako předpoklad přitažlivosti

K tomuto tématu se vyjadřuje např. Beauvoirová (1966, s. 126): „Aby záhadnost ženy nevzala za své, prosili muži dlouho ženy, aby si ponechaly dlouhé šaty, sukně, závojičky, rukavice k loktům, vysoké šněrovací botky; vše, co u toho Druhého vyjadřuje rozdílnost, jej činí žádoucnějším. Mužům jsou drahé i ženské chyby, přispívají-li k tajemnosti ...“

Definovali jsme si svět mužů a žen jako svět dvou kultur se specifickými kategoriemi a atributy. Také jsme již zmínili, že ačkoli jsou tyto dvě kultury v každodenním a velmi

intenzivním kontaktu od počátku lidské existence, můžeme říci, že se za tu dobu příliš neovlivnily, podlely minimálním akulturačním změnám.

Pokud se zaměříme na běžné interakce, zjistíme, že obě pohlaví si neustále svá specifika udržují. Později si ukážeme (viz kap. 7), že na poli partnerství k určité difusi obou kultur dochází, tady jde ale spíše o kompromisní jednání a ústupky, které mají vylepšit soužití obou partnerů, než o difusi jako takovou, protože své myšlení či své názory a zvyky ve své podstatě neměníme, pouze je s ohledem na spokojené soužití tolik neprojevujeme.

Fakt, že si po tak dlouhou dobu obě kultury od sebe udržují „odstup“, navzdory každodennímu blízkému kontaktu, může být například znakem existence určitého přirozeného výběru, ve kterém se osvědčila exotičnost jako základní a výhodný způsob vnímání představitelů opačného pohlaví. Tento způsob pak podporuje to, že se jedinci rozdílných pohlaví navzájem přitahují, což je nanejvýš výhodné pro původní úkol člověka, tedy rozmnožování se. Na poli partnerství tato exotičnost tedy funguje jako výhoda pro množení lidského druhu. Pokud bychom v této hypotéze pokračovali, můžeme dále připustit, že kvůli této primární úloze mužů a žen jsou veškeré ostatní oblasti protknuty stejným skrytým posláním. Že tedy párové vztahy prostupují všemi ostatními oblastmi kultury a ovlivňují střety mužů a žen na všech úrovních. Jinými slovy, že společnost je jakousi grandiózní podobou či zvětšeninou partnerského vztahu, a že nutnost mužovy dominantní role přechází z oblasti, která naplňuje partnerství, do všech interakcí mezi muži a ženami obecně. Mohli bychom to klidně považovat za logickou obhajobu mužské dominance v ostatních kulturních sférách. Je možné, že jde o jeden z hlavních aspektů, proč se společnost, a to zdaleka nejen muži, obávají úplného zrovnoprávnění obou pohlaví. Strach, že pokud se muži o své dominantní postavení ve společnosti rozdělí se ženami nebo ho dokonce v některých případech ženám zcela přepustí, mohou ztratit svůj post i na úrovni vztahů, že může dojít k jakési feminizaci partnerské diády, jejíž důsledky mohou opravdu vyvolat jisté obavy. Toto je jedno z možných vysvětlení proč v 21. století, jehož hlavním rysem je snaha o demokratizaci a boj proti jakékoli diskriminaci, mluvíme o „mužské kultuře“. Je to však samozřejmě jen hypotéza.

Definovali jsme si určitou společenskou a kulturní situaci, na které se budeme snažit dále dokázat, že není vůbec jednoznačné, kterému pohlaví, respektive které z „kultur“, dnešní nastavení společnosti prospívá a které spíše nevyhovuje.

3 TEORIE PROCESU POZNÁVÁNÍ ODLIŠNÉ KULTURY

V této kapitole si nejprve vymežíme pro naši práci stěžejní problematiku cizince obecně a poté se jí pokusíme aplikovat na model mužské a ženské kultury. V obecném pohledu na tuto tematiku navazujeme především na myšlenky amerického sociologa Alfreda Schutze. Dalším zdrojem nám zde jsou některé hypotézy antropoložky Mary Douglasové.

Schutz (1944, s. 499) vnímá cizince jako „...dospělého jedince žijícího v naší době a civilizaci, který se snaží o to být přijat nebo alespoň tolerován skupinou, kterou si zvolil.“ Od členů skupiny, do které se snaží proniknout, ho odlišuje zejména jeho „myšlení jako obvykle“, tzn. vnímání světa smysly své vlastní kultury, které jsou však odlišné od smyslů těch, kteří vyrůstali v jiné kultuře a prostředí. Hlavním konfliktem je tedy střet vnímání světa dvěma různými způsoby, které spolu nekorespondují. Cizinec jako nově příchozí do konkrétní kultury a pojetí světa má možnost si uvědomit nahodilost volby všech faktorů, které tuto kulturu dohromady tvoří a zároveň i nahodilost volby pojetí kultury vlastní. Ocítá se na určité hranici mezi světy, odkud může s nadhledem pozorovat, jak zástupci obou kultur minutu po minutě bez okolků přijímají svou kulturu jako samozřejmý způsob existence, aniž by si uvědomili možnou variabilitu jejího nastavení. Pro zástupce dané kultury je cizinec jedincem, kterého jsou schopni ve svém světě s větší či menší ochotou přivítat, ale pouze s tím, že mu okamžitě přidělí několik charakteristik, které jej vůči nim vymezí. Cizinec je v první řadě vetřelec, který přichází z odlišného světa a který na každém kroku hodnotí ten náš. Přináší s sebou spoustu otázek, které narušují náš přirozený řád a které naznačují, že naše uspořádání světa není jediným možným, ale že je naopak pouhým shlukem náhodných voleb. To pro domorodce většinou není příjemný zážitek, zvláště pak, když něco takového říká člověk, který do jejich kultury nijak nezapadá. Není mu přidělen žádný status a nevykazuje ani žádnou minulost, podle které bychom ho mohli objektivně posoudit. Pokud se navíc zdrží v kultuře déle než je příslušné pouhému turistovi, může být vnímán jako jakýsi jedinec stojící na okraji mezi dvěma kulturami, přičemž ani k jedné nepatří. Status cizince umožňuje ale i řadu přínosných situací. Cizinec tím, že stojí někde nad oběma kulturami a má možnost je tak vnímat nezaujatým pohledem, který není svázán místními regulami, je může posunout blíže k sebeuvědomění a

k zamyšlení se nad skutečnou funkčností a smyslem toho, co je bráno jako samozřejmost. (tamtéž)

Po návratu z cizího prostředí má člověk možnost na čas, přiměřený délce pobytu v něm, vnímat i své běžné prostředí mnohem intenzivněji a s větší odstupem, což je velmi přínosné.

Nejzajímavější a nejprínosnější, ale zároveň i nejkřehčí, je tedy fáze, kdy cizinec odešel ze své mateřské kultury, ale ještě nesplynul a nepřevzal naplno vzorce kultury nové. Je to prostor určený pro změnu, boření stereotypů a předsudků, rozšiřování životního obzoru, toleranci, moudrost.

Podobný náhled jako mají Park a Stonequist, které uvádí Schutz (tamtéž, s. 507), na cizince jako na jedince stojícího na okraji společnosti, který zosobňuje jakousi směs obou kultur, přičemž už ani jedna pro něj není domovskou, lze vyčíst i z pojetí antropoložky Mary Douglasové. Ta uvádí, že lidé mají přirozenou tendenci pečovat o řád světa, ve kterém žijí a snažit se o to, aby zůstal nezměněn. To znamená, že lidé registrují jakékoli možné situace, které by mohly být nositelkami nežádoucích změn a snaží se je eliminovat. Hovoří o „nemístných“ věcech a jevech, což jsou věci a jevy vyskytující se v nesprávném čase a na nesprávném místě. (Douglasová, 2002) Toto pojetí „nemístného“ je možné uplatnit i na naše téma cizince. Cizinec je v tomto smyslu člověkem na nesprávném místě, kam nepatří a kde tedy působí „nemístně“. To znamená, že reakce lidí na něj je obdobná jako na cokoli jiného, co narušuje řád jejich světa. Mohou se snažit eliminovat komunikaci s takovýmto jedincem, celkově omezit sociální interakce s ním apod.

Bauman (1996, s. 65) k tématu cizince vyslovuje obavu, že dnešní svět je světem jakési „univerzální cizosti“. Že každý z nás je cizincem, kterého obklopují jen další cizinci. Situace podle něj vrcholí především ve větších městech. Tato teze zní poněkud pesimisticky, když ji pojmem jako úpadek blízkých sociálních vztahů ve společnosti, ale Bauman na jiném místě zároveň uvádí, že „Důvěrná obeznámenost je nejzaprísáhlejším nepřitelem zvědavosti a kritičnosti – a tudíž i novátorství a odvahy ke změně.“ (tamtéž s. 19)

Cizinec se při setkání s odlišnou kulturou nejprve pokouší ji „překládat“. Překládá vzorce nové kultury a používá k tomu „jazyk“ kultury vlastní. To však vždy není možné. V nové kultuře se může vyskytovat řada jevů, ke kterým nelze najít příhodné ekvivalenty v kultuře vlastní prostě proto, že v dané kultuře tyto jevy neexistují nebo mají zcela jinou funkci a význam. S tím souvisí i další významná překážka, která nám může bránit danou kulturu blíže pochopit, a to jsou jazyková omezení. Při popisu určitého jevu vyskytujícího se v dané kultuře nám mohou „dojít“ slova a jazyková bariéra nám nedovolí překonat bariéru kulturní. (Schutz, 1944)

Mezi vlastním a cizím jazykem také často nefunguje stejný filtr smyslu a příhodnosti použitých slov. Tzn., že v cizím jazyce můžeme říkat věci, které by nám v jazyce rodném přišly třeba nevhodné nebo směšné.

Jako základní problémy jedince, který se ocitne v jiné kultuře, jež ho vydělují od ostatních, bychom tedy uvedli tyto:

- jazyk – připojili bychom sem i fakt, že s neznalostí jazyka nové kultury dochází i k omezení projevů vlastního názoru a osobnosti cizince, který se bez ohledu na svou inteligenci stává jen rozpačitě se usmívající loutkou
- zvyky
- nepředvídatelnost chování – nepříjemná na obou stranách
- status (viz výše)
- oděv a používání artefaktů

Nemožnost dostatečného připravení se na tyto faktory a důsledek jejich působení se nazývá kulturní šok (např. Murphy, 1998, s. 215).

Přítomnost cizince může také ovlivnit jinak pevně zaběhnuté chování lidí – domorodců, kteří ho bezprostředně obklopují, což mu mj. ztěžuje situaci a možnost rozpoznávat typické místní chování od atypického.

Záleží také na tom, jak dlouhou dobu je jedinec v cizí kultuře přítomen a jaké motivy ho vedly k tomu, aby do ní vstoupil. Pokud jde o běžného turistu, který si přijel prohlédnout cizí prostředí čistě ze svého cestovatelského zájmu a nemá zde žádné jiné aspirace, může k němu a k jeho diferencím být nová kultura vstřícnější a benevolentnější. Jsme schopni se navzájem bavit našimi kulturními odlišnostmi a jazykovými nedokonalostmi a tolerantně odpovídat na neobvyklé otázky, protože víme, že dříve nebo později cizinec odjede a trvaleji nám nenaruší náš zaběhnutý řád. Pokud se však cizinec v našem světě objeví s úmyslem se tu usadit, pracovat, oženit se apod., může být podroben mnohem citelnějšímu a pečlivějšímu průzkumu a je nucen se mnohem více přizpůsobit kulturním vzorům dané kultury než pouhý turista.

Tento jev vyvolává také další specifikum pro cizince imigranty a sice, že pokud je jednotlivec nucen strávit v cizí kultuře delší čas, zpravidla to vyvolá zvyšování pocitu sounáležitosti k jedincům kultury vlastní, k prohlubování pocitu „my“ kontra „oni“, a to jak na stranách cizinců, tak „hostitelů“. V případě turistů tomu tak není. Alespoň ne tolik.

Bauman (1996, s. 52) uvádí myšlenku Eliase, který říká, že napětí mezi etablovanými a „outsidery“ „...vyvstávají z nutnosti uvolnit nováčkům nějaký prostor a z jejich potřeby najít si své místo, ponouká obě strany k zveličování rozdílů.“

Status cizince může obecně vynést v podstatě tři typy přístupu k němu. Cizinec může být vnímán spíše jako „exotický hrdina“, který přichází z „lepšího“ světa a který nám může pomoci k tomu, aby se náš svět k jeho přiblížil. Nebo mu může být připsán status vetřelce, viz výše, který do našeho světa nepatří, protože nezná jeho historii, jazyk apod.¹⁷, a protože ho dříve či později rozvrátí a navrtá svými pochybnými zvyky a chováním. Pak je samozřejmě také možnost neutrálního přístupu až lhostejnosti, typická spíše pro velké společnosti a města. Do jaké skupiny bude cizinec přiřazen, souvisí také s tím, odkud přichází. Myslím, že můžeme vyslovit hypotézu pravidla v rámci euroamerické společnosti, že cizinci přicházející ze západního světa jsou ve většině přiřazováni do skupiny první, zatímco příchozí z východu či z hospodářsky méně vyspělých zemí jsou odkázáni spíše do skupiny podezřelých. Samozřejmě,

¹⁷ Jazykové nedokonalosti jsou vnímány mnohem citlivěji než u prvního případu, kdy jsou spíše roztomilé a zábavné.

že by mělo záležet především na konkrétní osobnosti jednotlivce, na jeho individuálních kvalitách apod., ale vzhledem k tomu, že toto „rozřazování“ je většinou prováděno na základě prvního dojmu, jsou při něm tyto faktory méně relevantní.

Simmel (1997, s. 26 - 32) popisuje sociologickou formu cizince, který není chápán jako někdo putující, kdo dnes přijde a zítra odejde, nýbrž jako ten, kdo dnes přijde a zítra zůstane. Dále popisuje kategorii cizince takto: „Cizinec zaujímá vůči všem zvláštní postoj ‚objektivnosti‘, postoj, který nespočívá v pouhém odstupu a nezúčastněnosti, nýbrž je zvláštním konglomerátem vzdálenosti a blízkosti, lhostejnosti a angažovanosti. ... Cizinec se někdy setkává s nepřekvapivější otevřeností a rovněž s vyznáními, která mívají až povahu jakési zpovědi a před každou bližší osobou jsou pečlivě utajována. ... S cizincem máme společné určité obecnější vlastnosti. ... Cizinci nejsou vnímáni jako individua, ale jako cizinci určitého typu.“

Nyní si výše zmíněné charakteristiky cizince uvedeme v kontextu mužské a ženské kultury jako oblastí, které je možné jako cizinecké kultury vnímat, i když se zvláštními specifiky, jež si ukážeme.

4 SPECIFIKA MUŽSKÉ A ŽENSKÉ KULTURY V ZÁKLADNÍCH ŽIVOTNÍCH SFÉRÁCH

Jak jsme již předznamenali, chtěli bychom v této práci propojit dvě výše uvedené problematiky či témata: téma cizince a problematiku specifikace mužské a ženské kultury. Pokusili bychom se o to ve třech hlavních sférách, v nichž je, podle našeho názoru, „odcizení“ mužské a ženské kultury nejvíce patrné. Jde o tyto oblasti: rodina x společnost; mužské a ženské profese a partnerské vztahy. V první oblasti se soustředíme na současný problém odcizení ženy od společnosti a muže od rodiny. V druhé oblasti půjde o téma profesí, v níž panuje v souvislosti s genderem spousta předsudků a stereotypů, a kde je možné pojmout muže a ženy jako cizince v konkrétních profesích obecně připisovaných druhému pohlaví. Konečně třetím tématem bude oblast vztahů mezi partnery, pojetí manželství apod., v níž dochází k zintenzivnění střetu obou kultur, a do které jak muž, tak žena vstupují jako cizinci do nové kultury, u níž ještě není jasné, jaká pravidla, vzorce, zvyky... se v jejím rámci vytvoří či převládnu.

Stává se, že ženy a muži nemají v určitých rolích, postaveních, institucích, činnostech... apod. historii, což znamená, že zde vystupují jako cizinci. Cizincem je v řadě situací samozřejmě každý člověk i bez závislosti na svém pohlaví, my se však zaměříme na ty, kde je právě pohlaví a jemu připisovaný gender rozhodujícím faktorem pro vnímání jednotlivce v konkrétních situacích.

Jak jsme již zmínili výše, cizinec v odlišném prostředí poznává, že chování lidí je svázáno spoustou pravidel, které je on, jako vnější pozorovatel, schopen vidět a je zároveň schopen přenést tento pohled i na kulturu vlastní. Jako výjimečnou jsme si ukázali fázi přechodu mezi dvěma definitivami – naprostý cizinec x domorodec – kdy cizinec poznává pravidla kultury a uvědomuje si jejich nahodilost a zároveň i nahodilost pravidel kultury svojí. Na vlastní svět se totiž obyčejně neptáme a nerozebíráme osvědčená a zaběhnutá společenská pravidla. Je nám to zkrátka jasné a není tudíž potřeba nic měnit. Oproti tomu na „druhé“ – tedy na cizince – máme

otázek spoustu a v našem vnímání jejich světa je mnoho nejasností, můžeme mít pocit nelogického jednání na jejich straně apod. Toto je případ i mužského a ženského světa.¹⁸

Jako příklad definitivních pozic, kdy už má jedinec přechodnou fázi mezi cizincem a domorodcem za sebou či touto fází ještě vůbec neprocházel, můžeme v rámci našeho tématu uvést ženu političku, která si už neuvědomuje nátlak mužského prostředí, jemuž ve své profesi čelí, a na druhé straně ženu v domácnosti, která není schopna vidět jiné alternativy svého života. Příkladem jedince v plodné přechodné fázi může být muž, který nastupuje na rodičovskou dovolenou či jako učitel na prvním stupni, kdy stejně jako cizinec vstupuje i on do nového prostředí.¹⁹

Můžeme v asociacích cizineckých kultur pokračovat a vyslovit přirovnání, že pokud v určité veřejné sféře působí z velké většiny muži nebo ženy, je to obdobné, jako kdyby se v této sféře vyskytovali například jen zástupci jedné národnosti. Tato oblast by přišla o nenahraditelné zkušenosti a postřehy, které jí mohou dodat zástupci jiných kultur a stala by se nebezpečně rigidní. Protože jsme si i svět mužů a žen definovali jako svět dvou kultur, můžeme i zde použít toto přirovnání. Jde tu opět především o toleranci a přirozenou možnost rozvoje jednotlivce i celé kultury.

¹⁸ Simmel uvádí, že vůči někomu cizímu, s kým nesdílíme ani žádné vlastnosti, ani zájmy, vystupujeme zároveň objektivně, vlastní osobnost prezentujeme zdrženlivě, a proto jednotlivá neshoda s sebou tak snadno nestrhne celého člověka. (Simmel, 1997, s. 41) To může naznačovat například odlišný druh kompetice ve vztahu mezi mužem a ženou než mezi mužem a mužem či ženou a ženou.

¹⁹ Jedním z mnoha přínosů, které nám střet s jinou kulturou poskytuje, je určitý druh duševní relaxace, který můžeme zažít při setkání s někým, kdo nahlíží náš běžný svět jiným úhlem pohledu. Tento druh myšlenkového odpočinku a odpoutání se od zaběhnutých názorů a hodnocení lze dosáhnout jak při setkání s obyvatelem jiné země stejně, tak při setkání se zástupcem opačného pohlaví.

5 MUŽSKÁ A ŽENSKÁ KULTURA V RODINĚ A VE SPOLEČNOSTI

V této oblasti bychom chtěli především upozornit na fenomény „odcizení“ mužů od rodiny a žen od společnosti.

5.1 Společenské role a očekávání v dělbě práce

Genderové systémy se liší napříč kulturami i historickými obdobími. Každý systém však zahrnuje přinejmenším tyto prvky: společenské vymezení genderových rolí a dělbu práce na základě pohlaví. (Renzetti, Curran, 2003, s. 21)

Oakleyová (2000, s. 99-100) zmiňuje Scheinfelda, který ve své knize *Women and Men* popisuje teorii původu dělby práce mezi mužem a ženou, původu diferenciací jejich činností: „Vraťme se k Adamovi a Evě. Na počátku možná dělali tytéž činnosti. Potom však bylo na cestě dítě a Eva byla pomalejší a nemohla už zvedat těžká břemena. Zbylo tedy na Adama odhánět nebezpečná zvířata, zabíjet a nosit domů vysokou... Když se dítě narodilo, Eva se o ně musela starat, byla tím omezena v pohybu, a když dítě odchovala, pravděpodobně přišlo další.“

S „příchodem“ Evy můžeme také hovořit o situaci prvotního střetu mužské a ženské kultury a počátku jejich soužití a vzájemného poznávání. Výše zmíněná dělba práce, která vypadá tak logicky a přirozeně je vlastně ukázkou typického vnímání předurčenosti muže a ženy, jež přetrvávala téměř ve své původní síle až dodnes.

V různých historických etapách se velmi často vyskytovalo společenské vnímání neprovdané ženy jako bytosti rovnoprávné s muži, avšak spolu se sňatkem její „kariéra“ a ostatní aktivity nezaměřené přímo na rodinu nadobro ustaly. (např. Beauvoirová, 1966, s. 59)

Singley a Hynes (2005, s. 381) uvádějí klíčové termíny, skrze které jsou obě pohlaví po většinu života vnímána: „female caregiving“ a „male breadwinning“ neboli jakýsi ženský úděl péče a opatrovatelství a mužská povinnost materiálního zajišťování a výdělků.

Meadová upozorňuje na existenciální odlišnost mužů a žen, které čelí už děti. Dívky jsou více spjaty s „být“, kdežto chlapci s „dělat“. Malí chlapci se učí, že musí svými činy postupně dosáhnout toho, že se z nich stanou muži. Kdežto dívky vnímají, že jsou dívkami a jediné, na co si musí dát pozor, aby jimi zůstaly, je nechovat se jako chlapci. (1967, s. 175) I v dnešní společnosti je žena stále příliš definována podle svého bytí, tzn. podle toho, čím je dcera, manželka, matka. Dobrým příkladem je zde například postupné přejímání příjmení po otci a po manželovi. Důležité je také jaká je, tzn., jak vypadá apod. Kdežto muž je vnímán především přes své činy – podle toho, co dělá a čeho dosáhl.

Bylo vypracováno množství teorií, které měly běžné dělení práce podle pohlaví vysvětlit. Jedno z vysvětlení, která se nejvíce nabízejí, je to, že muži mají větší tělesnou hmotnost a sílu, takže jsou lépe vybaveni pro fyzicky náročnější aktivity jako je lov, boj, práce mimo domov jako taková. Na tuto teorii se však bylo možné odvolávat kdysi. Zavedením strojové práce se rozdíl mezi fyzickými silami mužů a žen setřel a dnes většina pracovních míst velkou fyzickou sílu nevyžaduje. Moment zavedení různých strojů, které učinily rozdíl mezi fyzickou silou mužů a žen irelevantní, je možné považovat za počátek moderního vstupu ženské kultury na pole kultury mužské, tedy do oblasti placeného zaměstnání mimo domov. Navzdory tomu je podporován stále stejný model – žena je stvořena pro práci v domácnosti a muž k „venkovním“ aktivitám.

Patočka navazuje na Beauvoirovou a danou problematiku vysvětluje takto: „Muž reprezentuje v historii aktivní, svobodný živel lidství, jehož počátkem je překonání pouhého života odvahou k smrti v boji. Reprezentuje tedy plněji to, co znamená být člověkem, protože riskovat život, ukazuje se v počátcích lidství důležitější než život dávat, neboť jedině tak lze dokázat, že jsme se skutečně odpoutali od sebezáchovy a tím od instinktivního, ryze vitálního života. Žena naopak představuje vitální stránku, pokračuje v linii přírody, a proto upadá v područí, které trvá dodnes a je dosavadními emancipačními realizacemi pouze maskováno... žena není druhá, nýbrž je v jádře touž transcendentí, totiž uvědoměle svobodnou, osobní, tvůrčí bytostí jako muž, jenže z historických a existenciálních důvodů zcizenou.“ (In Beauvoirová, 1966, s. 396; 399)

Na muže jsou kladeny společenské nároky ve smyslu dosažení určitého profesního úspěchu, zatímco od ženy se očekává, že bude tvořit a udržovat rodinné vztahy a postará se o mužovo zázemí. Právě kvůli takto nastavenému společenskému očekávání jsme zvyklí chápat ženinu účast na rodinném životě v podstatě jako druh kariéry. V soudobé rodině, kde je potřeba v drtivé většině dvou příjmů, a kdy je tedy pro udržení materiálního zázemí rodiny nutné, aby pracoval muž i žena, je společenské očekávání finančního zajištění rodiny mužem manifestováno převahou vedoucích pozic obsazených muži a nižšími platy pro ženy.

U žen se zkrátka obecně neočekávalo a neočekává přílišné nasazení pro něco jiného, než je rodina a domácnost.²⁰

Nyní si slovy autorů Havlíka a Koti (2002, s. 71) popíšeme zlomové období, které s sebou přineslo velký obrat a změny v rolích a dělbě práce mužů a žen: „Průmyslová revoluce a následný technologický a ekonomický rozvoj postupně a nenávratně zlikvidoval rodinná hospodářství a proměňoval většinu mužů a hospodářů, řemeslníků a živnostníků na dělníky a zaměstnance. Z ‚přirozené hlavy rodiny‘, tj. rodinného hospodářství, se muž často stává ‚živitelem‘, jehož dosavadní um a dovednosti legitimující jeho postavení v rodině ‚znehodnotily‘ nové technologie a závislé postavení. Z hospodyně, jejíž práce byla oceňována..., se stala ‚žena v domácnosti‘, která vykonávala práce, jež se začaly jevit jako druhořadé, jako práce navíc, neboť je nezhodnotil expandující trh. Mnohé ženy z nižších vrstev odcházejí do služby či do továrny. V prostředí žen ze středních vrstev, které se ekonomicky mohly jen obtížně osamostatnit, neboť pro ně nepřicházely v úvahu práce služek a dělnic, se rozvíjí hnutí za ženskou emancipaci, vzdělání a zrovnoprávnění v profesní a zaměstnanecké sféře. Katalyzátorem změn se staly světové války, během nichž ženy prokázaly schopnost nahradit muže v dosud ryze ‚mužských povoláních‘, což ženská hnutí postupně dokázala i společensky a politicky zúročit.“

²⁰ Jak zmiňuje například Schreiberová: (2007, s. 5) pokud se žena v devatenáctém století věnovala umění, společnost její snažení chápala spíše jako jejího koníčka než seriózní studium. U mužů tomu bylo jinak. Pokud byly postupem času ženy-malířky společností akceptovány, byla jim přidělena speciální odvětví, která byla spojena s obecnou představou feminních zájmů – například květinomalba.

To, že podle zmíněné teorie začala být práce v domácnosti považována za druhořadou a méněcennou až s počátkem průmyslové revoluce a vlastním rozdělením na práci v domácnosti a mimo domov v dnešním slova smyslu, je také důkazem, že se jedná o kulturní – nikoli biologicky či historicky daný – konstrukt určitého druhu společnosti.

Když bylo ženám přiznáno právo na vzdělávání a kariéru, vyvstal nový problém. Ano, ženy se teď mohly věnovat práci mimo domov, a tím se seberealizovat i jinak než výchovou dětí, ale problematika chodu domácnosti se nijak nevyřešila. Teď odcházel z domu do práce muž i žena, ale někdo z nich se ještě navíc musel postarat o běžné záležitosti, které domácnost vyžaduje, a tím někým byla opět většinou žena. Rozšířilo se jí tak pole pracovní působnosti z domácnosti ještě na zaměstnání mimo domov. Nabízí se otázka, co bylo pak pro bojovnice za ženská práva podstatnější – jestli to, že se ženy mohly konečně seberealizovat mimo domov, nebo to, že jim společnost umožnila jen práci navíc. Zvítězila první varianta, protože na nevýhodách nového modelu se začalo celospolečensky pracovat. Začala se stavět dětská pečovatelská centra, využívaly se profesionální služby pro výpomoc v domácnosti apod.

Představy o ideálních pracovních pozicích pro muže a pro ženy, o podílu finančního zabezpečování rodiny mužem a ženou pro zaručení jejího klidného fungování, přístup společnosti k profesně úspěšným ženám a neúspěšným mužům apod. jsou témata, ve kterých panuje spousta stereotypů, a ke sladění teoretických pokroků a jejich praktického užití bude zřejmě potřeba kromě jiného ještě mnohem více času. Ideálním výsledkem by měla být schopnost přijmout, že muž, který se místo ženy stará o domácnost, nemusí být „loser“ a žena, která naplno pracuje mimo domov, nemusí být špatná matka. Jde o to, aby společnost přijala všechny tyto alternativy jako možné a společensky nezávadné a apriori je neodsuzovala.

V konkrétní rodině pak záleží na domluvě a vyžaduje to opět čas. Pokud lidé chtějí žít jiným způsobem života, než je ten řekněme „tradiční“, musí se to učit. Žena nemá povinnost starat se o domácnost na úkor své profesní kariéry a muž takovou povinnost ani nikdy neměl. Problém je v tom, že tyto úkony jsou pro chod domácnosti nutné, takže záleží na konkrétní situaci a společné dohodě, jak tuto oblast každodenního života řešit. Je třeba hledat novou cestu a naučit se zároveň navzájem dobře poznat své potřeby. Na předpoklad, že veřejný svět

práce je svět mužský a soukromý svět domova světem ženským, by se mělo nahlížet se stále větším odstupem.

Singley a Hyens (2005, p. 386) se zmiňují o třech klíčových faktorech, které souvisejí s životní úrovní partnerů. Je to finanční situace páru, jeho pozice ve společenské struktuře a jeho ideologie rodičovských rolí.²¹

Byl proveden výzkum, který zjišťoval právě přístup párů k tradičnímu rozdělení rolí v partnerství a rodičovství. Respondenti měli mj. také odpovědět na otázku, proč by to měla být právě matka, kdo by měl zůstat doma. Odpovědi se opíraly jak o to, že je něco takového „normální“, tak i o vlastní zkušenosti a preference. Příklady odpovědí: „Byla jsem k něčemu takovému vychovaná – manželé pracují a manželky zůstávají doma s dětmi.“; „Mám prostě více ‚rodičovského instinktu‘ než můj manžel...“ Respondenti dále uváděli, že to prostě „dává smysl“, aby zůstávala doma žena. (tamtéž, p. 387-389)

Existuje také hypotéza o jakémsi strachu z úspěšnosti, která by mohla vysvětlovat určité obavy žen při vytváření kariéry v mužském světě, jemuž se musí do jisté míry přizpůsobit, opustit tak jistý ostych a nabourat mnoho předsudků a představ o tom, co jsou a nejsou femininní vlastnosti. Tím zároveň riskovat, že jim bude společností „odebrán“ statut ženskosti. (Renzetti a Curran, 2003)

Meadová (1967, s. 322, 324) uvádí zajímavou hypotézu, která tvrdí, že „maskulinní“ ženy a ženy ne příliš hezké mohou být vnímány jako muži v určité masce a nehrozí jim tedy v závislosti na jejich profesním úspěchu taková ztráta feminity či riziko jiné kritiky společnosti. Kdežto „feminní“ žena nemá pro svůj profesní úspěch žádné alibi. Autorka zároveň potvrzuje rozšířenou teorii, že čím větší úspěch má muž ve své profesi, tím více je

²¹ „Ideologií rodičovských rolí“ myslí autoři přístup k mateřství a otcovství a způsob jejich rolových rozdělení vzhledem k genderu.

společností vnímán jako budoucí skvělý manžel. Kdežto čím větší úspěch má žena, tím více má společnost obavy o jejích kvalitách jako manželky a matky.²²

Život je otázkou priorit a upřednostňování jedněch hodnot před jinými. V životě musíme opustit řadu směrů a zájmů, o nichž jsme si mysleli, že se mohou stát náplní našeho profesního života. Musíme je zredukovat na jeden či dva hlavní zdroje obživy, kterým se budeme věnovat primárně a na několik málo koníčků, které si ponecháme pro volné chvíle. Je to vždy otázka volby. Podobně se rozhodujeme, zda budeme většinu času věnovat rodině anebo práci. Ženy, pokud se pro založení rodiny rozhodnou, většinou volí první variantu a muži tu druhou. To ale neznamená, že je někdo z nich v závislosti na své volbě znevýhodňován či upřednostňován. Jeden z nich je ochuzen o prožitky, které nabízí vrcholová kariéra a jeden o zážitky s rodinou. V ideálních modelových situacích mají oba partneři na výběr: pokud by oba preferovali rodinu, v tom případě mohou snížit své pracovní vytížení a životní standard a peníze vymění za čas strávený společně. Pokud by oba toužili po vrcholné kariéře a měli možnost se jí věnovat, mohou si dovolit někoho na výpomoc v domácnosti apod. Jde o životní priority a záleží na dohodě. Ať už kdokoli z partnerů zvolí jakoukoli variantu, většinou se dostane do pozice, kdy bude moci více času a energie věnovat jen jedné oblasti – rodině či profesnímu životu – a v té druhé bude pouze na „částečný úvazek“, protože naše společnost flexibilitu zaměstnání sehranou s potřebami rodiny zatím příliš nepodporuje.

5.2 Rodina a zaměstnání mimo domov

Beck (2004, s. 161) k tématu propojení rodinného a profesního života poznamenává: „Každý, kdo mluví o rodině, musí mluvit o práci a o penězích, a kdo mluví o manželství, musí mluvit o vzdělání, povolání, mobilitě, a to znamená o nerovném rozdělení při mezitím už (ve velké míře) rovných předpokladech daných vzděláním.“

²² Meadová (1967, s. 320) také upozorňuje na etickou stránku rovnoprávnosti ve veřejné a soukromé sféře, když popisuje některé soudobé muže, kteří nechávali v metru stát ženy s dětmi v náručí, protože ženy přece vydělávají peníze.

Jako lidé jsme definováni dvěma hlavními oblastmi našich životů: rodinou a prací. Jak jsme již uvedli výše (viz 5.1), tyto dva světy se navzájem prolínají a ovlivňují. Stejně tak jako se promítá práce do našich rodinných životů, kdy je čas strávený s rodinou podmíněn časem stráveným v zaměstnání, tak také naše rodinná situace se promítne v naší kariéře. Toto téma je především popisováno z hlediska diskriminace žen v oblasti profesního života. V životě ženy se opravdu tyto dva faktory podmiňují více než v životě muže v tom smyslu, že žena musí opravdu počítat, pokud chce mít dítě, s určitým omezením v rozvoji své kariéry spojeným s nástupem na mateřskou dovolenou. Muž je v tomto smyslu chápán jako ten, kdo se takto radikálně rozhodovat nemusí. Má automaticky obojí – kariéru i fungující rodinu, o jejíž řádný chod se stará žena. Jak jsme však již popsali, muž také stojí před určitým rozhodováním, kdy si např. volí, zda chce svou rodinu spíše finančně zaštiťovat a být tak ochuzen o spoustu okamžiků strávených se svými nejbližšími, anebo zda omezí finanční příjem a bude do své rodiny investovat jinak – časem a svou přítomností. Samozřejmě, že spousta mužů a žen před takto svobodnou volbou nestojí. Ať už jsou svázáni faktem, že jejich zaměstnání je velmi náročné časově a zároveň s malým finančním výsledkem, ocitají se ve složité rodinné situaci nebo podlehnou nárokům kultury a společnosti a pouze plní své role – žena roli pečovatelky v domácnosti a muž roli živitele – aniž by se zamysleli nad jinými možnými alternativami. Důvodů, proč se ani v dnešní době nemůžeme o svém životě svobodně rozhodnout, může být spousta.

Muži mají ve svém profesním životě náskok v tom, že nemusí čelit rozčleněné kariéře, kterou absolvují ženy s dětmi a kterou je mnohem těžší vystavět a udržet v určité linii. Kromě toho se zaměstnané ženy musí ve srovnání se zaměstnanými muži většinou vyrovnat s již zmíněnou dvojitou pracovní směnou. Domácí práce jsou přitom činností, kterou můžou zastávat oba partneři bez ohledu na jejich pohlaví, narozdíl např. od rození dětí, což je činnost čistě biologická, a připadá výhradně ženám.²³

Meadová (1967, s. 335-336) upozorňuje, že když žena volí manželství či mateřství neznamená to, nebo by to nemělo znamenat, že si tak automaticky volí i kompletní péči o

²³ Můžeme říci, že dnes je s domácností spojena spíše psychická než fyzická zátěž. To platí i pro práci mimo domov.

domácnost. „Je to jako kdyby si muž naplánoval život takto – být účetním nebo právníkem nebo pilotem – a pak musel dodat: ‚Do té doby než se ožením, samozřejmě.‘ ‚Proč?‘ ‚Protože potom budu muset být farmářem. Je to lepší pro děti, víš.‘“

Dalším znevýhodněním pro ženy je, že péčí o děti a domácnost zpomalují svůj profesní růst, a důsledkem je potom skutečně jejich nižší kvalifikace a předpoklady pro vykonávání dané pozice. Je tedy potřeba zvýšit prestiž žen ve společnosti a zároveň posílit úlohu muže v rodině. (Asklöf, Strandberg, Wenander, 2003, s. 9)

Hlavní překážkou proti zlepšení stavu v této problematice je podle mého názoru nátlak společnosti, který nás od dětství vede ke konkrétnímu pochopení světa obou pohlaví. Kdyby dostal člověk možnost si v dětství vytvořit nezaujatý postoj k této tématice, což by samozřejmě souviselo s osvíceným přístupem rodičů – v ideálním případě s vlastním příkladem v primární rodině, možná by se nemuselo tak usilovně bojovat s jeho rigidními názory v dospělosti. Můžeme namítnout, že člověk v podstatě takovouto možnost měl na počátku své existence, kdy ještě žádná kulturní pravidla neexistovala, a mohl tedy jednat přirozeně. Tento člověk si nastavil ekonomicky výhodný model toho, že každé pohlaví se specializovalo na jeden okruh činností – ženy na práci okolo domácnosti, poblíž domova a péči o děti, a muž na lov a na aktivity od domova odtržené. Ovšem původní prostředí, ve kterém bylo takovéto rozlišení rolí výhodné, se prostředí, ve kterém se pohybujeme dnes, už příliš nepodobá. Pokud se společnost tak často odvolává na přirozenou pozici mužů a žen a rozšiřuje obavy o celou kulturu, v případě, že by se měly tyto původní role pozměnit, pak je tedy třeba řešit problematiku přirozeného prostředí pro člověka v její komplexnosti. Zamyslet se nad celkovým charakterem světa, ve kterém člověk dnes žije a pro který nebyl původně vůbec „nastaven“ a ne alibisticky vytrhávat z kontextu této problematiky pouze téma mužů a žen. Toto je podle mého názoru jeden z největších rozporů dnešní společnosti v řešeném tématu.

Podle představitele tzv. teorie racionální volby G. S. Beckera, jehož uvádějí Hamplová, Rychtaříková a Pikálková (2003, s. 13), je pro rodinu vždy výhodná dělba práce a to, aby každý z partnerů rozvíjel jiný typ lidského kapitálu. Becker tento přístup vysvětluje na příkladu dvou lidí, kteří mají stejné předpoklady pracovat v domácnosti i stejné předpoklady uspět na

trhu placené práce. „Pokud tito dva lidé budou věnovat placenému zaměstnání x hodin, výsledek bude stejný, jako když jeden z nich stráví v placeném zaměstnání 2x hodin a druhý se bude plně věnovat domácnosti. Pokud ovšem každý z nich začne investovat do specializovaného kapitálu, zvýší se efektivita obou a vzroste i celkový ‚produkt‘ domácnosti.“ Tato teorie však podle mého názoru vede ke ztrátě nenahraditelného pohledu zástupců obou pohlaví, který je pro obě zmíněné oblasti důležitý.

Pokud bychom zvážili modelovou variantu, že by byla naplněna přání feministů, a o rodinu – ve smyslu domácnosti a opatrování dětí – by se dělili manželé rovným dílem, mohlo by to také vést k tomu, že pokud by nyní nemohl ani jeden z partnerů věnovat své práci většinový podíl svého času, nemohl by si vrcholovou kariéru vybudovat ani jeden z nich. Pokud by rodina nebyla schopna takovýto důsledek přijmout, a tím se potažmo smířit i s nižším finančním příjmem, který by vznikl ku prospěchu rozšíření možnosti času stráveného rodinou společně, mělo by tedy teoreticky dojít k demokratickému rozhodnutí, kdo z manželů má větší právo věnovat více času práci a kdo z nich se bude většinově starat o chod domácnosti. Tady by nejspíš zaznamenal přístup rovnosti jedinců silnou trhlinu, protože by určitě nebylo jednoduché vytvořit nějaký klíč k určení míry schopností obou partnerů a podle toho, kdo by měl lepší předpoklady pro rozvoj kariéry, rozhodnout, kdo bude ten, který ustoupí a dá možnost partnerovi profesně se rozvinout na úkor jeho kariéry vlastní. Nejsou na to žádné společenské normy ani zákony.

Na těchto vyhraněných teoriích vidíme, do jakých absurdit by mohl boj za rovnoprávnost zajít, pokud bychom z něj vypreparovali lidský přístup, lidské potřeby, respekt a lásku, s nimiž je potřeba k takovýmto rozhodnutím přistupovat. Záleží na dohodě obou partnerů a zvážení konkrétní situace. Důležitým základem je především možnost svobodné volby bez obav z jakýchkoli společenských sankcí.

Havlík a Kořa (2002, s. 72) uvádějí tři typy nastavení profesní kariéry v rodině podle I. Možného:

- „Dvoukariérová rodina“ může být ve výchově úspěšná, jestliže dokáže mobilizovat podobnou houževnatost a schopnosti i zdroje jako v profesi i do organizování výchovy a vztahů v rodině.
- „Dvouosobní kariéra“ – oba řeší rozpor úspěchu v práci a ve výchově podporou kariéry jednoho – ne vždy, ale obvykle muže. Rizikem je pokušení nositele kariéry zradit tuto solidaritu.
- Zatímco předchozí dva typy se týkají spíše úzké skupiny rodin s vysokým profesním statusem, většina rodin je „dvoupříjmových“, kde profese není nutně pro oba zdrojem osobnostní identity.

„Totální“ rozdělení práce tzn., že žena pečuje o domácnost a děti a muž pracuje mimo domov, může vést také k nedorozuměním mezi nimi a k znevažování práce druhého z nedostatku zkušeností s prací v „druhém světě“. Meadová (1967, s. 335) o tom píše: „Její manžel si myslí, že ona má naprostou volnost v plánování svého času a závidí jí; ona vidí, že on má pevnou pracovní dobu a závidí mu... oba se cítí nespokojeni a inklinují k tomu být nedůtkliví k nespokojenosti druhého.“

5.3 Situace v ČR

V západním světě má postavení ženy ve strukturách práce a rodiny už přeci jen rovnoprávnější charakter a asymetrický model dělby práce v rodině se postupně vyrovnává. Ačkoli zaměstnanost žen v ČR také významně zasáhla nejen do života každé konkrétní rodiny, ale ovlivnila i sociální vzorce chování mužů a žen, v české společnosti jsou kroky směrem k tomuto druhu rovnoprávnosti pozvolnější. (Čermáková, 2002a)

Jedněmi z důležitých specifíků naší země jsou desetiletí strávená v socialistickém režimu. Existují různé rozborů toho, jak se totalitní režim choval k ženám a mužům a jaký genderový model prosazoval. Blažek (1999, s. 196-198) k přístupu k ženám v této době píše: „...v jejich způsobu života ‚odhalil‘ přežitek... jako ‚vysvobození‘ vnucoval ‚vyrovnání rozdílů‘... žena se měla stát co nejvíc mužská... dostala uniformu montérek nebo pracovních plášťů... Matky

bylo nutno oddělit od domova a od dětí, ty předat do péče jeslí, školek a škol, matky pak vypudit do továren a kanceláří a svěřit je mistrům a šéfům.“ Dále poznamenává, že fakt, že totalita preferovala mužský model jakožto více „pokrokový“, vůbec neznamenalo, že tento pól „vyhrál“. „Být totalitním režimem hýčkán je ve svých důsledcích srovnatelně zhoubné jako jím být utlačován... Z mužství i z ženství se v totalitárním světě rozvinuly negativní potenciality obou těchto rolí.“

České ženy mají ale i řadu specifických výhod, které je odlišují od pracujících žen v jiných zemích (Čermáková, 1999, s. 56):

- podíl pracujících žen je vysoký, zaměstnavatelé jsou „adaptováni“ na ženskou pracovní sílu
- individuálně se dokázala diferencovaná část ženské populace dobře adaptovat na trhu práce jako třeba advokátky, notářky, podnikatelky, manažerky, daňové poradkyně, vedoucí důležitých provozů v soukromých firmách atd., tedy i v profesích, které se v ČR před rokem 1989 vůbec nevyskytovaly nebo mají zcela nový obsah činnosti

5.4 Podmíněnost mužů a nepodmíněnost žen

Jak jsme již zmínili dříve, tato hypotéza může podle našeho názoru odhalovat jednu z hlavních příčin, proč se ženy tak pomalu a obtížně prosazují ve vysokých pracovních pozicích. Muži se totiž mohou obávat nedosažení či ztráty toho, na co byli celý život společností připravováni, totiž v určitém smyslu nadřazeného postavení, jak ve veřejné, tak v soukromé sféře. Tato obava a zároveň uvědomění si dané propojenosti sféry veřejné a soukromé, může být příčinou žalostného zastoupení žen ve vedoucích funkcích.

Můžeme zde rozvést analogii podmíněnosti mužského postavení ve veřejném životě a stejné podmíněnosti v životě soukromém. Muž je většinou nucen si přízeň vybojovat a poté udržovat vhodným jednáním. Pokud by se od nastavení norem vhodného jednání oddálil, riskuje ztrátu přízně. Celým jeho životem prochází tedy jakási podmíněnost toho, jaké postavení si získá,

v závislosti na jeho chování. Žena je v soukromé sféře často na druhé straně. Je to většinou ona, kdo rozhoduje o existenci či neexistenci vztahu – především v jeho počátcích – kdo posuzuje a vybírá si. Ve veřejné oblasti je tomu jinak. Zde je žena ve stejné podmínce jako muž. Možná dokonce větší, protože ve vztahu ke společenské či pracovní pozici je především vymezena jako žena, což s sebou přináší řadu nevýhod. Žena je obecně vnímána ve spojitosti s rodinou, kdežto muž ve spojení s profesí. Zmíněné obtíže, kterým může být žena nucena čelit ve snaze vystavění své kariéry, jsou kompenzovány v „možnosti“ zaměřením se na rodinnou oblast. Muž nemá takovou příležitost si nedostatečnou kariéru vynahrazovat v soukromé sféře a především to od něho společnost neočekává. Ženy mají tedy podle této teorie o něco větší „manévrovací prostor“ v prostředí partnerských vztahů a rodinného života, kdežto muž naopak v prostředí placené práce. Obojí je stále hojně podporováno společností. U žen je pak úspěšnost jejich životů posuzována skrze úspěchy 1. v partnerském vztahu či ve vybudování rodiny; 2. v profesním životě. U mužů je toto pořadí přehozeno.

Obecně vnímaný fenomén, že se muži nechtějí vzdát vedoucích pozic ve prospěch času stráveného doma s dětmi, a to, že se ve sféře placené práce chtějí lépe uplatnit i ženy, je podle našeho názoru ovlivněno nastavením celé společnosti. Těžko bychom asi hledali pár, kde by si oba partneři přáli zůstat doma s dětmi a vytvářet jim rodinné zázemí. Většinou se nehledá kompromis, jak to udělat, aby mohli být oba partneři co nejvíce doma a pozorovat, jak jejich dítě dělá první krůčky, ale jde o to, aby oba mohli vykonávat tzv. kreativní práci, tzn. práci mimo domov. Zde jsme opět u otázky biologie a kultury. Vystává zde otázka, zda není potřeba seberealizace – naplňovaná prací mimo domov – potřebou vykonstruovanou až moderní dobou, jež je nyní vnímána jako jedna z potřeb základních, a jestli zde tedy nedochází opět k převleku ryze kulturní konstrukce konkrétní společnosti určité doby za biologickou danost. Podle našeho názoru spíše záleží na tom, co společnost v té které době zrovna více oceňuje. Jestli rodinu a péči nebo kariéru a úspěch. Pokud bychom se na toto téma podívali s trochou nadsázky, mohli bychom říci, že kdyby naše společnost více adorovala rodinu v jejím původním smyslu, zvedla by se tím prestiž práce v domácnosti a péče o děti a možná bychom se dočkali mužských hnutí za možnost větší participace na rodinném životě.

Jak už jsme také zmínili, ne všechny páry mají samozřejmě vůbec možnost uvažovat o tom, zda zůstane doma žena či muž nebo jestli to sami chtějí či ne. Většina domácností potřebuje příjmy dva. Pokud tedy o této situaci mluvíme, máme na mysli spíše rodiny, kde by bylo dostatečné, aby pracoval pouze jeden z partnerů, a kde tedy možnost volby existuje. U běžné rodiny ze střední vrstvy, máme pak na mysli období oněch zhruba tří let, po které by měl jeden z rodičů s dítětem být.

Na závěr této kapitoly bychom si vypůjčili termín, který uvádí Wright (1995), a totiž pojem „naturalistický omyl“. Ten poukazuje na fakt, že pouze z toho, že něco existuje, máme často tendenci odvozovat, že by to tak být mělo a že je to neměnné. To se dá aplikovat i na naše téma, tedy na pozici muže a ženy ve veřejné i v soukromé sféře, kdy až příliš často jako zástupci konkrétního pohlaví pouze plyneme s nastavenou kulturou jako s neměnným řádem, aniž bychom si uvědomili, že často jde jen o jedno z možných řešení. K tomuto tématu bychom chtěli upozornit hlavně na nedořešený systém propojení rodinného a pracovního života v dnešní společnosti, který postihuje jak muže, tak ženy.

6 MUŽSKÁ A ŽENSKÁ KULTURA VE SPECIFICKÝCH PROFESÍCH

Další oblastí, ve které můžeme ženy a muže vnímat jako dvě cizinecké kultury je oblast specifických profesí, které jsou společností definovány jako obvyklé či neobvyklé nebo dokonce jako vhodné či nevhodné pro konkrétního jedince právě v závislosti na jeho pohlaví.

Zde se můžeme vrátit k teorii antropoložky M. Douglasové (2002) o „nemístném“ a snaze společnosti o jeho eliminaci. Tuto teorii by bylo možné aplikovat na všechny složky mužské a ženské kultury, i na předcházející kapitolu o tendenci společnosti přidělovat určité „místo“ mužům – práce mimo domov – a ženám – domácnost a rodina – a její nedůvěře k mísení těchto pozic. Podle této teorie bychom mohli určit tři kategorie profesí: mužské, ženské a neutrální. Jako příklad profese typické pro muže uveďme např. těžké manuální práce či politickou sféru, mezi profese spojované spíše se ženami patří např. nižší školství či práce v kosmetických salónech. Za genderově neutrální prostor lze v dnešní době pak považovat např. prostředí umění či žurnalistiku. Pokud se muž nebo žena ocitnou v prostředí, které je připisováno spíše druhému pohlaví, dnešní společnost tento akt stále spíše toleruje, než akceptuje.

Důležitou roli hraje také fakt, že když se ocitne muž či žena v prostředí typickém pro odlišné pohlaví, je svázán/a pravidly, které zde toto pohlaví nastavilo a nemůže tak poddat plný výkon v souladu se svým jedinečným přístupem.

Rozšířené stereotypy, které se týkají vrozené pasivity žen a jejich větší smířlivosti s jednotvárnými pracemi, ospravedlňovaly to, že ženám byly obvykle nabízeny nudné, opakující se práce. Stejně tak přesvědčení, že ženy pracují pouze do té doby, než se vdají, bylo používáno jako ospravedlnění jejich nízkých mezd. Ženy byly od počátku doby, kdy se začaly uplatňovat v profesním světě, koncentrovány do nízkostatusových pozic. Mnoho profesí jim bylo uzavřeno, dělily se o pracovní úvazky a stávaly se jakýmsi pohotovostním rezervoárem pracovních sil – např. pro případ války, kdy muži bojovali a nemohli pracovat. (Renzetti, Curran, 2003, s. 268-270)

Meadová uvádí (1967, s. 372, 321), že každá známá společnost vytváří určité umělé rozdělení pracovních schopností v závislosti na pohlaví. Jedna z forem, jak to udělat, je popírat škálu rozdílností v rámci jednoho pohlaví. Zároveň také hovoří o tzv. „servisních“ profesích typických pro ženy.

6.1 Genderová diskriminace v podnicích

Beauvoirová (1966, s. 65) píše: „Muži i ženy se stavějí stejně odmítavě k tomu, aby byli podřízeni ženě.“

V rovině genderové diskriminace existuje několik fenoménů rozšířených v podnicích a na pracovištích. Například tzv. oborové nebo podnikové segregace na základě pohlaví, kdy dochází k tomu, že ženy a muži zastávají v určitém oboru nebo podniku stejnou nebo podobnou pozici, ale náplň jejich práce je ve skutečnosti jiná. Ženy se v rámci oboru také většinou soustřeďují v hůře placených pozicích s menší prestiží. S tím souvisí také fakt, že prestiž a výdělků zaměstnanců rostou s procentuálním zastoupením mužů v daném zaměstnání a naopak, a vytváří se tak jev, který podporuje tzv. „ženská“ a „mužská“ zaměstnání. (Renzetti, Curran, 2003, s. 280-298)

Čermáková (2002b, s. 6) poznamenává, že už muži-studenti lépe využívají spektra nabízených studijních míst: „Jejich strategie je v mnoha směrech lepší než strategie žen: tam, kde se jich hlásí nejvíce (absolutně), také nejvíce uchazečů berou – technika, a tam, kde se hlásí významně více žen než mužů, mají výhodu „token“, získávají neviditelný, ale účinný bod za své pohlaví (společenské vědy – například).“

To znovu souvisí s tím, že muž společně se svým genderovým zařazením s sebou přináší i předpoklad zvýšení prestiže konkrétního oboru. Muži mají tedy díky této devíze snazší přístup do pozic, které jsou obsazovány většinou ženami, než je tomu u žen a pozic „mužských“. Dá se tedy říci, že u mužů společnost podporuje nejen vertikální, ale i horizontální profesní rozmach a že je tedy podporuje v placené práci obecně. Přesto se muž, stejně jako žena, ocitá při

nástupu do určitých oborů a pozic v situaci cizince, který si musí svou přítomnost obhájit před společenským hodnocením a očekáváním.

Ve světě profesní kariéry jsou dnes velmi zajímavými fenomény také tzv. „skleněný strop“ pro ženy a „skleněný výtah“ pro muže. „Skleněný strop“ symbolizuje určité společenské bariéry, které zabraňují ženám v kariérovém postupu. Ženy jako by byly stále tímto „stropem“ blokovány a odkazovány do určitých pracovních-sociálních pozic, které není společností žádáno překročit. Muže naopak společnost vidí ve vysokých pozicích „ráda“, a proto je vybízí k ambicióznímu přístupu v zaměstnání a k neustálé snaze o postup. Poskytuje jim proto také opačnou službu, a to jakýsi „skleněný výtah“, který jim má tuto společensky doporučenou cestu usnadnit a urychlit. (Renzetti, Curran, 2003, s. 282)

Ač se služba „skleněného výtahu“ může jevit jako velmi výhodná a ve srovnání s opačnou „službou“ poskytovanou ženám diskriminující, je třeba si uvědomit, že výhodná může být pouze pro ty muže, které tento způsob života uspokojuje. Pokud si muž v životě zvolil jiné hodnoty, než je kariéra či materiální cíle, je nucen nejprve těmto tlakům zespoda, které na něj společnost jako na primárního živitele rodiny vyvíjí, odolávat. Pokud nadobro a oficiálně odmítne vydat se cestou budování kariérového růstu, například dobrovolnou volbou finančně nelukrativního zaměstnání, které jeho samotného profesně naplňuje, ta samá společnost, která byla tak velkoryse připravená mu usnadnit profesní budoucnost, ho může velmi tvrdě odsoudit jako toho, který neobstál či zklamal.

Firmy a zaměstnavatelé někdy dávají přednost zaměstnancům, kteří jsou v manželském svazku, protože jsou v pracovní sféře stabilnější. Nebo naopak zcela odmítají zaměstnávat vdané ženy, protože mají příliš mnoho osobních problémů a povinností, které souvisejí s rodinou. (Meadová, 1967, s. 349)

Mezi zaměstnavateli panuje často až absurdní přístup k ženám a mužům – z několikaletého období, kdy je žena těhotná a má malé dítě a muž je v pozici jediného a zásadního živitele celé rodiny odvozují obecný vývoj jejich kariéry před i dlouho po narození dítěte. Žena je od počátku brána jako potenciální matka, a tedy jako někdo, pro koho není zaměstnání „vším“.

Uváděnými důvody jsou přitom: mateřská dovolená, udržování domácnosti, nepředvídatelná povinnost péče o nemocné dítě apod. Muž je zase apriori brán jako ten, který by měl ze svého příjmu zajistit celou rodinu bez ohledu na to, v jaké rodinné situaci se nachází. Zároveň s obecným předpokladem, že žena bude chtít založit rodinu a pečovat o ní a muž bude chtít založit rodinu a finančně jí zabezpečit, se příliš nezohledňují jiné aspekty mužského a ženského života, jako může být bezdětnost ženy či časové potřeby muže-otce. Z těchto rozšířených přístupů vyplývá, že společnost je stále málo flexibilní ke konkrétním životním situacím jednotlivců a že tím mohou být postiženi jak ženy, tak i muži.

6.1.1 Genderové stereotypy na pracovišti

Radikální pohled na situaci žen ve světě managementu uvádí Connell (2002, p. 101, překlad autorka): „Aby mohly ženy manažerky v tomto světě vůbec přežít, musí přeorientovat své životy v domácnosti stejně, jako by se měly zbavovat odpovědnosti za péči o děti, vaření a domácí práce.“ Connell také zmiňuje Wajcmanovou, která říká, že nenalézám nic pravdivého na obecně rozšířené představě, že vstupem ženy do světa managementu, přináší dotyčná do tohoto oboru automaticky více péče, starostlivosti nebo „lidského“ přístupu. (tamtéž)

Čermáková (1999, s. 54) píše o tom, že chová-li se žena naopak ve vedoucí funkci jako muž, neznamená to, že bude v tomto prostředí adekvátně přijata. Může se dostat do situace, kdy pro její pozici a roli neexistuje model vzorového chování na bázi femininního archetypu a nemůže tedy svůj specifický potenciál okamžitě rozvinout – jak jsme zmínili i výše.

Samotný fakt, že muži nebo ženy přijmou některé znaky nové „kultury“ – mužské nebo ženské – v jejímž většinovém prostředí chtějí působit, tedy zřejmě ještě neznamená, že budou v nové roli automaticky akceptováni. Ačkoli se přizpůsobí novým pravidlům a vykazují znaky chování shodné s žádoucím prostředím, mohou být často dále vnímáni jako bezprecedentní „nováčci“ či „cizinci“. Nestačí pouze kopírovat mužský či ženský model, ale je důležité vytvořit status pro vlastní pohlaví v konkrétní roli – muže v „ženském“ prostředí a naopak – a to tak, aby odpadl pocit, že muž či žena zde nejsou „na svém místě“. Platí zde pravidlo, že čím

více mají muži či ženy v dané pozici předchůdců stejného pohlaví, tím menším překážkám ze strany společnosti či zaměstnavatelů jsou nuceni čelit.

Vhodný antropologický termín, který bychom zde mohli použít, je termín „kulturní šok“ (např. Murphy, 1998, s. 215-216), k němuž dochází tehdy „...když je osoba odloučena od svého vlastního systému kulturních a jazykových významů a nalezne se v situaci nebo ve světě, v němž jsou významy slov a činů buď zvláštní, nebo zcela cizí.“

Tento termín můžeme v menší míře aplikovat i na situaci setkání se zástupci kultury opačného pohlaví. Kromě střetu na poli manželství, který si rozebereme později (viz kap. 7) může být typická právě například situace, kdy se žena dostane do pracovního prostředí, v němž početně převažují muži – například do již zmíněného prostředí politického. Pro muže pak může být takovým prostředím například základní školství. Zástupce pohlaví, které je tu v drtivé menšině, může podlehnout dvěma extrémům: snažit se zachovat si všechna svá specifika a pokoušet se z nich těžit, kdy však riskuje, že do společnosti nebude asimilován a může z ní být i zcela vytlačen, anebo přijme kulturní normy většiny, kdy zase hrozí, že ztratí nebo oslabí svou původní identitu. Nejefektivnějším řešením by nejspíš byla prvotní snaha o vnímání nového prostředí tak, jak je nastaveno – to je doba pro objektivní, nezaufatý a kreativní náhled na danou věc – a až po nějaké době, kdy konkrétní oblast lépe poznáme, začít s pozvolnými pokusy o její obohacení vlastní odlišností.

6.1.2 Dva přístupy organizací k diskriminaci

Těmito dvěma přístupy, které jsme předznamenal v nadpise, jsou podle Armstronga (1999, s. 187, 838-839) tzv. politika „řízení rozmanitosti“ a politika „stejně příležitosti“. Politika řízení rozmanitosti bere v úvahu, že mezi zaměstnanci jsou rozdíly a že tyto rozdíly, pokud jsou správně řízeny, umožňují výkonnější a efektivnější práci. Řízení rozmanitosti je přístup, který uznává výhody získané z rozdílů. Liší se tak od pojetí „stejně příležitosti“, jehož cílem je zabránit diskriminaci a které předpokládá, že lidé by v organizaci měli, v příležitostech a v přístupu k nim, splynout. Často se také spoléhá na pozitivní kroky, tedy tzv. pozitivní

diskriminaci. Oba přístupy mají zdůraznit potřebu eliminovat předpojatost v takových oblastech, jako je výběr zaměstnanců, jejich povyšování, hodnocení, odměňování či příležitosti k dalšímu vzdělávání. Každý však volí jiný způsob, kdy ideálním řešením by bylo spojení obou těchto záměrů.

Mezi oběma pohlavími – ale i v rámci nich samotných – existuje jak faktor rozmanitosti, tak jednoty. Z obou dvou lze těžit to lepší. To však souvisí s předpokladem, že oba póly bez předsudků přijmeme takové, jaké jsou, tedy jako neměnitelné a nebudeme se snažit setřít rozmanitost ani popírat jednotu. Jedině tak můžeme dosáhnout opravdu rovnoprávné participace obou pohlaví.

V této problematice je také důležité rozlišení pojmů „diskriminace“ a „zohlednění“ rozmanitosti. Pokud bude mezi těmito dvěma pojmy obsahový zmatek, nebude ani zaměstnanec ani zaměstnavatel spokojen.

6.2 Učitelská profese jako příklad genderově specifického prostředí

Počátek přístupu širokých mas ke vzdělání měl v konečném důsledku vliv i na utváření učitelské profese. Hlavně ženám se otevřel nový prostor pro profesionální uplatnění v roli učitelky. V první polovině 19. století však převažovali v učitelském povolání muži, kteří na něj pohlíželi jako na užitečný zdroj vedlejšího příjmu. S postupnou urbanizací a rostoucími nároky industriální společnosti na úroveň vzdělání se učitelství stalo povoláním na plný úvazek, učitelské mzdy však stále nestačily k uživení rodiny. Vedení škol proto začalo zaměstnávat více žen, které mohly účinně a přitom levně zprostředkovávat vzdělání masám. Ženám byly vypláceny o 40% nižší mzdy než mužům, protože se předpokládalo, že finančně zajišťují pouze samy sebe. Pro ženy tmavé pleti, které vlastně podléhaly diskriminaci dvojí – rasové a na základě pohlaví, představovalo učitelství zvlášť přitažlivou volbu povolání. Přestože většina z nich z ekonomických důvodů pracovat mimo domov musela, často měly možnost se uplatnit jen jako domácí služby. Učitelským povoláním si zvýšily status i životní úroveň. Za těchto okolností není divu, že se učitelství ještě před koncem 19. století stalo „ženským“ povoláním.

Učitelství fungoval až do hloubky 20. století jako jeden z mála kanálů vzestupné sociální mobility pro bílé i černošské ženy. (Renzetti, Curran, 2003, s. 126-127)

Feminizace je dnes, vedle stárnutí pedagogů, jedním z nejvýznamnějších znaků, které utvářejí zejména nižší školství, a které předurčují i vzájemné vztahy ve školách. (Podlahová, 2004, s. 38) Otázkou také je, zda hlavní příčinou toho, že učitelé v základním a středním školství mají v dnešní době tak nízký sociální status, je právě vysoká feminizace zaměstnanců v této oblasti a zda by se s větším zastoupením mužů situace zlepšila.

Často se poukazuje také na to, že učitelství se jeví atraktivní z hlediska určitého životního stylu. Na základě podmínek, které sféra školství nabízí, si učitelství častěji volí specifická skupina žen a mužů, jejíž způsob života může být silněji orientován na rodinu. Toto povolání umožňuje pevně danou pracovní dobu bez častých přesčasů, volné víkendy, svátky a prázdniny, které tak rodiče mohou sdílet s dětmi. To je zřejmě další z faktorů, proč je tato oblast obecně připisována spíše ženám a proč si ji samy ženy častěji volí. Důvodem je opět společenské očekávání, že žena je v rodině tím, kdo dětem věnuje více času. Nehledě na to, že při tomto povolání má žena možnost se věnovat dětem nejen svým – ve volném čase, ale i dětem ve své třídě – v pracovní době, což je pro společnost zřejmě ideálním obrazem.

Obecné povědomí předpokládá, že ženy jsou vychovatelky a pečovatelky „od přírody“.²⁴ Dovednosti učitelek především z mateřských škol jsou proto velmi málo hodnoceny. (Renzetti, Curran, 2003, s. 307)

Čím více je pak podstata učitelství spatřována ve vzdělávání a předávání poznatků – tzn. ve vyšším školství, tím větší je tu zastoupení mužů. Naopak čím více je učitelství spojováno s výchovou dětí a budováním základů čtenářské a matematické gramotnosti – tzn. nižší školství, tím větší je zastoupení žen. (Smetáčková-Moravcová, 2002, s. 15-16)

²⁴ Pokud jedna žena opustí domov a jde do práce, musí jiná žena nahradit její místo. Tím jsou myšleny právě zaměstnankyně ve školkách, družinách, různé paní a slečny na hlídání. (Meadová 1967, s. 336)

Čermáková (2002, s. 2) k tomuto tématu píše, že ve všech strukturách vzdělávacího systému dnes zůstávají zakonzervovány rozdíly mezi muži a ženami, které více či méně kopírují vývoj školské soustavy před rokem 1990. Říká, že školství absorbuje tzv. typické ženské profese – učitelství, vychovatelství, pečovatelství – se všemi průvodními znaky, které sebou tato charakteristika nese. Genderová struktura řídicích pozic vypovídá o zvýhodňování mužů, zrovna tak jako nízký podíl žen ve vrcholových pozicích hierarchie vysokých škol.

Školství je tedy typickým odvětvím simulujícím tradiční genderové rozvržení společnosti. I když je v něm zastoupena většina žen, vedoucí a rozhodující pozice vykonávají převážně muži.

Sféra vzdělávání ovlivňuje naše téma hned v několika úrovních: 1. jak jsme již zmínili (viz kap. 1), šlo o jeden ze základních požadavků ženských hnutí – rovnost v přístupu ke vzdělávání – a to už od jejich vzniku; 2. oblast vzdělávání je typickou oblastí genderově příslušející ženám podle jejich obecných dispozic, jak jsme právě rozebrali; 3. sféra vzdělávání by měla být nedílnou součástí plánu nápravy genderových nerovností ve společnosti.

Aby se celý školský systém sjednotil v myšlence potírání jakékoli diskriminace, závisí jednak na komplexním propracování školského systému – náplň učebních osnov, učebnic, v souhře s názory a postoji učitelů, a také na celkovém nastavení společnosti. Lépe řečeno: školský systém a systém celé společnosti jsou a vždy byly na sobě závislé a navzájem se podmiňují. To znamená, že nemohou mít oba dva výrazně odlišné koncepce. Systém vzdělávání byl vždy poplatný době a dobovým vedoucím ideologiím a naopak tyto ideologie používaly systém vzdělávání k propagování svých potřeb. Školský systém je možné popsat jako jakéhosi zmenšeného zástupce celé společnosti, se všemi jejími průvodními znaky. Funguje zde ve zmenšené podobě stejná hierarchie – ženy se málokdy dostanou na vedoucí místa a muži jsou v nich naopak vítáni; dělba práce – ženy spíše vychovávají a muži spíše vzdělávají; či potírání diskriminace pouze „de iure“ – integrování dětí bez většího zájmu o specifika genderové problematiky. Myslíme si, že pokud by cílem společnosti byla opravdová snaha o odstraňování diskriminací, a to nejen ve formální sféře, bylo by velmi efektivní, kdyby

došlo ke spolupráci těchto dvou systémů – společnosti a školství, protože kulturní a společenské ideje se historicky vždy nejlépe šířily pomocí propracované školské soustavy.²⁵

6.3 Srovnání dělby práce v soukromé a veřejné sféře

Mezi dělbou práce v domácnosti a v profesním životě můžeme vést jasnou analogii. Při rozdělení úkolů muže a ženy v rodině je to z drtivé většiny žena, kdo zajišťuje jakési zázemí, provádí běžné rutinní činnosti, na kterých muž staví určitou nadstavbu, v tomto případě má více času na svou práci, která s domácností nesouvisí, a která je společensky významněji hodnocena. U dělení práce v rámci celé společnosti je to pak obdobné. Ženy z velké většiny zastávají opět funkce, které tvoří pro společnost určitou základnu, jež je pro její fungování nezbytná, a přesto většinou užívá mnohem menší prestiže – stejně jako základna v domácnosti. Máme na mysli taková zaměstnání, jako jsou sekretářky, učitelky v mateřských a základních školách, zdravotní sestry v nemocnicích apod. Muži díky těmto „pomocným“ profesím mohou vykonávat funkce vyšší, které jsou spojeny i s vyšší prestiží a větším společenským uznáním, např. vedoucí pracovníci, ředitelé, profesori na vyšších stupních škol, specializovaní lékaři apod.

Stejně jako by muž nemohl odejít do práce, kdyby byly dveře zabarikádované odpadky, které nikdo nevynesl, nebo se zavřít v pracovně a psát knihu, kdyby někdo mezitím nezabavil děti, nemohl by vykonávat svou funkci naplno ani manažer, kdyby mu někdo nehlídal časový rozvrh schůzek nebo chirurg, kterému by nikdo nepodal skalpel, anebo by vysokoškolský profesor nemohl vysvětlovat teorii relativity, kdyby jeho studenti nevěděli, kolik je jedna a jedna. Kdyby tomu takto skutečně nebylo, jejich práce by byla nepoměrně zdlouhavější, protože by bylo potřeba vytvářet a udržovat i onu základnu, a na kreativní činnost by tedy zbylo mnohem méně času.

²⁵ T. G. Masaryk nepochyboval o tom, že ženy jsou ve všem rovnocenné mužům, ale tato rovnocennost nevyklučovala odlišnost mezi pohlavími. Tvrdil, že žena má stejná práva jako muž rozvíjet své schopnosti. V duchu své humanistické filozofie se domníval, že spolupráci je třeba kultivovat prostřednictvím výchovy a vzdělávání (Osvaldová, 2004, s. 28)

Když se na takovýto popis dělby práce v rodině a ve společnosti podíváme, spousta z nás by zde problém diskriminace najít nemusela. Proč by každý nemohl dělat to, v čem je dobrý a k čemu má snad i od přírody dané vlohy? Ovšem jedna věc tu určitě v pořádku není. Jak jsme již zmínili výše, podle našeho názoru není ani takový problém v druhu konané práce, jako v tom, s jakou společenskou prestiží a hodnocením je daná práce spojena. Když jsou na sobě společenské pozice mužů a žen v rodině i ve společnosti tak závislé a jedna se bez druhé neobejde, jak jsme si ukázali výše, proč má vždy jedna z nich, a už víme která, o tolik nižší finanční a především společenské ohodnocení? V tom je, podle našeho názoru, hlavní problém dělby práce v naší kultuře, a to jak ve veřejné, tak v soukromé sféře.

6.4 Globalizuje mužská kultura ženskou?

Pokud jsme rozdělili kulturu ženskou a mužskou jako dvě relativně samostatné kultury, můžeme se pokusit přirovnat tuto situaci k obecným poměrům dnešní západní společnosti a ostatního světa. Probíhá dnes na úrovni genderu také určitá globalizace?

Západní kultura dnes učí o toleranci k odlišnosti – etnické, rasové, náboženské..., ale ve skutečnosti si tyto odlišné kultury spíše přizpůsobuje kultuře vlastní a jejím potřebám. Spíše než odlišnost respektovat se pak snaží ji setřít a to zaváděním společného jazyka, norem, artefaktů, myšlení... Stejně tak „mužská“ kultura²⁶ už minimálně po několik desetiletí hlásá rovnost příležitostí pro obě pohlaví, ve skutečnosti však ženy úspěšné v profesní kariéře spíše jen přizpůsobuje mužským pravidlům. Pokud mužská kultura přijme ženy do řad těch, kteří se intenzivně věnují kariéře, přizpůsobí si je tak, aby do mužské kultury zapadly. A používá k tomu stejné prostředky, jako západní společnost tzn., že vyžaduje společný jazyk, myšlení, normy atd. Např. ženy političky ve většině zemí prozatím příliš nevnášejí do politiky „ženský“ prvek, což by měl být hlavní důvod jejich zastoupení v této oblasti, ale snaží se spíše co nejlépe podřizovat mužským pravidlům, aby mohly takovéto funkce vůbec vykonávat. Pokud se žena

²⁶ Pojem „mužská kultura“, který v práci používáme, jsme si vysvětlili výše.

kariéře nevěnuje, mužská kultura jí dovoluje více se lišit, protože v tomto případě neaspirují na stejné primární cíle – profesi versus rodinu.

Stejně tak je tomu i u cizince – pokud jde jen o turistu, který za pár dní z našeho prostředí odjede, je mu spíše dovoleno si zachovat svá specifika než v případě, že chce v zemi zůstat déle, případně se zde usadit, pracovat apod. V druhém případě je nucen se více přizpůsobit majoritní kultuře – viz i výše. Můžeme zde tedy vést určitou analogii od ženy v domácnosti k turistovi a od ženy usilující o vyšší kariéru k imigrantovi, přičemž místem návštěvy či imigrace je v tomto případě mužská kultura.

Použili jsme analogii západního euroamerického světa se světem mužským a většiny ostatního světa se světem ženským²⁷, kdy první zmíněné kultury využívají často tzv. výhody „token“ tzn., že se snáze prosadí v různých oblastech, protože s sebou přinášejí do daného prostředí větší prestiž a společenské ohodnocení (viz také výše). Kdežto druhé dva typy kultur si musí místo v oblastech, kde dominují mužská či euroamerická společnost, spíše vybojovat přes nevýhodu prvního dojmu – „jsem žena“; „jsem cizinec“.

Řešení je podle našeho názoru pro obě situace obdobné. Stejně jako by měla euroamerická společnost respektovat a chránit celosvětovou kulturní rozmanitost – jakož i kultury samy by se měly snažit si svou specifičnost zachovávat – stejně tak by měli zástupci obou pohlaví respektovat a chránit svou odlišnost a čerpat z ní pro společné cíle. To se samozřejmě těžko realizuje, pokud nás v tom společnost nejen nepodporuje, ale dokonce nám klade překážky.

V ekologické sféře platí, že všechny ekosystémy, které nejsou dostatečně pestré, jsou velmi zranitelné. Stejný postřeh můžeme aplikovat i na zastoupení obou pohlaví v různých profesích a společenských prostředích. Téměř v každé oblasti a profesi je výhodné zastoupení jednotlivců obou pohlaví – nemusí být podle našeho názoru ani kvótové vyrovnané.

²⁷ Samozřejmě jsme si vědomi, že smysl a možnost tohoto rozlišení světa lze hlouběji rozebírat. Na tomto místě však jde pouze o pomůcku k naší hypotéze.

S vyloučením jednoho pohlaví ztrácí oblast určitou životní zkušenost a specifický pohled na věc.

7 PARTNERSTVÍ JAKO NOVÁ KULTURA

Soukromá sféra vztahů by podle našeho názoru měla být založena na rovnoprávném postavení obou jedinců ze všech zmiňovaných oblastí nejspíše. Bez ohledu na to, jakou formu později dostane dělba práce v rámci konkrétního partnerství a rodiny, oba jedinci by v něm měli mít stejná práva a povinnosti. Zároveň jsou si zde oba jedinci rovni i v pozicích cizinců, kteří oba vstupují do nového kulturního prostředí – partnerství. Rozhodne jednotlivé spojení dvou konkrétních jedinců, co z jejich dosavadní „kultury“ bude do této nové přijato a co bude naopak přebito prvkem kultury druhé. Takto nově vytvořené kulturní prostředí se pak stane výchozí „kulturou“ pro děti, které z daného partnerství vzejdou.²⁸

Při rozboru tohoto tématu jsme si samozřejmě vědomi, že jako je každá kultura a každá bytost v ní jedinečná, jsou jedinečné i vztahy, které tyto bytosti vytvářejí a nelze je generalizovat a nasazovat na ně nějaký obecně platný a obecně fungující model. Pokud bychom od mužů a žen očekávali apriori vlastnosti stereotypně připisované jejich pohlaví, aniž bychom se snažili zjistit, jaká je doopravdy jejich podstata, můžeme o hodně přijít.

Meadová (1967, s. 4, 249-250) říká, že každý konkrétní pár se postupně učí, jak ve vztahu fungovat a co od druhého očekávat. Toto utváření vztahu připodobňuje k „baletu“ obou pohlaví, který se už nedrží tradiční linie, a který je potřeba tvořit krok za krokem, za aktivního přispívání obou partnerů. Zde se oba partneři znovu učí, co to znamená být mužem a co ženou. Meadová také připomíná, že každá domácnost je jiná a každé manželství – i když je uzavřeno v rámci jedné třídy, jedné skupiny – obsahuje kontrasty mezi partnery. Vždy jde o jedinečnou kombinaci dvou lidí. Způsob lásky, hádek, nedorozumění apod. si podle jejího názoru však bude v každém partnerství podobný.

Instituci manželství definuje Meadová jako vzorec, v rámci kterého musí být rozděleny tendence mužů a žen v partnerství. Vzorec, v rámci nějž se musí muži učit hledat nové formy spontaneity a ženy se musí učit ovlivňovat svou ochotu přijímání. V monogamních

²⁸ V této práci budeme i nadále používat pojem „partnerství“, nikoli „manželství“, jako pojem slovu „manželství“ nadřazený, protože řešená problematika se týká párů sezdaných i nesezdaných.

společnostech si muži např. stěžují právě na opadající spontaneitu v intimních vztazích s jednou ženou, a ženy si stěžují na přílišné požadavky svého muže. V polygammích společnostech si naopak muži stěžují na přílišné požadavky více žen a ženy se snaží se svým mužem strávit co nejvíce času. (tamtéž, s. 210) S ohledem na tuto poznámku můžeme zmínit důležitost určité rovnováhy v uspokojování potřeb mezi oběma partnery.

7.1 Faktory, které mají vliv na míru cizosti mezi partnery

V primitivních společnostech je jednotlivec ve výběru omezen malým počtem potenciálních partnerů, které si vybírá podle zavedených zvyklostí buď přímo ze stejného kmene, nebo z kmene sousedního. Většinu z nich zná od dětství a sdílí s nimi specifická společensko-kulturní pravidla, takže v tomto případě je pocit „cizinctví“ mezi mužem a ženou, kteří vstupují do partnerského svazku, oproti západní kultuře snížený.

Jedním z faktorů, které zjemňují pocit cizosti mezi muži a ženami je ten, že i naše dnešní společnost je rozdělena podle určitých tříd a společenských oblastí a my si většinou podvědomě hledáme partnera, který pochází ze stejné kategorie – inteligence, finančního či sociálního zázemí atd. – jako my sami. Tím cíleně zmenšujeme prostor, ve kterém se střetáváme jako cizinci.

Dalším faktorem, který podle našeho názoru může omezit cizinecký rozměr v novém partnerství či manželství je tzv. neolokalita. Pokud se jeden z partnerů přestěhuje do teritoria, ve kterém druhý partner už nějakou dobu žije a které si tedy už určitým způsobem pro sebe upravil, bude pro toho partnera, který se přistěhuje, pozice v budování společné kultury hned od počátku obtížnější.

K důležitým aspektům při budování partnerství patří také vypořádání se se svou a především partnerovou minulostí. S partnerem, podobně jako s cizincem, minulost nesdílíme a sebevětším citem nemůžeme léta prožitá odděleně plně postihnout. Domníváme se, že zde platí opět pravidlo, že čím odlišnější naše minulost byla – ve smyslu způsobu života, tím obtížněji se

s ní budeme navzájem vyrovnávat. Minulost – tedy vše, co se odehrálo do okamžiku seznámení – z nás činí cizince a její zdárné překonání a smíření se s ní závisí ve velké míře právě na rozsahu její odlišnosti mezi oběma partnery. Do tohoto tématu by spadala například problematika partnerství, které je složeno ze zástupců odlišných zemí, náboženství, politických prostředí, ras apod. Samozřejmě zde také hraje roli různorodý způsob prožití dosavadního života v závislosti na odlišném charakteru a nátuře obou partnerů – třeba i v rámci jedné kultury.

Partneři nesdílejí ve většině případů minulost, ale společná přítomnost a vize společné budoucnosti by jim měla napomáhat svou odlišnou minulost úspěšně překlenout.

7.2 Partnerství jako nová kultura

V partnerství probíhá jakási druhá socializace či enkulturace. Jedinci se navzájem seznamují s odlišnými prvky mužské a ženské kultury, a to mnohem intenzivněji, než tomu bylo do doby, než do nějakého vztahu vstoupili. Je zde důležitá vůle a ochota se znovu učit a snažit se nepodléhat jakémusi „genderovému etnocentrismu“. Manželství, respektive partnerství, je pak vlastně prostředím či institucí, kde dochází ke kumulaci setkávání a difusi obou kultur. Střetávají se v něm všechny odlišné složky obou světů – mužského a ženského – a v koncentraci se zde utváří zcela nová, společná kultura, která obsahuje prvky obou intervenujících kultur. Ve veřejné sféře zasahuje do formy i rozsahu střetávání obou kultur více společenské nastavení a očekávání tím, že nám připisuje konkrétní role s konkrétním obsahem (viz výše). Ve vznikajícím manželství záleží spíše na konkrétních zástupcích obou pohlaví, jak se kultury navzájem ovlivní, které prvky si druhá kultura osvojí a které naopak před druhou prosadí. Mezi základní problémy, které je třeba vyřešit, patří mj. i postoj k dělbě práce a profesní kariéře obou partnerů (viz výše). Manželství je tedy institucionalizované prostředí vzniku nové „kultury“, prostředí kulturní difuze, které je ale stále velkou měrou ovlivňováno prostředím celospolečenským. Je velmi těžké a nikdy se neobejde bez překážek, žít způsobem, který naše společnost považuje za vybočení ze svých norem. V tomto ohledu se domníváme, že

ačkoli je postupná změna společnosti vždy v rukou jednotlivců, mohla by být urychlena podporou a flexibilnějším nastavením celé společnosti.

Můžeme říci, že zamilování je první a zároveň velmi intenzivní fází akulturace mužské a ženské kultury. V tomto období máme často tendenci slepě přijímat názory, hodnoty, prostředí, které je vlastní tomu druhému. Po čase jsme schopni větší reflexe a kritického nazírání a inklinujeme spíše k tomu více si hájit svou vlastní kulturu. Pro přijímání prvků z kultury druhého už v této fázi často potřebujeme smysluplné argumenty. Jednotlivé fáze setkání mužské a ženské kultury – jak na bázi partnerství, tak i v různých situacích veřejného života – se dají připodobnit fázím, které prožíváme při střetu s jakoukoli odlišnou kulturou, která nás zaujala. Tyto fáze mohou vypadat takto:

1. zaujetí neznámým, zvědavost, ale zároveň obavy a odstup
2. bližší seznámení, získání více informací
3. ohodnocení
 - a. v případě kladného ohodnocení – nadšení exotickým až nekritičnost
 - b. v případě záporného ohodnocení – zavržení bez dalšího zájmu
4. získání ještě více informací, střízlivější pohled, znovuo hodnocení všech charakteristik s větší racionalitou
5. přijetí kultury – s vlastními úpravami či bez nich; či její zavržení
6. v průběhu času a vývoje obou kultur aktualizace náhledu na kulturu a její opakované hodnocení

Partnerství, později rodina, je tedy novou kulturou, která vzniká kulturní difusí či akulturací kultury muže a ženy, kteří do partnerství vstupují. Vytváří se tu nový jazyk – specifické výrazy či hesla, které v kontextu chápou jen členové rodiny, způsob výchovy dětí, normy, hodnoty, styl stravování atd.

7.3 Společenská očekávání

Kultura, ve které žijeme, ovlivňuje všechny faktory instituce manželství. Preferuje svazek mezi mužem a ženou, cíl manželství, který by měl prospívat společnosti, normy a pravidla, která jsou společensky uznávaná a jejich porušení různě sankcionována, potřebu materiální základny, která odpovídá těmto normám i výsledné výstupy z manželství. Partneři zde mají tedy svobodnou vůli pouze do určité míry, a pokud by se příliš odchýlili od nastavení, které udává jejich společnost, musí počítat s tím, že nebudou touto společností natolik podporováni.

Hamplová, Rychtaříková a Pikálková (2003, s. 16-17) zmiňují Ingleharta, který zasadil další fenomény dnešní doby – klesající sňatečnost a nižší podíl osob žijících v manželství – do kontextu obecnějšího přesunu od „materialistických“ k „postmaterialistickým“ hodnotám. Rodinu a rodinné hodnoty přiřadil k „materialistické“ orientaci, protože podle něj souvisejí s potřebou bezpečí a jistoty, a nesezdané soužití nebo život bez stálého partnera k „postmaterialistickému“ životnímu způsobu.

My se domníváme, že lze na tuto problematiku nahlédnout i jinak. Preference jiných hodnot než těch, které se vážou na kariéru a získávání dalších a dalších statků, tzn. orientace na rodinu v tom smyslu, aby spolu trávila co nejvíce času, bez ohledu na to, že nebudou tyto aktivity nijak finančně náročné, bychom zařadili k „postmaterialistickému“ způsobu života. Orientace na kariéru až obětování založení rodiny či času rodinného života potřebě rodinu spíše neustále víc finančně zajišťovat by pak patřilo k „materialistickému“ přístupu. Podle našeho názoru není tolik důležité, zda se rozhodneme rodinu mít či nemít, ale spíše to, co nás k tomu vede a jakým způsobem pak své rozhodnutí naplňujeme. Podle této hypotézy je naše nynější společnost většinou materialistická.

Pro každou generaci jsou společností vytvořeny jiné podmínky, ve kterých partnerství vzniká, což mj. znamená, že nelze pouze přebírat modely svých rodičů. Každá generace se musí znovu vypořádat s nastavením této instituce, které přetrvává z generace minulé a s žádoucím pojetím posledních let. Zároveň je potřeba pochopit, co chtějí oba jedinci. Tyto tři faktory mohou být navíc často v rozporu.

Důležitou otázkou jsou také společensky očekávané ideální typy partnerů. Nechceme zde uvádět obecné charakteristiky, které by zřejmě byly v definici ideálního partnera statisticky nejčtenější.²⁹ Chceme jen poukázat například na takový rozpor zájmů, jaký se může nacházet právě v definici „pravého“ muže, který by měl v jistém smyslu vykazovat co nejvíce prvků vzdálených od definice „pravé“ ženy – jako je fyzická síla, přímota v jednání, realistický pohled na život, rozhodné činy, emoční stabilita. Za feminní rysy jsou pak považovány v určitém smyslu protiklady k výše zmíněným charakteristikám. Troufáme si říci, že toto jsou charakteristiky, které jsou v naší společnosti stále více či méně nastaveny a očekávány. Můžeme si však položit otázku, zda nejde jen o vnější symboly, pod jejichž slupkou si přejeme nalézt vlastně něco úplně jiného. Muž, který se bude trochu vychylovat do sféry feminity, může například lépe chápat ženiny potřeby a naopak. Dostáváme se znovu k jakémusi požadavku sdílení v rozdílnosti, jehož potřeba prostupuje veškeré společenské i intimní vztahy mezi muži a ženami.

Meadová (1967, s. 188-189) vysvětluje odlišnost lidského druhu od primátů v oblasti rodinné péče. Říká, že v každé známé kultuře nalezneme určitou formu mužské výpomoci ženě s malými dětmi. To, co nás odlišuje od primátů, není však ochrana, kterou samec poskytuje samici a svým potomkům, ani určitý majetnický přístup samce k samici, kterou si vybojoval nad ostatními samci. Naše výsada je ve vyživovacím chování samce, který pomáhá zaopatřovat potravu pro ženu a děti. U primátů se samice živí sama.

Vážným problémem, kromě rozšířených představ společnosti o partnerských vztazích, může být i prezentace ideálních vztahů v médiích – filmu, literatuře, reklamě apod., která naráží v reálném životě na řadu nesrovnalostí. Tento rozpor může mít důsledek v neustálém porovnávání sebe a ostatních. Meadová zmiňuje motto, podle kterého si většina lidí odvozuje svůj úspěch či neúspěch v životě: „Buď šťastný, buď uspokojený, buď ideální.“ (tamtéž, s.

²⁹ Meadová (1967, s. 306-307) uvádí výčet povinností a snah amerických mužů a žen: muž by měl být předně úspěšný v práci, rychle postupovat, vydělávat peníze, měl by být atraktivní, dobře upravený, informovaný, schopný ve volnočasových aktivitách, měl by dokázat zabezpečit domov, udržovat v dobré kondici své auto, měl by být dostatečně pozorný ke své ženě; žena by měla být inteligentní, atraktivní, měla by se umět dobře chovat a dobře obléci, měla by dokázat získat si muže, zaopatřit ve všem dům a děti, zajistit, aby jí manžel zůstal oddaný, zvládnout psychologické i fyzické obtíže při dospívání svých dětí, a navíc by měla mít čas na aktivity mimo domov.

257) Tuto větu si bere za vzor velké množství lidí i dnes, z čehož pak plyne řada frustrací, pocitů špatného plnění společensko-kulturních rolí apod.

Meadová (tamtéž, s. 348) se zároveň pozastavuje nad tím, že ačkoli západní společnost má o pozicích muže a ženy v manželství jasnou představu, ke vstupu do samotného manželství a jeho společenského schválení není u jedince zapotřebí v podstatě ničeho. V některých zemích je potřeba lékařské vyšetření a někdy musí pár počkat určitý počet dní. Ale nevyžaduje se žádný důkaz toho, že muž má práci a že je schopen uživit rodinu, či že žena má schopnosti nezbytné pro vedení domácnosti.

7.4 Fenomén rozvodu

Pokud se zastavíme u rituálů rozvodu v primitivních společnostech, obvykle stačilo, aby žena odešla z manželského bydliště a vrátila se do domu rodičů, nebo aby manžel ženu vyhnal. Například židé naopak vypracovali velice složitý postup rozvodu. V islámu je rituál rozvodu verbální. Stačí, aby manžel řekl své ženě třikrát „jsi rozvedená“ a ona musí odejít. (Gennep, 1997, s. 132-133)

Meadová (1967, s. 355, 365-6) zastává názor, že člověk by měl mít ve svém životě možnost změny. Měl by mít možnost se přestěhovat, když není ve svém dosavadním bydlišti spokojen, změnit práci, školu, přátele, politickou stranu, náboženské přesvědčení apod. Pokud se akceptují takovéto změny názorů a životních postojů, proč by mělo být manželství výjimkou? Říká, že je potřeba nastavit rozvod do pozice osobního selhání partnerů nebo dokonce hříchu. Domnívá se, že pokud nebudeme vnímat manželství jako konečnou instituci už na jeho počátku, nebudeme tolik svázáni obavami z jeho možného konce, což může vést k tomu, že budeme mít naopak větší snahu ho udržet. „Pokud je rozvod vnímán jako něco potupného, za co ale není nikdo potrestán, něco, co je skrýváno, ale je to dostupné každému, můžeme očekávat vzrůstající počet nezodpovědných manželství... Pokud by ale mladí manželé mohli místo toho říci: ‚Známe veškerá rizika a budeme se snažit naše manželství udržet.‘, potom by

počet nezodpovědných manželství a nezodpovědných rozvodů mohl začít klesat.“ (tamtéž, s. 366)

Manželství je uzavíráno na základě citu a cit se může bezpochyby časem změnit. Zde můžeme narazit na rozpor mezi citem k primární rodině – k matce, otci, sourozencům – a k rodině sekundární. K členům primární rodiny v drtivé většině případů cítíme silné citové pouto, často bez ohledu na jejich chování. V sekundární rodině máme stejný způsob vztahu ke svým dětem, ale často už ne ke svému partnerovi³⁰. Partner stojí mimo okruh rodiny s takovouto „citovou imunitou“. Vztah k partnerovi je založen na poněkud jiné bázi. Je více závislý mj. na jeho chování, schopnosti porozumění našim potřebám, souvisí také se sexuálním uspokojením, které nám je nebo není schopen poskytnout atd. Zkrátka se více odvíjí od vnějších faktorů než vztah k ostatním členům rodiny, ke kterým cítíme „skutečnou“ rodinnou vazbu, příslušnost k zástupcům jedné krve. Přes veškerý citový potenciál či pouto zvyku a potřeby, pro nás partner ve skrytu duše může zůstat cizincem, člověkem, ke kterému nás neváže pocit sdílení něčeho fatálního, neměnného.

Simmel říká (1997, s.31, 42, 79), že proces nalézání společného je zdrojem štěstí vztahu. V milostném vztahu však přichází odcizení v tom okamžiku, kdy ze vztahu vymizí pocit jedinečnosti. Je přesvědčen, že mezi muži a ženami bývá jistá elementární averze, či dokonce pocit nenávisi, který je často prvním stadiem vztahů, jejichž druhým stadiem je vášnivá láska. Tutéž formu podle Simmela vykazuje i opačný jev: nejhlubší nenávisť vyrůstá ze zlomené lásky.

Formánek (2008, s. 4) cituje psychologa Klimeše, který říká: „Lidé jsou geneticky nastaveni tak, aby spolu vydrželi v partnerském vztahu asi tak pět až šest let. To je doba, kdy v přirozených podmínkách je dítě po narození nejzranitelnější. ... po šesti letech projde řada partnerských vztahů krizí.“

³⁰ Primární jednotkou je matka a dítě. (Meadová, 1967, s. 192)

7.5 Partnerská variabilita

Meadová dokazuje (1967, s. 55-56), že pojetí vztahu mezi mužem a ženou je tak variabilní jako kultura sama. Ve své knize *Male and Female* uvádí několik příkladů (viz 7.5.1), jak je možno takový vztah pojmout a co vše ho ovlivňuje – od tyranie, přes třídní vliv společnosti, až po silný vliv náboženství.

U Meadové také nalezneme popis nejčastější formy partnerství ve společné domácnosti, ve které muž přináší domů potravu a žena ji upravuje jako pokrm. Zároveň ale také dodává, že tento světově a historicky nejrozšířenější model partnerského soužití variuje jak v čase, tak v prostoru, což je důkazem toho, že samotný model není nějak hluboce biologicky nastaven.³¹ (tamtéž, s. 190)

Gennep ve své knize *Přechodové rituály* uvádí klasifikaci manželství podle Thomase:

1. Promiskuita

Neupravená žádnými pravidly

- a. Podléhající pravidlům

2. Manželství

- a. Polygamie
 - I. Polyandrie
 - II. Polygynie
- b. Monogamie
- c. Volné soužití
- d. Poměr (společensky schválený)

Všechny tyto formy mohou být dočasné nebo trvalé. (Gennep, 1997, s. 112)

³¹ Na Trobriandských ostrovech se muž například stará o výživu domu své sestry, nikoli ženy. (tamtéž, s. 190)

U primitivních národů dojde k úplnému uzavření manželství často až tehdy, vyřídí-li se ekonomické záležitosti. Stejně tak při rozchodu partnerů je důležité ekonomické vyrovnání s kmenem, který odchodem jednoho z partnerů ztrácí pracovní sílu. (tamtéž)

V Evropě se počátkem středověku rozšířil křesťanský model manželství, který vylučoval svazky mezi blízkými příbuznými a byl důsledně monogamní. Byl nástrojem kontroly sexuality, jejímž jediným účelem bylo plození dětí. Manželství zároveň chránilo matku a dítě v případě úmrtí otce. A především šlo o ekonomický a společenský kontrakt mezi rodinami, takže romantická láska o jeho uzavření příliš nerozhodovala. Předestíralo manželům zároveň jasné rozdělení rolí, kdy žena byla muži podřízena a dělba práce fungovala podle „tradičního“ modelu. (Formánek, 2008, s. 4) Tento model je pro dnešní nastavení partnerství v západní společnosti stále klíčový. Nynější model se vůči tomuto neustále vymezuje. Používá se jako odstrašující příklad rigidní a nesvobodné doby a zároveň jako vzor vyrovnaného manželství, jehož jasná dělba práce a vymezení rolí pro obě pohlaví udržovaly svazek stabilní a přehledný.

Moderní manželství definuje např. Simmel (1997, s. 78): „... se ve svém principu zakládá na erotickém spojení... v primitivních společnostech je ukájení milostných tužeb s manželstvím spojováno jen okrajově; manželství tu většinou není uzavíráno na základě individuální přitažlivosti, nýbrž z důvodů daných svazky mezi rodinami, pracovními vztahy a zřetelem na potomstvo. K obzvlášť jasnému rozlišení dospěli v tomto ohledu Řekové: Démostenés říká: 'Hetéry máme pro potěšení, konkubíny pro své denní potřeby, manželky ale pro to, aby nám daly legitimní děti a pečovaly o vnitřek domu.' Nikdo ovšem nebude popírat, že i v moderním životě se manželství pravděpodobně uzavírá převážně z konvenčních nebo materiálních pohnutek.“³²

Meadová (1967, s. 197) k modernímu manželství dodává myšlenku, že ve společnostech, kde je více žen než mužů a kde je nastaven model monogamie – což je právě situace i dnešního západního světa – se doplňuje „oficiální“ boj mužů o ženskou přízeň i bojem žen o muže.

³² Malinowski osvětluje všechny ekonomické a právní vztahy uvnitř manželství takto: služby všeho druhu poskytované manželem manželce se považují za odměnu – dar za službu, již žena prokazuje. (In Mauss, 1999, s. 57-58) Erotická zkušenost je zároveň jedna z těch, které lidským bytostem nejzřejmějším způsobem odhalují dvojakost jejich existence. (Beauvoirová, 1966)

Formánek (2008, s. 4) zmiňuje sociálního ekonoma Z. Pavlíka, který píše, že v polovině šedesátých let 20. století došlo ke dvěma významným skutečnostem – začalo období blahobytu a objevila se moderní antikoncepce. Tyto skutečnosti významně ovlivnily mj. právě moderní manželství a plánování dětí. Jde o příklad toho, jak si kultura svým vývojem upravuje pojetí manželské instituce.

Formánek také nabízí jednu z extrémních předpovědí pro formu partnerství, a sice teorii britského vědce A. Levého, odborníka v oblasti umělé inteligence. Ten předpovídá, že v následujících několika letech vyspějí technologie umělé inteligence a umělých emocí natolik, že bude možné si místo partnera pořídit robota, a že se tento svazek stane brzy velmi vyhledávaným. (tamtéž, s. 8)

7.5.1 Příklady lokální variability partnerských pravidel

V některých společnostech je všem mužům ze stejného klanu dovolen intimní přístup k jakékoli vdané ženě, ale zároveň tu platí pravidlo a přísné varování, že po dobu těhotenství může mít žena pohlavní styk pouze se svým manželem. (Meadová 1967, s. 197)

V jiných společnostech muži, kteří jsou zdatnější v lovu a v boji nebo mají lepší výsledky jako hospodáři či jsou znalejší v oblasti tradice, mají společností povolen přístup k více ženám. (tamtéž, s. 197) Toto nastavení existuje ve své podstatě dodnes a to z toho důvodu, že takovýto benefit schvaluje nejspíše většina společnosti. Spoustu žen u takového druhu mužů oceňuje jejich zaopatřovací potenciál či dobré geny³³, a mužská populace to bere jako odměnu za úspěch a schopnosti.

³³ Na tomto místě si můžeme položit otázku, zda ženy – pokud mají sklon si vybrat k partnerství muže vlivné, výjimečně inteligentní či finančně dobře zajištěné, aby dobře zaopatřili je a jejich děti – preferují materiální stránku před kvalitními geny či naopak. Neboli, pokud by se dalo v této teorii odhlédnout od citů, jak by řešily rozpor mezi dvěma hypotetickými nabídkami – genia a boháče.

Manuové, kteří praktikují přísnou monogamii, věří, že na světě je zoufalý nedostatek žen, a proto zas nubují své syny, tak brzy, jak jen je to možné. Oproti tomu Eskymáci praktikují vraždění nemluvňat a polygamii, podle své teorie, že je naopak dívek a žen příliš mnoho. (tamtéž, s. 198)

Samoa a Trobriandské ostrovy jsou dva příklady bujarého předmateřského sexuálního života a svobody. V těchto společnostech je to v době před svatbou dívka, kdo rozhoduje o tom, zda a kdy budou sexuální praktiky probíhat. V manželství se to ale změní a manželé žijí v monogamii. (tamtéž, s. 202)

Ve společnosti Mabuiagu, na ostrovech v Torresově úžině, navrhuje dokonce dívka sňatek chlapci. (Gennep, 1997, s. 120)

V partnerském vztahu by mělo zcela vymizet vnímání druhého pohlaví jako cizince v tom smyslu, že bychom byli postiženi obavami či iritací z neznámého, odstupem a netolerancí k odlišnostem a celkovým nezájmem poznávat „druhou kulturu.“ Měla by zůstat převážně rozkoš z přítomnosti neznámého, které je nám tak blízko, že jej můžeme stále více poodkrývat, a úžas nad tím, že k úplnému odhalení nikdy nedojde. V oblasti partnerství máme k tolerantnímu respektujícímu přístupu jedinečnou příležitost, protože nám zde k němu vytváří prostor láska a milostné pouto, které nás vytrhují z běžného života každodenního styku s druhým pohlavím, jež má většinou charakter určité ostražitosti. Pokud se naučíme správnému, tj. respektujícímu přístupu k druhému pohlaví v partnerství, kde k tomu máme díky stavu zamilování a lásky usnadněnou cestu, druhým a posledním krokem je pak volné přenesení tohoto přístupu do sféry veřejného života.

8 SROVNÁVACÍ VÝZKUM ZÁSTUPCŮ ČESKÉ A AMERICKÉ SPOLEČNOSTI V RÁMCI GENDEROVÉ PROBLEMATIKY

Po dosavadním teoretickém rozboru genderové problematiky se v této kapitole pokusíme nahlédnout do praxe a za pomoci drobného dotazníkového šetření popsat nazírání daného tématu dnešní populací. Výzkum má za úkol porovnat vnímání různých aspektů mužské a ženské kultury zástupci dvou společností v rámci západního světa – české a americké, a zároveň mužů a žen samotných.

8.1 Smysl, prostředí a předmět výzkumu

Tato kapitola má pro práci dvojí význam, který můžeme zároveň definovat jako dvě základní výchozí hypotézy výzkumu: 1. podepření teorie, že generalizace euroamerické kultury v genderové otázce je možná; 2. praktické poukázání na existenci specifík mužské a ženské kultury. Zároveň popisuje nejaktuálnější pohled na dané téma, který završuje dosavadní historický diskurz.

Čeští respondenti budou tedy zastupovat evropskou oblast při konfrontaci s americkou. V dosavadním textu zahrnují tyto dvě kultury do jediné a do určité míry je generalizují pod pojmem „západní“ či „euroamerická“. Na závěr práce tedy uvádím srovnávací výzkum zástupců obou těchto společností, za jehož pomoci se pokusím evropskou, respektive českou, a americkou oblast poněkud specifikovat a zaměřit se na ně jako na dvě samostatné společnosti.

Výzkum má dále za úkol podat jednoduchý přehled o informovanosti a zájmu o danou problematiku v soudobé společnosti a zároveň porovnat dvě kultury genderu (ve výzkumu rozlišujeme mezi odpověďmi žen a mužů) v rámci dvou kultur geografických (čeští a američtí občané).

Výzkum, při svém poměrně malém vzorku respondentů, neaspiruje na vysokou reprezentativitu a možnost prezentace dosažených odpovědí a závěrů jako plně přenositelných

na celou populaci dnešních Čechů a Američanů. Je pouze praktickým doplňujícím materiálem ke zkoumané látce a nastiňuje názory několika desítek lidí v daném čase, místě a situaci.

K provedení srovnávacího výzkumu americké a české společnosti jsem využila možnost přístupu k databázi lektorů nejmenované pražské jazykové školy, kde jsem získala vzorek především pro populaci Američanů³⁴. Jedná se převážně o americké občany, kteří žijí v České republice od několika měsíců po několik let. Samozřejmě si uvědomuji, že takovýto vzorek má řadu omezení vyplývajících z konkrétního prostředí a situace, která je s pozicí lektorů jazyka v cizí zemi spojena, ale myslím, že i přesto stálo za to výzkum provést a že má svou výpovědní hodnotu.

8.1.1 Stručný rozbor jednotlivých otázek uvedených v dotazníku

Dramaturgie dotazníku byla volena od vstupních, spíše jednoduchých otázek přes náročnější, kde se objevují i otázky otevřené, k závěrečným, opět spíše jednoduchým a odlehčeným otázkám. Původní podoba dotazníku v české i anglické verzi viz příloha A a B.

Otázky byly voleny a koncipovány podle daných pravidel pro dotazníková šetření kvantitativního výzkumu. (např. Disman, 2002) Byly formulovány tak, aby postupně doplňily a vystihly konkrétní danou kapitolu či téma předchozího textu. Otevřené otázky byly v několika případech zvoleny proto, aby předepsanými kategoriemi nepředjímalý odpovědi respondentů nebo jednoduše v korespondenci s obsahem dané otázky. Otevřené otázky jsme si mohli dovolit také vzhledem k poměrně malému počtu respondentů.

³⁴ Navzdory počátečním obavám z reakcí amerických respondentů na osobní otázky uvedené v dotazníku (náboženství, rodinný stav, zkušenost s diskriminací apod.) a na určité narušení jejich soukromí oslovením k jeho vyplnění se neobjevila žádná negativní reakce. Pokud byl dotazník vyplněn, byl také vyplněn vždy celý.

Nyní si postupně přiblížíme všechny uvedené otázky, popíšeme jejich smysl či krátce zdůvodníme zvolené formulace. Zároveň vždy uvedeme kapitolu předchozího textu, se kterou daná otázka souvisí.

- Ot. 1: „Jaký máte vztah k problematice vyplývající z rozdílnosti pohlaví?“
 - zároveň jedna z důležitých proměnných a to i pro postihnutí návratnosti dotazníků

- Ot. 2: „Jste zastánci instituce manželství?“; „Proč?“
 - zde byla nastavena hypotéza o zachovávání tradičních hodnot v dnešní době i přes opačný dojem, který dnešní západní společnost může vyvolávat; otevřená otázka zvolena pro zjištění faktoru, jenž ovlivňuje přitakávání nastaveným normám společnosti či naopak vede k rebelii vůči tomuto nastavení (viz kapitola 5 a 7)

- Ot. 3 + 4: „Co je to feminismus?“; „Jmenujte osobnost/i, které s pojmem feminismu spojujete (současné i historické)“
 - zjišťují vnímání tohoto pojmu v historických a současných souvislostech (viz kapitola 1)

- Ot. 5 + 6: „U následujících oblastí vyberte, nakolik se domníváte, že v nich mají muži a ženy, v tzv. západní společnosti, vyrovnaná práva a možnosti“; „V které z uvedených oblastí jste se někdy ve Vaší zemi setkali s omezením vyplývajícím z rozdílnosti pohlaví (označte je)“
 - zjišťuje obecné vnímání práv a možností obou pohlaví na základě vlastní zkušenosti i jiných zdrojů; formulace „v západní společnosti“ volena pro upřesnění odpovědí, tj. korespondence s prostorovým zaměřením celé práce; formulace „ve Vaší zemi“ uvedena pro zpřesnění odpovědí zejména amerických respondentů žijících po nějaký čas v České republice – zajímá nás jejich názor v rámci americké nikoli světové kultury (viz kapitola 5, 6, 7)

- Ot. 7: „Souhlasíte se způsobem zavedení povinných kvót (tzn. povinného polovičního zastoupení mužů a žen) pro zvýšení počtu žen ve veřejném životě?“
 - zjišťuje postoj k jednomu z nejvíce medializovaných fenoménů dané problematiky ve veřejné sféře posledních let (viz kapitola 6)

- Ot. 8: „Vyberte pro každý z následujících faktorů míru vlivu na zachování vzájemného respektu a soudržnosti v partnerství“
 - zde byla nastavena hypotéza citového pouta jako nejsilnější vazby partnerského vztahu; formulace „zachování vzájemného respektu a soudržnosti v partnerství“ vychází z předpokladu, že v první fázi vztahu – ve fázi zamilovanosti jsou respekt a soudržnost přítomny vždy, tzn., že otázka směřuje na období po fázi zamilovanosti, tedy období zralejšího vztahu (viz kapitola 7)

- Ot. 9 + 10: „Uveďte dvě typicky ženské a dvě typicky mužské věci denní potřeby“; „Uveďte dvě typicky ženské a dvě typicky mužské profese“
 - slovo „typicky“ které v dotazníku není umístěno v uvozovkách tak, aby byla zdůrazněna relativnost tohoto pojmu, je voleno přes vědomí jeho logické ožehavosti. Je zde takovýmto způsobem umístěno záměrně, abychom předem neupozornili na možné předsudky, které se pod tímto pojmem skrývají, tzn., aby respondenti odpovídali přímo, bez tohoto filtru kulturního relativismu. Odpovědi na tyto dvě otázky by měly popsat obecnou představu respondentů o mužské a ženské kultuře skrze dvě důležité složky: artefakty a dělbu práce (viz kapitola 2.1.2 a 6)

- Ot. 11: „Vaše pohlaví“
 - klíčová proměnná pro náš výzkum v souvislosti s textem celé práce

- Ot. 12: „Váš věk“
 - rozlišení věkových kategorií je v našem výzkumu pouze doplňkovou proměnnou, která má upozornit na to, že názor na tuto problematiku se utváří během různých životních fází, zároveň i ve spojení s mírou zkušeností

s partnerstvím, manželstvím, rozvodem, úmrtím partnera či se stylem života „singles“; věkové kategorie jsou pak při rozboru jednotlivých otázek okrajově uvedeny podle uvážení důležitosti jejich vlivu na konkrétní odpovědi

- Ot. 13: „Vaše vzdělání“
 - další z doplňkových proměnných, jejíž důležitost je předpokládána především pro přehled v dané problematice a v zájmu o ni; druh vzdělání je volen ze tří základních kategorií – sjednocena je úroveň SŠ a gymnázia kvůli anglickému ekvivalentu „high school“

- Ot. 14: „Váš stav“
 - doplňková proměnná důležitá především pro popis vzorku respondentů (stejně jako věk či vzdělání) a pro rámcový přehled souvislosti různých životních etap s názorem na dané téma

- Ot. 15: „Vaše národnost“
 - otázka na národnost respondenta je v dotazníku uvedena kvůli selekci zástupců jiných anglicky hovořících národností než Američanů, kteří se v prostředí sběru dat vyskytovali; klíčová proměnná pro srovnávací výzkum

- Ot. 16: „Vaše náboženské vyznání“
 - důležité pro popis vzorku respondentů, zejména pro zdůraznění odlišnosti českého a amerického vzorku; okrajová proměnná mající vliv na vztah k dané problematice

Jak jsme již zmínili, otázky uvedené v dotazníku tvoří jakýsi průřez celým předchozím textem práce a dotýkají se většiny hlavních témat, která jsou zde rozebírána. Výzkum tedy v drobném praktickém náhledu podpírá a doplňuje řešené teorie.

8.2 Techniky sběru dat

Na začátek uvádíme strukturu průvodního dopisu k tištěné i elektronické formě dotazníku:

- Představení sebe i výzkumu
- Vysvětlení způsobu použití výsledků dotazníkového šetření
- Stručný popis dotazníku (téma, počet otázek, předpokládaná doba k jeho vyplnění)
- Vysvětlení nástroje pro zajištění anonymity
- Instrukce pro sběr dotazníků (u elektronické verze doporučený styl označování odpovědí)
- Uvedení termínu ukončení výzkumu
- Poděkování

Před samotným počátkem výzkumu byl zpracován test srozumitelnosti na několika jedincích, aby se předešlo nedorozuměním v chápání otázek. Anglická verze dotazníku byla sestavena v konzultaci se dvěma na sobě nezávislými rodilými mluvčími tak, aby otázky v českém i anglickém znění znamenaly skutečně totéž.

Techniky sběru dat byly zvoleny následovně: 1. tištěné dotazníky, které byly distribuovány a sbírány ve sborově jazykové školy; 2. elektronické dotazníky, cílené na bývalé a externí lektory a na vlastní databázi Čechů a Američanů, s následným využitím techniky „Snowball“. Obě techniky kombinují své výhody (např. lepší zajištění anonymity v případě tištěné verze x lepší čitelnost v případě elektronické verze) a nedostatky (např. nutnost odevzdání dotazníku na konkrétní místo u tištěné verze x větší pracnost s vyplňováním a posíláním zpět u elektronické verze). Dá se říci, že se tak obě techniky navzájem doplňují, což se může projevit i v míře návratnosti. Samotný sběr dat probíhal po dobu tří týdnů.

Návratnost tištěné formy dotazníků byla cca ¼. Podobně tomu bylo i u elektronické formy s tím, že u českých respondentů byla návratnost vyšší (až k jedné třetině). Je potřeba však také zmínit, že zde hrála roli i využitá technika Snowball, o jejímž rozsahu nemáme kompletní přehled.

8.3 Teoretický podklad

Nastínili jsme si několik základních hypotéz, jejichž vztah a kompatibilitu s vyhodnocením výzkumu si rozebereme závěrem této kapitoly (dvěma klíčovými proměnnými u těchto hypotéz zůstávají pohlaví a národnost):

1. Hypotéza možné generalizace euroamerické kultury v genderové otázce (na příkladu vztahu ČR – USA)
2. Hypotéza specifického vnímání problematiky zástupci mužské a ženské kultury
3. Hypotéza existence určitých názorových specifik obou národností v dané problematice (při zachování hypotézy č. 1)
4. Hypotéza latentního zachovávání tradičních hodnot v dnešní západní společnosti (projeveného ve většinových názorech respondentů na položené otázky)
5. Hypotéza vnímání citového pouta jako nejsilnější vazby partnerského vztahu a zásadního podkladu pro společný život

Každá z hypotéz souvisí s konkrétní otázkou/otázkami uvedenými v dotazníku, a každá by pak měla ve svém podtitulu doplněk: na základě odpovědí českých a amerických zástupců mužské a ženské kultury.

Tyto základní hypotézy jsou pak doplněny dalšími, které vyplývají z teorií zmiňovaných v předchozím textu, a podle nichž jsou otázky v dotazníku koncipovány. Výsledky výzkumu mají jednak řešené teorie a hypotézy podpořit či vyvrátit, respektive doplnit a také nastínit hypotézy zcela nové (viz závěr kapitoly).

V rámci našeho úzkého šetření jsme vybrali podle našeho názoru nejdůležitější proměnné, které mohou odpovědi ovlivnit (viz otázky 11-16). Ochotu odpovídat na otázky daného tématického typu jsme postihli přímo v jedné z otázek (viz otázka 1), která sonduje zájem respondenta o naše téma.

Mezi českou a americkou společností pak rozlišujeme především u proměnné náboženství. Není předmětem naší práce hlouběji zkoumat difference těchto dvou národností pro širší faktický podklad k jejich porovnávání a možného zdůvodňování odpovědí jejich zástupců. Historické pozadí v oblasti genderu a jeho odlišnosti mezi oběma společnostmi jsou nastíněny v kapitole 1.

Anglická verze dotazníku nabízí možnost krátkého pozastavení se nad rozdílem v anglických výrazech „sex“ a „gender“ a jejich smyslu. Jak jsme také uvedli výše (viz 1.4), pojem „gender“ se váže k pohlaví v jeho rodovém obsahu, jednak mluvnickém a jednak kulturním. „Sex“ je naopak spojen s biologickým a tedy neměnným faktorem. Spojení jako „gender differences“ (viz otázka 1) nebo „gender based bias“ (viz otázka 6) navozují kulturní, tedy variabilní kontext. Výraz „gender parity“ (viz otázka 7) s sebou v kontextu nese nejen rovné početní zastoupení obou pohlaví, ale také rovnost odlišného přístupu k věci vyplývajícího z rozdílného myšlení a „kultury“.

Problémem jazyka a překladu jako obecně důležitého fenoménu v tématu cizince se zabývá také Disman (2002),³⁵ jehož kniha *Jak se vyrábí sociologická znalost* nám sloužila jako základ pro metodologické zázemí výzkumu.

Podle Dismana se i sociolog podobá cizinci, jenž svým výzkumem vstupuje do kultury, která není jeho vlastní. Příklad „cizince“ pak platí i pro výzkum v naší vlastní zemi. (Disman, 2002, s. 291)³⁶

Jednoduchým dotazníkovým šetřením si tedy mj. vyzkoušíme roli sociologa jako profesionálního cizince a doplníme tak hlavní téma této práce o další rozměr – v tomto smyslu

³⁵ „... zamyšlení nad problémy překladu nás může učinit citlivějšími ke skutečnému smyslu výpovědí...“ „Pro cizince ona šance rozumět a šance, že mu bude rozuměno, není zaručena“. „Jazyk je pro cizince problémem. Ale jazyk je také metaforou cizincova úsilí proniknout do nové kultury.“ (Disman, 2002, s. 327, 328 a 329)

³⁶ „Pro člena skupiny je ‚znalost ŽE‘ dostatečná. Cizinec musí pátrat po ‚znalosti PROČ‘“. „Cizinec není schopen rozlišit mezi typickým a individuálním.“ (Schutz In Disman, 2002, s. 330 a 331)

ve výzkumu vystupují v roli cizince především ve vztahu ke kultuře mužské a zároveň ke kultuře americké.

8.4 Popis vzorku respondentů

Získaný vzorek českých respondentů je zastoupen počtem 38 zodpovězených dotazníků. Z toho odpovědělo 16 mužů a 22 žen. Většina respondentů se nachází ve věkové kategorii 20-30 let, je svobodných a nehlásí se k žádnému náboženskému vyznání. Ženy ze vzorku dosáhly ve většině VŠ vzdělání, u mužů je poměr VŠ a SŠ vzdělání v rovnováze.

Americký vzorek je složen z 28 respondentů, z toho 15 žen a 13 mužů. Většina také patří do věkové kategorie 20-30 let, je svobodných a hlásí se k nějakému náboženskému vyznání. Naprostá většina dosáhla VŠ vzdělání.

Detailní početní rozbor obou vzorků viz níže – tabulka B a C.

Převažující věk respondentů – mezi 20-30 lety – poskytuje aktuální výpověď, dá se říci poslední generace, která však již vzhledem ke svému věku o dané problematice byla nucena přemýšlet. Tito lidé mohou své názory konfrontovat s nabídkou nejrůznějších moderních pojetí života v partnerství i ve veřejné sféře a zároveň mají k dispozici precedens ve formě soužití svých rodičů, prarodičů. Důležité je také zmínit, že jde o generaci, která již nebyla vychovávána v žádné ideové diktatuře. Dále tu neexistuje fatální vliv náboženství ani nemožnost volby partnera na základě vlastního úsudku a může se také volněji nakládat s institucí rozvodu. Tato generace má tedy teoreticky velmi široké pole možností volby – s ohledem na historii. Ne nepodstatným faktorem pak také je, že jde o generaci, jíž jsem sama zástupcem a pohybuji se zde tedy do jisté míry ve známém prostředí, což mi bylo nápomocno např. v pochopení podnětů některých myšlenek respondentů při vyhodnocování.

8.4.1 Tabulka A – celkový počet respondentů

	Muži	Ženy	Celkem
Češi	16	22	38
Američané	13	15	28
Celkem	29	37	66

8.4.2 Tabulka B - popis českého vzorku

Stav			Svobodný/á	Ženatý/ vdaná	Rozvedený/á	Vdovec/ vdova	Celkem		
Pohlaví	Vzdělání	Věk	↓	↓	↓	↓	Věk	Vz.	M/Ž
Muž	ZŠ	- 20					0	0	16
		20-30					0		
		31-40					0		
		41-50					0		
		51 +					0		
	SŠ	- 20	1				1	8	
		20-30	4				4		
		31-40	2				2		
		41-50				1	1		
		51 +					0		
	VŠ	- 20					0	8	
		20-30	5	1			6		
		31-40	2				2		
		41-50					0		
		51 +					0		
Žena	ZŠ	- 20					0	0	22
		20-30					0		
		31-40					0		
		41-50					0		
		51 +					0		
	SŠ	- 20					0	5	
		20-30	2	1			3		
		31-40		1			1		
		41-50					0		
		51 +			1		1		
	VŠ	- 20					0	17	
		20-30	13				13		
		31-40	4				4		
		41-50					0		
		51 +					0		
Celkem respondentů			33	3	1	1			

38

Náboženství v %:

Ženy

a. Křesťanství – 10% b. Bez – 90%

Muži

a. Křesťanství – 25% b. Bez – 75%

8.4.3 Tabulka C -popis amerického vzorku

Stav			Svobodný/á	Ženatý/ vdaná	Rozvedený/á	Vdovec/ vdova	Celkem		
Pohlaví	Vzdělání	Věk	↓	↓	↓	↓	Věk	Vz.	M/Ž
Muž	ZŠ	- 20					0	0	13
		20-30					0		
		31-40					0		
		41-50					0		
		51 +					0		
	SŠ	- 20					0	1	
		20-30					0		
		31-40	1				1		
		41-50					0		
		51 +					0		
	VŠ	- 20					0	12	
		20-30	5	1			6		
		31-40	1	3			4		
		41-50	1			1	2		
		51 +					0		
Žena	ZŠ	- 20					0	0	15
		20-30					0		
		31-40					0		
		41-50					0		
		51 +					0		
	SŠ	- 20					0	1	
		20-30	1				1		
		31-40					0		
		41-50					0		
		51 +					0		
	VŠ	- 20					0	14	
		20-30	9	3			12		
		31-40	2				2		
		41-50					0		
		51 +					0		
			20	7	0	1			
Celkem respondentů							28		

Náboženství v %:

Ženy

- a. Křesťanství – 66%
- b. Bez – 33%

Muži

- a. Křesťanství – 38%
- b. Židovství – 7%
- c. Bez – 38%
- d. Neuvedeno – 15%

8.5 Vyhodnocení dotazníků

Jak jsme již zmínili, u každé otázky jsme určili, jaká proměnná/é podle našeho názoru může nejspíše ovlivňovat odpověď, a tyto proměnné pak bereme v úvahu při vyhodnocování. Protože však vzorek kvůli jeho menší velikosti nelze dále podle zmíněných proměnných dělit tak, aby závěry byly reprezentativní, uvádíme tyto výstupy vždy v poznámce pod čarou. Konstantně zůstává u všech otázek vedena proměnná pohlaví a samozřejmě národnosti.

Kromě vyhodnocení a popisu odpovědí většinového vzorku se pro zajímavost občas pozastavíme také u zástupců ojedinele zastoupených kategorií věku, rodinného stavu, vzdělání či náboženství.

8.5.1 Otázka č. 1: Jaký máte vztah k problematice vyplývající z rozdílnosti pohlaví?

Čeští i američtí respondenti vykazují většinový zájem o danou problematiku. Nejčastější odpovědí u českého vzorku je odpověď „spíše mě zajímá“ (39%), u amerického vzorku „zajímá mě“ (50%). Ani jeden z respondentů neuvedl odpověď „nezajímá mě vůbec“ z čehož lze vyvodit souvislost mezi touto odpovědí a celkovou pozorností věnovanou dotazníku, respektive jeho vyplnění.

U žen pak převažují obecně odpovědi „spíše mě zajímá“ a „zajímá mě“ (u amerických žen v opačném pořadí), u mužů o něco radikálnější „spíše mě nezajímá“ a „zajímá mě“ (u amerických mužů v opačném pořadí).

Tato otázka, respektive odpovědi na ní, je zároveň jednou z proměnných – určuje míru zájmu o dané téma, a tudíž může ovlivnit i odpovědi na další otázky.

Jako doplňkovou proměnnou jsme zvolili vzdělání.³⁷

³⁷ Ač by se to dalo očekávat, nemá zde vzdělání významný vliv na druh odpovědi – jak středoškoláci, tak vysokoškoláci odpovídali podobně – to můžeme vidět především na českém vzorku, protože v americkém vzorku není zastoupení různého druhu vzdělání reprezentativní.

8.5.1.1 ČR

	Vzdělání	Zajímá mě	Spíše mě zajímá	Spíše mě nezajímá	Nezajímá mě vůbec	Celkem
Muži	ZŠ	x	x	x	x	x
	SŠ	3	1	4	0	8
	VŠ	2	2	4	0	8
Celkem		5	3	8	0	16
Ženy	ZŠ	x	x	x	x	x
	SŠ	1	3	1	0	5
	VŠ	6	9	2	0	17
Celkem		7	12	3	0	22
Celkem		12	15	11	0	38

8.5.1.2 USA

	Vzdělání	Zajímá mě	Spíše mě zajímá	Spíše mě nezajímá	Nezajímá mě vůbec	Celkem
Muži	ZŠ	x	x	x	x	x
	SŠ	0	1	0	0	1
	VŠ	6	2	4	0	12
Celkem		6	3	4	0	13
Ženy	ZŠ	x	x	x	x	x
	SŠ	1	0	0	0	1
	VŠ	7	5	2	0	14
Celkem		8	5	2	0	15
Celkem		14	8	6	0	28

8.5.2 Otázka č. 2: Jste zastánci instituce manželství?; Proč?

Opět dochází ke shodě napříč pohlavími i oběma národnostmi v nejčastější odpovědi „ano“. U českých respondentů tak odpověděli jak muži tak ženy velkou většinou (71%). Stejně tak tomu bylo i u amerických žen (73%). U mužů pocházejících z USA se odpovědi koncentrují především u odpovědi „ano“ (53%) a poté „nevím“ (38%).

Doplňkovou proměnnou je v tomto případě věk³⁸ a rodinný stav a s nimi související životní zkušenosti. Za ne nepodstatnou proměnnou zde považujeme také náboženské vyznání.

Pro dokreslení uvádíme některé výjimečné případy, respektive odpovědi zástupců kategorií, u kterých máme jen minimální vzorek. Ti odpovídali například takto:

- a. Věřící Češka – pro manželství
- b. Vdaná Češka bez vyznání – pro manželství
- c. Věřící rozvedená Češka nad 50 let – pro manželství
- d. Věřící Čech (4 respondenti), z toho 1 ženatý a jeden vdovec – pro manželství
- e. Vdaná Američanka bez vyznání – proti manželství
- f. Ženatý Američan bez vyznání – neví
- g. Věřící ženatý Američan (3 respondenti) – pro manželství

Máme vedený pouze jediný případ věřící osoby (muže), který je proti manželství, dodává ale zároveň, že manželství nezavrhuje, jen pro něj nevidí objektivní a jednoznačný důvod.

³⁸ Jak jsme již popsali, drtivá většina respondentů je svobodných a ve věku 20-30 let. Máme zde ale také několik zástupců věkové kategorie 31-40 let a je možné tedy zvlášť upozornit na váhavý přístup u českých mužů v tomto věku, kdy se dělí jejich odpovědi vyrovnaně na „ano“ a „nevím“. U českých žen obou těchto věkových kategorií převládá odpověď „ano“. U amerických mužů se váhavý přístup k instituci manželství ukazuje ve věkovém rozmezí 20-30let. U žen je opět vždy převaha v odpovědích „ano“ napříč věkovými kategoriemi.

8.5.2.1 ČR

	Věk	Ano	Ne	Nevím	Celkem
Muži	-20	1	0	0	1
	20-30	6	3	1	10
	31-40	2	0	2	4
	41-50	1	0	0	1
	51+	x	x	x	x
Celkem		10	3	3	16
Ženy	-20	x	x	x	x
	20-30	12	1	3	16
	31-40	4	0	1	5
	41-50	x	x	x	x
	51+	1	0	0	1
Celkem		17	1	4	22
Celkem		27	4	7	38

8.5.2.2 USA

	Věk	Ano	Ne	Nevím	Celkem
Muži	-20	x	x	x	x
	20-30	1	1	4	6
	31-40	4	0	1	5
	41-50	2	0	0	2
	51+	x	x	x	x
Celkem		7	1	5	13
Ženy	-20	x	x	x	x
	20-30	9	1	3	13
	31-40	2	0	0	2
	41-50	x	x	x	x
	51+	x	x	x	x
Celkem		11	1	3	15
Celkem		18	2	8	28

Při odpovědích na otázku „Proč?“ navazují respondenti na své odpovědi v první části otázky, tedy zdůvodňují, proč jsou či nejsou zastánci manželské instituce, či proč v této otázce váhají. V tabulkách uvádíme opakující se argumenty v závislosti na první části otázky.

Dá se říci, že i v této otázce je shoda uváděných argumentů jak mezi českými a americkými zástupci, tak i mezi muži a ženami. Respondenti z USA oproti svým českým protějškům zmínili však mj. důležitost manželství z hlediska náboženství.

8.5.2.3 ČR

	Odpověď na první část otázky	Opakující se argumenty
Muži	Ano	Osvědčený model; potvrzení vztahu; prevence komplikací rozvodového vyrovnání; zázemí pro výchovu dětí; následování nastavení společnosti
	Ne	Přežitek
	Nevím	Neutrální postoj – nikoli zavržení
Ženy	Ano	Tradice; vzor v primární rodině; zákonný doklad a jeho praktické důsledky; potvrzení vztahu; zodpovědnost vůči dětem
	Ne	Nepotřebný doklad
	Nevím	Neutrální postoj – nikoli zavržení

8.5.2.4 USA

	Odpověď na první část otázky	Opakující se argumenty
Muži	Ano	Upevnění vztahu; základ pro rodinu a výchovu dětí; základ společnosti; křesťanská povinnost; stejné příjmení všech členů rodiny (1x)
	Ne	Nesvědčí vztahu, ale důležité z hlediska náboženství a zákona + záleží na konkrétním páru – nikoli zavržení (1x)
	Nevím	Neexistence objektivního důvodu – nikoli zavržení; neutrální postoj
Ženy	Ano	Stabilita; potvrzení vztahu; základ pro výchovu dětí; nižší daně; vzor v primární rodině; tradice; základ společnosti
	Ne	Neetická smlouva, která předepisuje vztah (1x)
	Nevím	Neutrální postoj; nepříjemné vyvozování statutu ženy podle jejího rodinného stavu (1x)

8.5.3 Otázka č. 3: Co je to feminismus?

Za pozornost stojí množství slov, s různými obsahovými i emocionálními významy, které respondenti s pojmem feminismu spojují (viz tabulky).

Zajímavá je také odlišnost hlavní formulace, která se opakuje v mužských a ženských odpovědích u českých respondentů: muži uvádějí slova jako rovnoprávnost, hnutí, ideologie atd. s přívlastkem „žen“; ženy ke zmíněným slovům doplňují „žen a mužů“³⁹.

Příkladem slov, která se vyskytují jen u jedné národnosti je „extremismus“ na české straně a „víra“ na straně občanů USA. Jinak nenacházíme další výrazná specifika v odpovědích mužů a žen, ani u českých a amerických zástupců.

Řada respondentů mluví jedním dechem o pozitivním i negativním vlivu feminismu. Několik z nich také udává důležitost feminismu v minulosti, ale již jeho nepotřebnost či degeneraci v dnešní době.

Několik lidí nebylo schopno na tuto otázku odpovědět svými slovy a použilo různé slovníkové definice.

Zde jsme jako doplňující proměnou zvolili opět vzdělání, s ohledem na možnost seznámení se s daným tématem v průběhu vzdělávacího procesu.⁴⁰

V tabulkách uvádíme nejčastěji zmiňovaná slova, za kterými pak většinou následovala slovní spojení jako „práva žen“, „rovná práva“ či „rovnost pohlaví“.

³⁹ Tento jev jakoby naznačoval mužské vnímání feminismu bez přínosu svému vlastnímu pohlaví, na rozdíl od ženského vnímání jeho efektivity pro celou společnost.

⁴⁰ Opět můžeme v této souvislosti pozorovat určité odlišnosti v českém vzorku, který nabízí zastoupení respondentů jak se SŠ, tak s VŠ vzděláním. Dá se říci, že zejména ženy – absolventky VŠ volí pregnančnější slova v popisu problematiky než ženy se SŠ vzděláním.

8.5.3.1 ČR

	Vzdělání	Opakující se slova
Muži	ZŠ	x
	SŠ	Snaha; hnutí; ideologie
	VŠ	Rovnoprávnost; prosazování; dnes až hysterie; extremismus; zneužívaný směr; hnutí; snaha; boj
Ženy	ZŠ	x
	SŠ	Extrém; ženskost; snaha; hnutí
	VŠ	Hnutí (soubor hnutí); ženská otázka; postoj; nadvláda; zrovnoprávnění; práva; politické hnutí; ideologie; myšlenkový směr; emancipace; touha; snaha; úsilí

8.5.3.2 USA

	Vzdělání	Opakující se slova
Muži	ZŠ	x
	SŠ	Boj
	VŠ	Opak diskriminace; snaha; dominance; víra; propagace; rozvoj; práce mimo domov; oslava; hnutí; podpora
Ženy	ZŠ	x
	SŠ	Svoboda
	VŠ	Respekt; opak diskriminace; studium; permanentní boj; víra; možnost; závazek; hnutí, podpora; ochrana; kampaň; úsilí

8.5.4 Otázka č. 4: Jmenujte osobnost/i, které s pojmem feminismu spojete (současné i historické)

Ve všech českých kategoriích se objevuje jméno O. Sommerové. Dalšími nejčastěji uváděnými jmény jsou tu S. de Beauvoirová, T.G. Masaryk, B. Němcová ad.

U amerických respondentů se opakuje častokráté jméno B. Friedanové, Madonny⁴¹ a dále S. B. Anthonyové, H. Clintonové, G. Steinemové ad.

Hlavní rozdíl mezi českými a americkými respondenty je pak ten, že Češi jmenují jak české, tak světové zástupce feministických směrů, kdežto Američané téměř výhradně domácí představitele. Američtí respondenti na rozdíl od těch českých také uvádějí výhradně ženská jména.

Můžeme říci, že u českých i amerických žen je škála jmen o něco pestřejší než u mužů, ženy uvádějí častěji více jmen.

V souvislosti s náročností otázky se na tomto místě objevuje nejvíce respondentů v rámci celého dotazníku, kteří neodpověděli vůbec – 3 české ženy, 4 muži a 3 američtí muži – bez závislosti na vzdělání. Pouze americké ženy odpověděly všechny.

Tato otázka jde ještě více do hloubky obecného přehledu o problematice feminismu a genderu než otázka č. 3. Z toho důvodu necháváme jako doplňující proměnnou výši vzdělání. Důležitou proměnnou by tu podle našeho názoru mohla být také míra zájmu o dané téma – viz otázka č. 1.⁴²

V tabulkách jsou opět uvedena nejčastěji opakovaná jména – pořadí souvisí s četností jejich výskytu v odpovědích.

⁴¹ Z opakovaného uvádění jména populární zpěvačky Madonny můžeme vysoudit, že v USA je téma feminismu vnímáno více jako živé a zasahující i do této sféry života společnosti – řekněme populární kultury. Oproti tomu čeští zástupci jmenují povětšinou jména z oblasti vědy. Výjimkou je již zmíněná O. Sommerová.

⁴² Nepotvrdila se výrazná souvislost mezi mírou zájmu a počtem uvedených jmen. V souvislosti se vzděláním lze určitou přímou úměru mezi výší vzdělání a počtem i odborností jmenovaných u českých respondentů vyčíst.

8.5.4.1 ČR

	Vzdělání	Opakující se jména
Muži	ZŠ	x
	SŠ	Sommerová; Beauvoirová; Vodrážka; Němcová; Masaryk; Rettigová...
	VŠ	Sommerová; Vlasta; Šiklová; Machovec; Thatcherová...
Ženy	ZŠ	x
	SŠ	Sommerová; Curie-Sklodowska; Němcová; Masaryk; Woolfová...
	VŠ	Sommerová; Beauvoirová; Němcová; Šiklová; Pachmanová; Chytilová; Oakleyová; Curie-Sklodowska; Sandová; Nesvadbová; Jana z Arku...

8.5.4.2 USA

	Vzdělání	Opakující se jména
Muži	ZŠ	x
	SŠ	Friedanová...
	VŠ	Anthonyová ; Madonna; Kingová; Steinemová; Jana z Arku...
Ženy	ZŠ	x
	SŠ	Madonna; Rooseveltová...
	VŠ	Friedanová; Clintonová; Anthonyová; Madonna; Steinemová; Greerová; Pankhurstová...

8.5.5 Otázka č. 5: U následujících oblastí vyberte, nakolik se domníváte, že v nich mají muži a ženy, v tzv. západní společnosti, vyrovnaná práva a možnosti

Otázku ve vyhodnocování rozdělíme do tří částí, ve kterých postupně rozebereme oblast vzdělávání, profesního života a partnerství.

Toto téma podle našeho názoru souvisí nejvíce s vlastní životní zkušeností, a proto se zde okrajově zaměříme na proměnnou věku respondentů. Dále je tu očekávaná souvislost s mírou

zájmu o dané téma⁴³. Kvůli dotazu na oblast partnerství se pozastavíme rovněž nad rodinným stavem respondentů. Zajímavosti v odpovědích zástupců jiné kategorie než „svobodná/ý“ si uvedeme v rámci této části otázky – viz níže.

8.5.5.1 Oblast vzdělávání

Respondenti obou národností se shodují na tom, že práva a možnosti v této oblasti jsou pro muže a ženy vyrovnaná.

Jak u českých mužů, tak u žen vítězí jednoznačné přesvědčení – volí většinově kategorii „vyrovnaná“ (89%). U zástupců americké společnosti jsou názory rozloženy mezi „spíše vyrovnaná“ a „vyrovnaná“ (po 43%) – u žen pak méně radikální podoba odpovědi dokonce převládá. Objevují se tu i ojedinělé odpovědi na opačné straně pohledu a jedna odpověď neutrální. V případě odpovědi „nevyrovnaná“ udává muž z USA překvapivě výhodu žen, které jsou podle jeho názoru ve vzdělávacím prostředí posuzovány méně přísně (stejná odpověď i zdůvodnění se pak u tohoto respondenta opakuje i v oblasti profesního života). Uvedením tohoto ojedinělého případu chceme upozornit na to, jak může být také vnímáno označení „nevyrovnaná“ a že nemusí jít automaticky o diskriminaci žen.

Výše vzdělání u respondentů neukázala výrazné odlišnosti v odpovědích z oblasti vzdělávacího prostředí.

⁴³ Propojenost odpovědí o zájmu či nezájmu o danou problematiku a ochoty či neochoty odpovídat na tuto otázku se nijak výrazně neprojevila. Celkové čtyři neutrální odpovědi jsou z řad těch, kteří uvedli jak větší, tak menší zájem o zkoumané téma.

8.5.5.1.1 ČR

	Věk	Vyrovnaná	Spíše vyrovnaná	Nevím	Spíše nevyrovnaná	Nevyrovnaná	
Muži	-20	1	0	0	0	0	
	20-30	8	2	0	0	0	
	31-40	4	0	0	0	0	
	41-50	1	0	0	0	0	
	51+	x	x	x	x	x	
Celkem		14	2	0	0	0	
Ženy	-20	x	x	x	x	x	
	20-30	14	2	0	0	0	
	31-40	5	0	0	0	0	
	41-50	x	x	x	x	x	
	51+	1	0	0	0	0	
Celkem		20	2	0	0	0	
Celkem		34	4	0	0	0	38

8.5.5.1.2 USA

	Věk	Vyrovnaná	Spíše vyrovnaná	Nevím	Spíše nevyrovnaná	Nevyrovnaná	
Muži	-20	x	x	x	x	x	
	20-30	2	3	1	0	0	
	31-40	4	0	0	1	0	
	41-50	0	1	0	0	1	
	51+	x	x	x	x	x	
Celkem		6	4	1	1	1	
Ženy	-20	x	x	x	x	x	
	20-30	5	8	0	0	0	
	31-40	1	0	0	1	0	
	41-50	x	x	x	x	x	
	51+	x	x	x	x	x	
Celkem		6	8	0	1	0	
Celkem		12	12	1	2	1	28

8.5.5.2 Oblast profesního života

Zde je situace poněkud odlišná. Výrazně odpadly jednoznačné dopovědi a nahradily je ty, které se pohybují u středového neutrálního názoru.

U českých žen jsou odpovědi rozloženy pravidelně mezi „spíše vyrovnaná“ a „spíše nevyrovnaná“ (po 50%).⁴⁴ U českých mužů převažuje optimismus v této otázce.

U amerických mužů naopak převládá názor o nevyrovnanosti pozic v této oblasti a u žen se opakuje rozložení odpovědí mezi oběma kategoriemi kolem středu s příklonem opět k negativnímu vnímání situace.

Výše vzdělání u respondentů neměla výrazný vliv na odpovědi z oblasti profesního života.

8.5.5.2.1 ČR

	Věk	Vyrovnaná	Spíše vyrovnaná	Nevím	Spíše nevyrovnaná	Nevyrovnaná
Muži	-20	0	1	0	0	0
	20-30	2	5	0	3	0
	31-40	1	1	0	1	0
	41-50	0	2	0	0	0
	51+	x	x	x	x	x
Celkem		3	9	0	4	0
Ženy	-20	x	x	x	x	x
	20-30	0	6	0	10	0
	31-40	0	4	0	1	0
	41-50	x	x	x	x	x
	51+	0	1	0	0	0
Celkem		0	11	0	11	0
Celkem		3	20	0	15	0
						38

⁴⁴ Je zde možné upozornit na zajímavý rozdíl mezi věkovou kategorií 20-30 a 31-40 let, kdy v první kategorii je patrný příklon k odpovědi „spíše nevyrovnaná“ a v druhé kategorii „spíše vyrovnaná“.

8.5.5.2.2 USA

	Věk	Vyrovnaná	Spíše vyrovnaná	Nevím	Spíše nevyrovnaná	Nevyrovnaná
Muži	-20	x	x	x	x	x
	20-30	0	1	2	4	0
	31-40	1	0	1	2	0
	41-50	0	0	0	1	1
	51+	x	x	x	x	x
Celkem		1	1	3	7	1
Ženy	-20	x	x	x	x	x
	20-30	0	5	0	7	1
	31-40	0	1	0	1	0
	41-50	x	x	x	x	x
	51+	x	x	x	x	x
Celkem		0	6	0	8	1
Celkem		1	7	3	15	2
						28

8.5.5.3 Oblast partnerství

V této oblasti můžeme upozornit na poněkud významnější rozdíl mezi zástupci české a americké společnosti. Zatímco u českých respondentů je partnerství vnímáno jako prostředí spíše vyrovnaných (50%) nebo vyrovnaných (37%) pozic pro obě pohlaví, u amerických občanů tak tuto oblast chápou jen ženy, a to ještě ne tak zřetelně jako jejich české protějšky. Muži pak rozložili své odpovědi na celou škálu nabízených možností.

Uvádíme opět některé výjimečné případy z řad málo zastoupených kategorií v souvislosti s rodinným stavem respondentů:

- Vdaná Češka volí variantu „spíše nevyrovnaná“, stejně tak ženatý Čech (toto jsou jediné dva případy zastoupení této odpovědi v českém vzorku)
- Čech, vdovec odpovídá možností „vyrovnaná“ stejně jako rozvedená Češka
- Dvě vdané Američanky odpovídají „spíše nevyrovnaná“, jedna vdaná Američanka „spíše vyrovnaná“
- Ženatí Američané odpovídají v celé škále nabízených možností

e. Američan, vdovec odpovídá „nevyrovnaná“

8.5.5.3.1 ČR

	Věk	Vyrovnaná	Spíše vyrovnaná	Nevím	Spíše nevyrovnaná	Nevyrovnaná	
Muži	-20	0	1	0	0	0	
	20-30	4	4	1	1	0	
	31-40	2	2	0	0	0	
	41-50	1	0	0	0	0	
	51+	x	x	x	x	x	
Celkem		7	7	1	1	0	
Ženy	-20	x	x	x	x	x	
	20-30	4	9	2	0	0	
	31-40	2	3	0	1	0	
	41-50	x	x	x	x	x	
	51+	1	0	0	0	0	
Celkem		7	12	2	1	0	
Celkem		14	19	3	2	0	38

8.5.5.3.2 USA

	Věk	Vyrovnaná	Spíše vyrovnaná	Nevím	Spíše nevyrovnaná	Nevyrovnaná	
Muži	-20	x	x	x	x	x	
	20-30	1	1	1	2	1	
	31-40	1	2	1	1	0	
	41-50	1	0	0	0	1	
	51+	x	x	x	x	x	
Celkem		3	3	2	3	2	
Ženy	-20	x	x	x	x	x	
	20-30	0	8	0	5	0	
	31-40	0	2	0	0	0	
	41-50	x	x	x	x	x	
	51+	x	x	x	x	x	
Celkem		0	10	0	5	0	
Celkem		3	13	2	8	2	28

8.5.6 Otázka č. 6: V které z uvedených oblastí jste se někdy ve Vaší zemi setkali s omezením vyplývajícím z rozdílnosti pohlaví (označte je)

Tato otázka doplňuje otázku č. 5, která má spíše projekční charakter, zatímco zde se dotazujeme přímo na konkrétní životní zkušenost. Ověřujeme si tak vnímání možností mužů a žen při zachování tří klíčových sfér.

Čeští muži zaškrtovali nejvíce tyto oblasti: zaměstnání (56%), partnerský vztah (44%) a kolonku „nikde“ (31%). U českých žen je to možná překvapivě nejčastěji odpověď „nikde“ (50%) a poté oblast zaměstnání (32%) – partnerský vztah zde nemá výrazné zastoupení.

U amerických mužů jsou hlasy rozloženy rovnoměrně mezi oblast profesního a partnerského života (po 46%). U žen vede jednoznačně oblast zaměstnání (73%), kterou následuje partnerství (33%).

Rozdíly v obou společnostech jsou zde tedy zaznamatelné: zatímco české ženy volily nejčastěji odpověď „nikde“, americké ženy po ní sáhly pouze ve dvou případech. Společnou zkušenost pak ženy mají především v oblasti zaměstnání a muži obecně soustředili své odpovědi kolem partnerství a zaměstnání. Zástupci americké kultury také poměrně často označovali více kategorií nebo všechny. U českých respondentů se to stalo pouze u jednoho případu – muže (20-30 let, svobodného, VŠ).

V kolonce „jinde“ uvedla česká respondentka pracovní pohovor a český respondent oblast sexu. Jedna Američanka uvádí omezení hned v řadě dalších sociálních situací (od restaurací a barů až po obtíže vyplývající z odlišné sexuální orientace). Další americká občanka zmiňuje prostředí primární rodiny. Jeden Američan a jedna Američanka zde zmiňují oblast sportu. Několik dotazovaných kolonku „jinde“ pouze zaškrto bez přesnějšího určení.

Jak jsme již uvedli, tato otázka navazuje na předchozí, ponecháváme tedy v tabulkách doplňkovou proměnnou věku⁴⁵ a u jednotlivých kategorií se pozastavíme u výjimek z řad zástupců odlišného vzdělání a rodinného stavu.⁴⁶

8.5.6.1 ČR

	Věk	Ve vzdělávacím prostředí	V zaměstnání	V partnerském vztahu	Nikde	Jinde
Muži	-20	0	0	0	1	0
	20-30	1	7	7	1	2
	31-40	0	1	0	3	0
	41-50	0	1	0	0	0
	51+	x	x	x	x	x
Celkem		1	9	7	5	2
Ženy	-20	x	x	x	x	x
	20-30	0	6	1	9	0
	31-40	1	1	1	2	1
	41-50	x	x	x	x	x
	51+	0	1	0	0	0
Celkem		1	7	2	11	1
Celkem		2	16	9	16	3

⁴⁵ U českých mužů ve věku 20-30 let převažují uvedené oblasti zaměstnání a partnerství ve stejné míře. Ve věku 31-40 si pak muži většinou nepripouštějí omezení v žádné sféře. U českých žen není ve spojitosti s věkem zaznamenána žádná výrazná odlišnost v odpovědích. U amerických mužů se ve vyšších věkových kategoriích objevují hojnější odpovědi hned v několika kategoriích oproti zástupcům nižšího věku.

⁴⁶ Rodinný stav ani výše vzdělání neměly výrazný vliv neodlišnosti v odpovědích z oblasti partnerství a vzdělávacího prostředí.

8.5.6.2 USA

	Věk	Ve vzdělávacím prostředí	V zaměstnání	V partnerském vztahu	Nikde	Jinde
Muži	-20	x	x	x	x	x
	20-30	1	1	3	2	1
	31-40	0	3	1	1	1
	41-50	2	2	2	0	1
	51+	x	x	x	x	x
Celkem		3	6	6	3	3
Ženy	-20	x	x	x	x	x
	20-30	2	9	3	2	3
	31-40	2	2	2	0	0
	41-50	x	x	x	x	x
	51+	x	x	x	x	x
Celkem		4	11	5	2	3
Celkem		7	17	11	5	6

8.5.7 Otázka č. 7: Souhlasíte se způsobem zavedení povinných kvót (tzn. povinného polovičního zastoupení mužů a žen) pro zvýšení počtu žen ve veřejném životě?

Ve všech zkoumaných kategoriích byla jednoznačně nejvíce zastoupena odpověď „ne“. Nerozhodná odpověď je výrazněji zastoupena pouze v kategorii českých žen s velkým zájmem o danou problematiku⁴⁷ U českých žen jsou také volby odpovědí nejvíce rozprostřeny mezi všechny tři možné varianty.

U této otázky jsme se tedy okrajově zaměřili na existenci či neexistenci spojitosti s proměnnou míry zájmu o dané téma a druhem odpovědi.

⁴⁷ Zde mohla sehrát roli mj. detailní informovanost, která může lépe odhalovat výhody i nevýhody obou řešení a vést tak k větší míře nerozhodnosti. U českých mužů však stejná míra zájmu evokovala jasnou zamítavou odpověď.

8.5.7.1 ČR

	Míra zájmu	Ano	Ne	Nevím	
Muži	Zajímá mě	0	4	1	
	Spíše mě zajímá	2	1	0	
	Spíše mě nezajímá	0	7	1	
	Nezajímá mě vůbec	x	x	x	
Celkem		2	12	2	
Ženy	Zajímá mě	2	1	4	
	Spíše mě zajímá	4	7	1	
	Spíše mě nezajímá	0	3	0	
	Nezajímá mě vůbec	x	x	x	
Celkem		6	11	5	
Celkem		8	23	7	38

8.5.7.2 USA

	Míra zájmu	Ano	Ne	Nevím	
Muži	Zajímá mě	2	3	1	
	Spíše mě zajímá	0	3	0	
	Spíše mě nezajímá	0	3	1	
	Nezajímá mě vůbec	x	x	x	
Celkem		2	9	2	
Ženy	Zajímá mě	1	7	0	
	Spíše mě zajímá	0	4	1	
	Spíše mě nezajímá	0	2	0	
	Nezajímá mě vůbec	x	x	x	
Celkem		1	13	1	
Celkem		3	22	3	28

8.5.8 Otázka č. 8: Vyberte pro každý z následujících faktorů míru vlivu na zachování vzájemného respektu a soudržnosti v partnerství

Vzhledem k rozlehlosti této otázky použijeme v tabulkách pouze proměnnou pohlaví a národnosti a ostatní doplníme přímo v textu. Doplnkovými proměnnými pro nás zde budou

náboženské vyznání⁴⁸, rodinný stav a věk⁴⁹ respondentů. V tabulkách jsou zvýrazněny položky, na které v textu upozorníme.

Ze všech nabízených faktorů zvítězila odpověď „láska“ a to jak u žen, tak u mužů obou národností.

U českých žen a mužů jsou shodně na prvních dvou místech ve vlivu na zachování příznivé atmosféry v partnerství faktory „láska“ a „děti“, v tomto pořadí. Tyto faktory obsadily jednoznačná místa v kategoriích „největší“ a „větší“ vliv.

U amerických mužů je největší vliv přisuzován lásce, přítomnosti dětí ve vztahu a poté manželství (v tomto pořadí). U amerických žen je také na prvním místě láska, ale faktory „děti“ a „manželství“ jsou zde v míře důležitosti prohozeny.

Faktory lásky a přítomnosti dětí se pohybují ve vlivných kategoriích napříč oběma národnostmi. Rozdílný je však pohled na instituci manželství. Té čeští respondenti přičítají nejčastěji střední až vyšší vliv (u žen) a nízký až střední vliv (u mužů), kdežto američtí respondenti – bez ohledu na jejich pohlaví – se shodují na vysokém vlivu tohoto aspektu na udržení partnerského vztahu. Nejvýraznější rozdíl je ve vnímání smyslu manželství mezi českými a americkými muži. Důležitý je také údaj, že české ženy přičítají manželství větší zásluhu na zajištění partnerské harmonie než muži.

Vliv majetku a jeho místo v partnerství je jak u českých, tak u amerických mužů střední až nižší. U žen je shodně – bez ohledu na národnost – střední až vyšší.⁵⁰

⁴⁸ V odpovědích respondentů bylo možné najít jisté souvislosti způsobu vnímání instituce manželství s náboženským vyznáním, tyto souvislosti však nebyly příliš výrazné.

⁴⁹ Pokud bychom měly hodnotit odpovědi o nejvlivnějších faktorech podle věku respondentů, zjistili bychom, že ve věkové kategorii 20-30 let převládala odpověď „láska“ jako nejdůležitější jev – napříč pohlavími i národnostmi; u vyšších věkových kategorií se největší pozornost dělila u českých respondentů mezi lásku a děti a u amerických mezi lásku, děti a manželství.

⁵⁰ Toto zjištění může podpírat hypotézu o výraznějším ženském uvědomění si důležitosti materiálního základu a celkové role tohoto faktoru v partnerství a rodině než je tomu u mužů.

U možnosti „jiné“ uvedli respondenti tyto aspekty:

- a. české ženy: náboženství, tolerance, empatie
- b. čeští muži: náboženství, pohodlnost
- c. americké ženy: rodiče
- d. američtí muži: čestnost (upřímnost)

Uvádíme příklady související s proměnnou rodinného stavu a náboženského vyznání:

- a. Vdané Češky (2x) – 1x manželství na nejdůležitějším místě; 1x ve středu vlivu
- b. Věřící svobodná Češka – nedůležitější láska a děti, pak manželství
- c. Věřící rozvedená Češka – děti a láska nejlivnější, manželství ve středu vlivu
- d. Věřící svobodný Čech – děti nejdůležitější, pak láska a poté manželství
- e. Věřící ženatý Čech – manželství nejdůležitější, poté láska a děti
- f. Věřící vdovec, Čech – nejlivnější přítomnost dětí a lásky, pak manželství a majetek
- g. Věřící svobodná Američanka – nejlivnější láska a manželství
- h. Věřící vdaná Američanka – důležité vše stejně

V řadě případů respondenti nedodržovali čistou hierarchii všech faktorů, ale označili jich hned několik (v několika případech i všechny) v kategorii největšího vlivu.

8.5.8.1 ČR

		Míra vlivu				
Faktor		Největší	Větší	Střední	Menší	Nejmenší
Muži	Děti	7	6	2	1	0
	Majetek	2	2	7	3	2
	Láska	8	4	3	1	0
	Manželství	2	1	4	3	5
	Jiné	2	1	1	0	1
Ženy	Děti	10	8	2	1	0
	Majetek	1	6	9	2	2
	Láska	13	5	3	0	0
	Manželství	4	4	7	3	3
	Jiné	1	1	1	2	1

8.5.8.2 USA

		Míra vlivu				
Faktor		Největší	Větší	Střední	Menší	Nejmenší
Muži	Děti	6	3	2	1	0
	Majetek	3	1	3	5	0
	Láska	6	6	1	0	0
	Manželství	5	3	3	1	0
	Jiné	4	0	2	0	0
Ženy	Děti	9	2	3	0	0
	Majetek	5	2	3	1	3
	Láska	12	2	0	0	0
	Manželství	10	2	2	0	0
	Jiné	1	0	0	1	0

8.5.9 Otázka č. 9: Uved'te dvě typicky ženské a dvě typicky mužské věci denní potřeby

Odpovědi na tuto otázku (stejně jako na otázku č. 10) nebudeme posuzovat skrze jiné prizma než je pohlaví a národnost. Podle našeho názoru nejsou odpovědi tolik závislé na ostatních zkoumaných proměnných jako je věk, výše dosaženého vzdělání, rodinný stav, míra zájmu o dané téma nebo náboženství. Odpovědi postihují celkové vnímání mužské a ženské kultury v dnešní době skrze dvě významné kulturní kategorie: artefakty a dělbu práce.

U některých zmíněných artefaktů si dovolíme nastínit možné hypotézy, které z jejich častého uvádění respondenty mohou pro mužskou a ženskou kulturu vyplynout. Samozřejmě, že jsem si vědomi relativnosti těchto hypotéz, přesto se domníváme, že je zajímavé je vyslovit.

Napříč oběma národnostmi se opakovaně objevují tyto předměty každodenního života: kosmetické přípravky, kabelka či zrcátko u žen; holení, peněženka či různá technická zařízení u mužů. Naopak specifickým u českých respondentů je např. hrnec nebo káva pro ženy či trenky nebo noviny pro muže. Na americké straně je to pak váha u žen či doutník u mužů.

Nejpestřeji popisovanou kategorií u českých respondentů je popis ženských věcí denní potřeby samotnými ženami. Oproti tomu nejméně pestrá, co do počtu jmenovaných věcí, je kategorie mužských artefaktů očima mužů.

Uvedené ženské artefakty jednoznačně směřují k zaměření na vlastní vzhled – napříč kategoriemi. U mužů jmenované věci poukazují na širší záběr aktivit, i když ve všech kategoriích je zastoupena činnost holení – tedy jakási alternativa k ženské kosmetice.

Zajímavé jsou u mužů uváděné klíče, které by se jinak daly označit jako naprosto genderově neutrální věc. Jakoby tento artefakt naznačoval spojení mezi vnitřním a vnějším světem domova a společnosti, odcházením a návraty, což může mužskou kulturu charakterizovat. Myšlenku častější spojitosti s veřejným světem podporují dále u mužů uváděné noviny či auto, respektive klíče od auta. Zásadním artefaktem zmiňovaným u mužů je také peněženka – možný symbol finančního zázemí, či kapesní nůž – možný symbol mužnosti v původním slova smyslu.

Zajímavostí je také uvedené pivo pro muže a víno či káva pro ženy ve smyslu opozit. Stejně tak specifický kondom x antikoncepce. Jako další objevující se „protiklady“ můžeme uvést např. tyto: boxerky x podprsenka; peněženka x kabelka; oblek x šaty. Objevilo se také několik stejných předmětů připisovaných jak ženám, tak mužům, kde je jejich specifčnost míněna v odlišném designu – např. obuv, mobilní telefon aj.

Pod otázku „věci denní potřeby“ se dostaly v několika případech také odpovědi z oblasti typických denních aktivit – pro ženy uvedené mytí nádobí, vaření či uklízení, pro muže pak práce mimo domov či vynášení odpadků.⁵¹ Zajímavostí je také v jednom případě popis

⁵¹ To nabízí k zamyšlení hypotézu, že tím, že jsou obecně muži vnímáni jako kreativnější v práci mimo domov, v rámci domácnosti pak často vykonávají většinou nekreativní práce, jako vynášení odpadků, luxování apod. Kdežto žena zastává v domácnosti i kreativnější úkony jako je vaření, dekorace a především organizace apod.

typických slov, která vystihují ženy a muže vůbec (podle názoru respondenta) – jsou to protiklady láska (u žen) x sex (u mužů) a krása x síla.⁵²

8.5.9.1 ČR

	Artefakty	Opakující se slova
Muži	Mužské	Holení (6x); počítač (3x); kapesní nůž (2x); pivo (2x); 1x: noviny; kondom; nic ...
	Ženské	Kabelka (4x); rtěnka (4x); jiná kosmetika (4x); zrcadlo (2x); 1x: hřeben; parfém; hrnec; antikoncepce; víno; káva ...
Ženy	Mužské	Holení (8x); holicí pěna (5x); trenky (4x); peněženka (3x); noviny (3x); notebook (2x); mobilní telefon (2x); žiletka (2x); 1x: kapesní nůž; kravata; klíče od auta ...
	Ženské	Make-up (11x); kabelka (4x); řasenka (3x); podprsenka (2x); zrcátko (2x); pudr (2x); rtěnka (2x); 1x: parfém; silonky; káva; kartáč na vlasy; fén ...

8.5.9.2 USA

	Artefakty	Opakující se slova
Muži	Mužské	Peněženka (3x); auto (2x); 1x: počítač; hodinky; žiletka; klíče; kapesní nůž ...
	Ženské	Kabelka (6x); make-up (3x); hygienické tampóny (2x); 1x: šperky; podprsenka ...
Ženy	Mužské	Peněženka (6x); mobilní telefon (4x); počítač (3x); holicí strojek (3x); auto (2x); kravata (2x); hodinky (2x); 1x: doutník; pivo...
	Ženské	Kabelka (7x); make-up (5x); rtěnka (3x); šperky (2x); 1x: váha; zrcadlo, vysoké podpatky ...

⁵² Mimo kategorie se v dotaznících opakovaně objevil rozdílný způsob vykonávání malé potřeby – jak v odpovědích českých, tak amerických respondentů.

8.5.10 Otázka č. 10: Uved'te dvě typicky ženské a dvě typicky mužské profese

Tato otázka je stejného charakteru jako otázka č. 9. Navazuje na ni s cílem získat představu respondentů o specifičnosti mužské a ženské kultury. Tentokrát v dělbě práce a příznačných profesí.

Na nejčastějších odpovědích u ženských profesí se shodli ženy i muži obou národností. Silně je vnímán společenský fenomén feminizace školství⁵³ (zvláště nižšího), zároveň s prostředím podpůrného zdravotnického personálu. U konkrétních profesí mužských vítězí v českém prostředí horník, mezinárodně pak řidič či stavař.

Typické mužské profese jsou podle výsledků výzkumu spojeny s fyzickou náročností (např. horník, zedník aj.), kdežto ženské se službou (např. zdravotní sestra, uklízečka aj.). U mužských profesí popisovaných ženami obou národností se mj. často vyskytují vedoucí a společensky více finančně oceňované pozice (např. ředitel, právník aj.) – patrné zejména u amerických žen.⁵⁴ Kdežto u ženských profesí jde často o pozice „podpůrné“ (např. sekretářka, chůva aj.).

Častěji se objevují také ženská zaměstnání spojená s reprezentativním vzhledem např. PR, recepční, prostitutka, kosmetička aj.

Muži u typicky mužských profesí také často zmiňují nebezpečná a riziková zaměstnání (např. kaskadér, pilot aj.) – patrné zejména u českých respondentů, v jejichž odpovědích se také jedná téměř výlučně o profese manuální. Čeští muži a americké ženy uvádějí zástupce důležitého mužského světa sportu.

⁵³ Zajímavostí je, že učitelskou profesi chápou jako typicky ženskou i američtí respondenti-muži, kteří jsou většinou sami z řad učitelů – lektorů cizího jazyka.

⁵⁴ Tento jev může být spojen s touhou žen mít možnost k muži vždy určitým způsobem vzhlížet. Muži tímto způsobem nevnímají mužské profese tolik jako ženy.

Zajímavá je také mužská profese vojáka, několikrát zmíněná českými ženami či obecně často jmenovaná profese řidiče – zde se můžeme vrátit k hypotéze, typicky mužských venkovních aktivit např. boje, cestování apod., kterou jsme již nastínili u předchozí otázky.

Obecně je u Čechů jmenována řada tradičních profesí – často manuálních (např. švadlena, kovář, kominík aj.).

Objevují se i doplňující se protiklady: jeptiška – farář; tanečnice – tanečník; prostitutka – pasák. U respondentů z USA pak lékařka – lékař či matka – otec.

8.5.10.1 ČR

	Profese	Opakující se profese
Muži	Mužské	Horník (5x); řidič (3x); zedník (2x); truhlář (2x); dělník (2x); slévač (2x); 1x: politik; pilot; fotbalista; popelář; farář; řezník; kaskadér; kominík; hrobník ⁵⁵ ; tanečník ...
	Ženské	Zdravotní sestra (9x); učitelka (6x); sekretářka (3x); uklízečka (2x); kosmetička (2x); prostitutka (2x); 1x: kuchařka; švadlena; prodavačka; tanečnice...
Ženy	Mužské	Horník (8x); zedník (4x); voják (4x); řidič (4x); řemeslník (4x); kopáč (2x); kovář (2x); 1x: pilot; ředitel; lékař; právník; manager; dirigent; hasič; popelář; dřevorubec; školník...
	Ženské	Zdravotní sestra (11x); učitelka (9x); sekretářka (5x); uklízečka (4x); švadlena (3x); 1x: kosmetička; kadeřnice; chůva; kuchařka; tanečnice; prostitutka; jeptiška...

⁵⁵ Uvedená profese hrobníka může být spjata s důrazem na větší emocionální stabilitou mužů než žen.

8.5.10.2 USA

	Profese	Opakující se profese
Muži	Mužské	Stavař (8x); inženýr (4x); obchodník (4x); mechanik (2x); 1x: řidič; lékař; popelář; hasič; otec ...
	Ženské	Učitelka (8x); zdravotní sestra (5x); recepční (3x); sekretářka (3x); 1x: účetní; lékařka; matka ...
Ženy	Mužské	Manager (6x); obchodník (5x); právník (4x); inženýr (2x); policista (2x); stavař (2x); 1x: řidič; pilot; sportovec; lékař; hasič...
	Ženské	Učitelka (11x); zdravotní sestra (8x); sekretářka (4x); 1x: asistentka; letuška; květinářka; PR ...

8.6 Závěry plynoucí z výzkumu

Jak jsme již uvedli na začátku kapitoly, neaspiruje tento výzkum na vysokou reprezentativitu v rámci zkoumaných kultur. Jedná se o doplňkový materiál k dosavadnímu textu, jež podpírá či s ním polemizuje.

V úvodu kapitoly jsme si nastínili několik základních hypotéz, jejichž relaci s výsledky dosaženými naším výzkumem si nyní rozebereme:

1. Hypotéza možné generalizace euroamerické kultury v genderové otázce (na příkladu vztahu ČR – USA)

Domníváme se, že výzkum tuto hypotézu potvrdil. V odpovědích amerických a českých respondentů existují určité očekávané odlišnosti (viz hypotéza č. 3), ale společné názory a argumenty ve vnímání tohoto tématu převládají. Podle našeho názoru je tedy shrnutí obou společností v této problematice do jisté míry přípustné.

2. Hypotéza specifického vnímání genderové problematiky zástupci mužské a ženské kultury

Pokud můžeme v mezích našeho drobného výzkumu tuto hypotézu hodnotit, považujeme ji za potvrzenou. Přes řadu společných náhledů na genderovou problematiku a mužskou a ženskou kulturu zůstává u mužů a u žen specifický přístup v chápání tohoto tématu. A ve spojitosti s obecnou hypotézou předešlého textu naší práce doplňujeme, že nejen tohoto tématu.

3. Hypotéza existence určitých názorových specifik obou národností v dané problematice (při zachování hypotézy č. 1)

V návaznosti na hypotézu č. 1 uveďme zejména pochopitelné odlišnosti v odpovědích u otázky č. 4 (viz), poněkud odlišné vnímání omezení na základě pohlaví v různých společenských prostředích či poněkud rozdílný přístup k instituci manželství. I tuto hypotézu tedy pokládáme za potvrzenou.

4. Hypotéza latentního zachovávání tradičních hodnot v dnešní západní společnosti (projeveného ve většinových názorech respondentů na položené otázky)

Tuto hypotézu hodnotíme především na základě otázky č. 2 o přístupu k instituci manželství. Ta je oběma národnostmi a napříč pohlavími vnímána jako potřebná, ke které se drtivá většina dotázaných přiklání. Důležité jsou také důvody, které k tomu respondenty vedou: tradice, osvědčený model, potvrzení vztahu – tedy nejde zdaleka jen o materiální a utilitární argumenty.⁵⁶

5. Hypotéza vnímání citového pouta jako nejsilnější vazby partnerského vztahu a zásadního podkladu pro společný život⁵⁷

⁵⁶ K podpoření této hypotézy můžeme uvést také ne zcela očekávatelné jmenování starších tradičních zaměstnání u otázky č. 10 českými respondenty; či různé odmítnutí kvót – jako příkladu „novátorského“ přístupu k dané problematice – zástupci obou národností.

⁵⁷ Hypotézy 4 a 5 jsou formulovány cíleně přes opačný dojem, kterým dnešní západní společnost může působit.

U této hypotézy argumentujeme především výsledky u otázky č. 8, kde se na předním místě umístila právě láska, jako nejvlivnější aspekt partnerského života. Následována byla přítomností dětí (které můžeme s citovým poutem partnerů také spojovat) a manželstvím (pro které bylo jedním z hlavních důvodů uváděno potvrzení vztahu). Oproti tomu faktor majetku se napříč kategoriemi respondentů ocitl na okrajovém místě ve vlivnosti na partnerský vztah a rodinu.

Dále uvádíme i některé nové hypotézy, které výzkum nastínil:

- a. Muži i ženy americké národnosti se s omezením na základě pohlaví setkávají nejčastěji v profesním prostředí.
- b. Čeští muži a ženy zaznamenávají nerovnost v přístupu k oběma pohlavím v profesní sféře méně než jejich americké protějšky.
- c. Oblast vzdělávání neevokuje mužům a ženám obou národností nerovné podmínky na základě pohlaví.
- d. České ženy se setkávají s omezeními vyplývajícími z rozdílnosti pohlaví méně než ženy americké.
- e. Američtí a čeští občané nesouhlasí se zavedením povinných kvót.
- f. Muži a ženy obou zkoumaných národností chápou mužskou a ženskou kulturu obdobně.

Pro potvrzení těchto nových hypotéz, které z našeho výzkumu vyvstaly, by bylo zapotřebí samozřejmě dalších rozsáhlejších sociologických šetření.

Všechny doplňkové proměnné, o kterých jsme během této kapitoly hovořili (věk, vzdělání, náboženské vyznání, rodinný stav), mají spíše za úkol poukázat na důležitost vlivu toho kterého faktoru na pohled na danou problematiku, než že by aspirovaly, v tak minimálním početním zastoupení, jaké je obsaženo v našem vzorku, na konkrétní výpovědní hodnotu. Pokud je u rozboru jednotlivých otázek zmiňujeme, slouží poznámka pouze jako zajímavost k doplnění tématu.

Výzkum měl mj. za úkol potvrdit, upřesnit nebo vyvrátit navržené hypotézy, podat podnět pro hypotézy nové a celkově porovnat vnímání různých aspektů mužské a ženské kultury u Čechů a Američanů, a zároveň u mužů a žen samotných. Všechny tyto úkoly je možné vyhodnotit jako v určitém daném rozsahu splněné.

Během vyhodnocování odpovědí respondentů jsme narazili na řadu očekávaných i méně očekávaných názorů a náhledů na dané téma, na řadu zajímavostí v souvislosti se zkoumanými proměnnými, a měli jsme také možnost doplnit odpovědi o další teorie a hypotézy, které by bylo možné dále studovat.

Udělali jsme si také určitý přehled o informovanosti a zájmu části dnešní mladé české a americké populace o zkoumané téma, z kterého vyplývá, že jde o téma živé, složité, ale zároveň natolik rozšířené, že není možné se mu v běžném životě vyhnout. Každý z nás má s mužskou a ženskou kulturou své zkušenosti a musí si zvolit jednu z řady možností, jak k nim bude přistupovat. Uvedený dotazník nám může podat základní přehled o tom, jak my sami toto téma doposud vnímáme a zároveň může být osnovou či formulací bazálních otázek, které tvoří jakýsi průřez danou problematikou, od které se může náš další zájem odvíjet.

9 ZÁVĚR

Na tomto místě, před shrnutím celé práce, bychom rádi uvedli myšlenku M. Meadové, která souvisí s naším náhledem na dané téma a může tak vhodně načít závěrečné úvahy: „... každé přizpůsobení, které minimalizuje rozdíl, zranitelnost jednoho pohlaví, odlišnou sílu druhého, omezuje možnost jejich vzájemného doplňování se...“ (Meadová, 1967, s. 374)

V předchozím textu jsme si dokázali, že společnost podporuje u mužů a u žen různé charakteristiky, které posilují vnímání a rozvržení jejich genderových rolí. Vyvodili jsme například hypotézu, že ženy mají širší rozsah možností v oblasti viditelných znaků – např. oblečení, módních doplňků apod., kdežto muži mají širěji otevřený svět duševní – možnosti na trhu práce, společenská podpora kariéry apod. Je tu nastaven model, který vytváří na muže i ženy určitý tlak a zatím je minimálně připraven na možné varianty, které se odchylují od jeho základních očekávání. V naší společnosti panuje tedy rovnost pohlaví především v tom smyslu, že zástupci obou kultur jsou nuceni čelit jasným společenským představám a mohou tak žít až v určitých obavách z (ne)naplňování sociálních rolí, které jsou jim, coby zástupcům jednoho ze dvou pohlaví, připsány.

Upozornili jsme, že soukromá i veřejná sféra jsou propojeny v určitém schématu rolí rozdělených na základě pohlaví: ženská práce tvoří jakousi „základnu“ nezbytnou pro chod společnosti i dílčí rodiny a muži na ni navazují určitou „nadstavbu“ v podobě kreativnější a společensky uznávanější práce. Stejně tak jsme se snažili poukázat na širší genderové problematiky, což mělo za účel předejít jednoduchému a zavedenému vnímání tohoto tématu. Domníváme se, že nastavení dnešní společnosti a rozdělení rolí na základě pohlaví přináší problematické situace – ať už ve formě útisku či nepřiměřeného požadavku úspěšnosti – jak ženám, tak mužům. Žena i muž jsou tak prozatím nuceni být cizincem v jedné ze dvou hlavních životních oblastí – buďto v rodině (péči o děti a domácnost) či společnosti (práci mimo domov).

Popsali jsme si základní sféry, ve kterých je pozice zástupců obou pohlaví jako vzájemných cizinců z odlišných kultur patrná: rodina x společnost, profesní život a soukromá sféra.

Důležitý je fakt, že tyto oblasti se vzájemně prolínají a jsou na sobě závislé – pro účelnou změnu je potřeba tedy jejich spolupráce. U řešení genderové problematiky chybí systémový charakter především v oblasti rozvržení práce v domácnosti a mimo domov. Podle našeho návrhu je třeba legislativního zajištění, které by podporovalo zaměstnance ve využívání možnosti funkční kombinace rodinného života a profese, a zároveň by připravila zaměstnavatele na nejrůznější alternativy v pracovním procesu, odvíjející se od individuálních životních situací jedinců. Zároveň nabádáme k propojení úprav v legislativě a školství, v jejichž spolupráci by mělo dojít k pokroku a postupnému přehodnocení náhledu na tuto tematiku. Součástí vzdělání by pak mělo být i posilování schopnosti otevřeného myšlení a přijímání rozmanitosti, která by se měla pozitivně projevit i v následném profesním a soukromém životě.

Podle našeho názoru není ani tak důležité naprosto rovné zastoupení mužů a žen, jak v jednotlivých oblastech – horizontálně, tak v hierarchii těchto oblastí – vertikálně, jako bezpředsudkový společenský i individuální přístup k oběma pohlavím a k práci a činnostem, které jsou s nimi spojeny. Početní vyrovnávání je sice jednou z cest, jak v budoucnosti docílit odbourání takovýchto předsudků, podle našeho názoru však nejde o nejvhodnější cestu. Systémový přístup a řešení napříč výše zmíněnými oblastmi je zřejmě o něco pomalejší cesta než např. zavedení povinných kvót, ale domníváme se, že jde o přístup s pevnějšími základy. Určitým potvrzením této teorie nám může být odmítnutí kvót naprostou většinou respondentů našeho dotazníkového šetření (viz 8.5.7).

Cílem našeho návrhu řešení není stav, kdy by muži přestali být „cizinci“ v ženské kultuře a naopak – nejde nám o setření rozdílů. Vždyť s vyloučením pohledu jednoho pohlaví z jakékoli společenské oblasti ztrácí tato oblast nenahraditelnou životní zkušenost. Lorenz ve své knize *8 smrtelných hříchů* (2000, s. 60) píše, že každá kultura představuje zrovna tak velkou zásobárnu selekcí nahromaděného vědění jako jeden živočišný druh. A my jsme si dokázali, že muže a ženy lze jako zástupce dvou odlišných kultur chápat. Spíše než rozdělovat nám jde o to vybudovat schopnost rozeznávat přínosná specifika, aniž by se na ně muselo poukazovat jakýmkoli oddělováním.

Téma špatné adaptace a celého systému monokultur je pro nás v této práci důležité hned ve dvojnásobném smyslu. Výhodné zastoupení obou pohlaví napříč všemi společenskými oblastmi jsme si již uvedli. Dále pak máme na mysli jakési monokultury oborové, tzn. riziko úzkého pohledu jednoho konkrétního oboru na genderové (či jakékoli jiné) téma. Proto jsme se v této práci snažili o nezaujatý náhled podložený teoriemi z oblasti psychologie, filozofie, sociologie, antropologie, ekologie... a vynechali jsme některé vyhrcované názory, které se zde objevovaly.

Chtěli jsme také poukázat na poněkud vágní chápání a odlišování biologie a kultury v naší společnosti, a demonstrovat, že naše kultura se v problematice genderu často odvolává právě na biologickou podstatu mužů a žen a od ní odvíjí své „přirozené“ normy a hodnoty.⁵⁸ S tímto pocitem se na úpravách a aktualizaci rolí spjatých s pohlavím pracuje obtížněji, než kdybychom je vnímali pouze jako společensko-kulturní konstrukt určité vývojové epochy konkrétní společnosti.

Závěrečný výzkum, kterým jsem provedla praktický exkurz k dané tématice, svou stavbou otázek podkládá dosavadní text a doplňuje tak celou práci několika desítkami názorů dnešní mladé české a americké generace. Nabízí zamyšlení nad danou problematikou v konkrétních položených otázkách, které mají mj. za úkol poukázat na šíři daného tématu, a které nás mohou přivést k otázkám dalším. Jednoduchým dotazníkovým šetřením jsem zároveň nahlédla do role sociologa jako „profesionálního cizince“ a doplnila jsem tak hlavní téma této práce o další rozměr – v tomto smyslu ve výzkumu vystupuji v roli cizince především ve vztahu ke kultuře mužské a zároveň ke kultuře americké.

Dnešní společnost reaguje na rozmanitost stále rozpačitě. Vnímá ji spíše jako problematickou situaci, kde je potřeba odlišnosti sjednotit, než jako plodnou intervenci, která může přinést řadu nových podnětů. Nejasnost genderových rolí v dnešní době a s tím spojená

⁵⁸ Bauman (1996, s. 116 ; s. 150) na toto téma reaguje takto: „Tradiční jednání nepotřebuje ospravedlnění. Jako by už sama délka času, po které přetrvalo, udělovala zvykům nějakou autoritu nebo jakoby skutečnost, že danou věc dělá tolik lidí, byla sama o sobě hodnotou, díky níž je jednání žádoucí... Kultura je nejúčinnější, když se přestrojí za přírodu.“

rozpačitost v jejich plnění přivádí zástupce obou pohlaví do obtížné situace a může navozovat až pocit jakési anomie. Do dnešního systému západní společnosti role mužů a žen ve svém tradičním pojetí nezapadá, na alternativní způsoby chápání genderových rolí však tato společnost v důsledcích připravena také není. Otázkou tedy je, zda si sféra partnerství a rodiny spíše přizpůsobí sféru veřejnou svým potřebám, nezbytným pro své úspěšné fungování, nebo tomu bude naopak. Podle našeho názoru je zapotřebí synchronizace všech společenských oblastí napříč soukromým i veřejným životem, hodnot společnosti, jejich cílů a priorit.

Na úplný závěr si vypůjčíme slova R. Murphyho: „Nejsme pouze loutkami a výtvary našich kultur, ale naše ‚enkulturace (zkulturnění)‘ zajišťuje značnou podobnost v tom, co od sebe lidé navzájem očekávají, a navíc způsobuje, že i ty nejbizarnější zvyklosti se zdají přirozené a samozřejmé. ... všichni jsme velice osamocení a zranitelní. Láska a závislost jsou současně naší silnou i slabou stránkou, protože se mohou projevit v podobě konfliktu a sociální nerovnosti, tak solidarity a lásky.“ (Murphy 1998, s. 148)

10 SEZNAM LITERATURY

Abraham Maslow. Dostupno na http://cs.wikipedia.org/wiki/Abraham_Maslow. Navštíveno 16.5. 2008, 17:20.

ARMSTRONG, M.: *Personální management*. Praha, Grada Publishing 1999. 963 s. ISBN 80-7169-614-5.

ASKLÖF, C., STRANDBERG, H., WENANDER, KE.: *Proč a jak vypracovat plán rovnosti žen a mužů*. Praha, MPSV 2003. 53 s.

BAUMAN, Z.: *Myslet sociologicky: netradiční uvedení do sociologie*. Praha, SLON 1996. 233 s. ISBN 80-85850-14-1

BEAUVOIROVÁ, S. de: *Druhé pohlaví*. Praha, Orbis 1966. 412 s.

BECK, U.: *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Praha, SLON 2004. 431 s. ISBN 80-86429-32 6.

BENEDICTOVÁ, R.: *Kulturní vzorce*. Praha, Argo 1999. 223 s. ISBN 80-7203-212-7.

BLAŽEK, B.: *Bariéry feminismu v Čechách na konci 20. století*. In: CHŘIBKOVÁ, M., CHUCHMA, J., KLIMENTOVÁ, E.: *Nové čtení světa: 1. feminismus devadesátých let českýma očima*. Praha, Nakladatelství Marie Chřibkové 1999. 278 s. ISBN 80-902443-6-X.

BRATTON, A. *Feminist Anthrolopogy*. Dostupno na <http://www.indiana.edu/~wanthro/fem.htm>. Navštíveno 20. 4. 2006, 20:30.

CONNELL, RW.: *Gender*. Cambridge, Polity Press 2002. ISBN 0-7456-2715-3.

COULANGES, F. de: *Antická obec*. Praha, Sofis, Pastelka 1998. 390 s. ISBN 80-902439-7-5.

ČERMÁKOVÁ, M.: *Gender a pracovní trh*. In: VĚŠÍNOVÁ-KALIVODOVÁ, E., MAŘÍKOVÁ, H.: *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha, Open Society Fund 1999. 171 s.

ČERMÁKOVÁ, M.: *Na cestě do EU: rovné příležitosti mužů a žen v ČR*. Praha, Sociologický ústav AV ČR 2002a. 141 s. ISBN 80-7330-013-3.

ČERMÁKOVÁ, M.: *Podmínky harmonizace práce a rodiny v České republice*. Praha, Sociologický ústav AV ČR 2002b. 115 s. ISBN 80-7330-026-5.

ČERMÁKOVÁ, M. a kol.: *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Praha, Sociologický ústav AV ČR 2003, č. 3-4. ISSN 1213-0028.

Diskriminace. Dostupno na <http://www.diskriminace.cz/do-gender/>. Navštíveno: 2.12. 2005, 18:30.

DISMAN, M.: *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha, Karolinum 2002. 374 s. ISBN 80-246-0139-7.

DOUGLAS, M.: *Purity and Danger. An Analysis of Concept of Pollution and Taboo*. London-New York, Routledge 2002. 244 p. ISBN 0-415-28995-5.

ECO, U.: *Dějiny krásy*. Praha, Argo 2005. 439 s. ISBN 80-7203-677-7.

Feministická literární teorie. Dostupno na http://cs.wikipedia.org/wiki/Feministick%C3%A1_liter%C3%A1rn%C3%AD_teorie. Navštíveno 4.2. 2008, 16:30.

FOLDYNOVÁ, A.: *Dandy jako umělec i umělecké dílo*. In ZIKMUND, L.: *Gender a umění 19. století*. Dostupno na http://www.sbornik.obrazar.com/ob-sbornik/editace_sbornik2.pdf. Navštíveno 11.10.2007, 16:00.

FORMÁNEK, O.: *Vztahy 2020: toulky českou budoucností*. Reflex, 2008, roč. 14, č. 1, s. 1-8.

FRIEDANOVÁ, B.: *Feminine Mystique*. Praha, Pragma 2002. 596 s. ISBN 80-7205-893-2.

GENNEP, A. van: *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha, Lidové noviny 1997. 201 s. ISBN 80-7106-178-6.

GIDDENS, A.: *Sociologie*. Praha, Argo 1999. 594 s. ISBN 80-7203-124-4.

GILLIGANOVÁ, C.: *Jiným hlasem: o rozdílné psychologii žen a mužů*. Praha, Portál 2001. 191 s. ISBN 80-7178-402-8.

HAMPLOVÁ, D., RYCHTAŘÍKOVÁ, J., PIKÁLKOVÁ, S.: *České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina*. Praha, Sociologický ústav AV ČR 2003. 108 s. ISBN 80-7330-040-0.

HAVLÍK, R.: *Úvod do sociologie*. Praha, Karolinum 2002. 128 s. ISBN 80-246-0381-0.

HAVLÍK, R., KOŤA, J.: *Sociologie výchovy a školy*. Praha, Portál 2002. 174 s. ISBN 80-7178-635-7.

CHŘIBKOVÁ, M., CHUCHMA, J., KLIMENTOVÁ, E.: *Nové čtení světa: 1. feminismus devadesátých let českýma očima*. Praha, Nakladatelství Marie Chřibkové 1999. 278 s. ISBN 80-902443-6-X.

KOHÁK, E.: *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Praha, SLON 1998. 203 s. ISBN 80-85850-63-X.

KONRÁDOVÁ, P.: *Holky z genderu*. Reflex, 2004, roč. 10, č. 47, s. 28-30.

KRÁLÍKOVÁ, A.: *Na cestě do Evropské unie: průvodkyně nejen pro ženy*. Praha, Heinrich-Böll-Stiftung, ASPEKT, eFka, Gender Studies a PSF 2002. ISBN 80-86520-02-1.

KŘÍŽKOVÁ, A.: *Podmínky uplatnění žen v řídicích pozicích na trhu práce*. In ČERMÁKOVÁ, M. 2002. *Na cestě do EU: rovné příležitosti mužů a žen v ČR*. Praha, Sociologický ústav AV ČR 2002. 141 s. ISBN 80-7330-013-3.

KUBÍČKOVÁ, K.: *Matkové: mateřští otcové*. In: ČERMÁKOVÁ, M. a kol.: *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Praha, Sociologický ústav AV ČR 2003, č. 3-4, s. 1-4. ISSN 1213-0028.

LÉVINAS, E.: *Totalita a nekonečno: esej o exterioritě*. Praha, OIKOYMENH 1997. 274 s. ISBN 80-86005-20-8.

LORENZ, K.: *8 smrtelných hříchů*. Praha, Academia 2000. ISBN 80-200-0842-X.

MAREŠ, J.: *Styly učení žáků a studentů*. Praha, Portál 1998. 239 s. ISBN 80-7178-246-7.

MAŘÍKOVÁ, H.: *Proměny současné rodiny*. Praha, Slon 2000. 170 s. ISBN 80-85850-93-1.

MASARYK, TG.: *Masaryk a ženy*. Praha, Ženská národní rada 1930a.

MASARYK, TG.: *O ženě*. Praha, ČIN 1930b.

MAUSS M.: *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Praha, Sociologické nakladatelství 1999. 201 s. ISBN 80-85850-77-X.

MEAD, M.: *Male and Female: A Study of the Sexes in a Changing World*. New York, William Morrow and Company Publishers, Apollo Editions 1967. 413 p.

MILL, JS.: *Poddanstvo žien*. Bratislava, Kalligram 2003. 165 s.

MURPHY, RF.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha, Sociologické nakladatelství 1998. 267 s. ISBN 80-85850-53-2.

NAKONEČNÝ, M.: *Sociální psychologie*. Praha, Academia 1999. 287 s. ISBN 80-200-0690-7.

OAKLEYOVÁ, A.: *Pohlaví, gender a společnost*. Praha, Portál 2000. 171 s. ISBN 80-7178-403-6.

ORTEGA Y GASSET, J.: *Meditace o ženách a o lásce*. Pelhřimov, Nová tiskárna 1996. 145 s. ISBN 80-901916-1-4.

OSVALDOVÁ, B.: *Česká média a feminismus*. Praha, Libri/Slon 2004. 158 s. ISBN 80-7277-263-5.

PETRUSEK, M.: *Velký sociologický slovník*. Praha, Karolinum 1996. ISBN 80-7184-164-1.

Právní průvodce ženskými právy podle Zákoníku práce České republiky. Dostupno na <http://www.feminismus.cz/download/NEWWLabor.pdf>. Navštíveno 2.12. 2005, 18:45.

RENZETTI, CM., CURRAN, DJ.: *Ženy, muži a společnost*. Praha, Karolinum 2003. 642 s. ISBN 80-246-0525-2.

SCHREIBEROVÁ, Z.: *Porovnání studijních možností malířek v Čechách a ve Francii v druhé polovině 19. století*. In ZIKMUND, L.: *Gender a umění 19. století*. Dostupno na

http://www.sbornik.obrazar.com/ob-sbornik/editace_sbornik2.pdf. Navštíveno 11.10.2007, 16:00.

SCHREIBEROVÁ, Z.: *Salóny a společenský život v Čechách devatenáctého století*. In ZIKMUND, L.: *Gender a umění 19. století*. Dostupno na http://www.sbornik.obrazar.com/ob-sbornik/editace_sbornik2.pdf. Navštíveno 11.10. 2007, 16:00.

SCHÜTZ, A.: *The Stranger: An Essay in Social Psychology*. In: *The American Journal of Sociology*, Vol 49, No. 6. (May, 1944), p. 499-507. Dostupno na <http://www.jstor.org>. Navštíveno 21.12.2006, 8:24.

SIMMEL, G.: *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha, Sociologické nakladatelství 1997. 206 s. ISBN 80-85850-50-8.

SINGLEY, SG., HYNES, K.: *Transitions to Parenthood*. In: *Gender & Society*, Austin, June 2005, vol. 19, no. 3, p. 376-395.

SMETÁČKOVÁ-MORAVCOVÁ, I. 2002. *Školství na cestě do EU: dosáhneme rovných příležitostí pro ženy a muže?* In ČERMÁKOVÁ, M. 2002. *Na cestě do EU: rovné příležitosti mužů a žen v ČR*. Praha, Sociologický ústav AV ČR 2002. 141 s. ISBN 80-7330-013-3.

SOKAČOVÁ, L.: *Stručná historie feminizmu*. Dostupno na <http://www.feminismus.cz/historie.shtml>. Navštíveno 4.2. 2008, 16:10.

SOUKUP, V.: *Dějiny antropologie*. Praha, Karolinum 2004. 667 s. ISBN 80-246-0337-3.

UHDE, Z.: *Travestie show v kontextu sociální změny*. In: ČERMÁKOVÁ, M. a kol.: *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Praha, Sociologický ústav AV ČR 2003, č. 3-4, s. 7-10. ISSN 1213-0028.

VĚŠÍNOVÁ-KALIVODOVÁ, E., MAŘÍKOVÁ, H.: *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha, Open Society Fund 1999. 171 s.

VITVAROVÁ-VRÁNKOVÁ, K.: *Krasopisné holčičky a zkáza kluků*. Týden, 2004, roč. 11, č. 36, s. 28-33.

VODÁKOVÁ, A., VODÁKOVÁ O., SOUKUP V.: *Sociální a kulturní antropologie*. Praha, Sociologické nakladatelství 2000. 175 s. ISBN 80—85850-29-X.

WRIGHT, R.: *Morální zvíře: proč jsme to, co jsme*. Praha, NLN 1995. 478 s. ISBN 80-7106-127-1.

ZIKMUND, L.: *Gender a umění 19. století*. Dostupno na http://www.sbornik.obrazar.com/ob-sbornik/editace_sbornik2.pdf. Navštíveno 11.10.2007, 16:00.

11 PŘÍLOHY

Příloha A – česká verze dotazníku

Příloha B – anglická verze dotazníku

Příloha A – česká verze dotazníku

DOTAZNÍK

1. Jaký máte vztah k problematice vyplývající z rozdílnosti pohlaví?

- a. Zajímá mě
- b. Spíše mě zajímá
- c. Spíše mě nezajímá
- d. Nezajímá mě vůbec

2. Jste zastánci instituce manželství?

- a. Ano
- b. Ne
- c. Nevím

Proč?

3. Co je to feminismus?

4. Jmenujte osobnost/i, které s pojmem feminismu spojujete (současné i historické):

5. U následujících oblastí vyberte, nakolik se domníváte, že v nich mají muži a ženy, v tzv. západní společnosti, vyrovnaná práva a možnosti:

	Vyrovnaná	Spíše vyrovnaná	Nevím	Spíše nevyrovnaná	Nevyrovnaná
Vzdělávání	1	2	3	4	5
Profesní život	1	2	3	4	5
Partnerství	1	2	3	4	5

6. Ve které z uvedených oblastí jste se někdy ve Vaší zemi setkali s omezením vyplývajícím z rozdílnosti pohlaví (označte je):

- a. Ve vzdělávacím prostředí
- b. V zaměstnání
- c. V partnerském vztahu
- d. Nikde
- e. Jinde:

7. Souhlasíte se způsobem zavedení povinných kvót (tzn. povinného polovičního zastoupení mužů a žen) pro zvýšení počtu žen ve veřejném životě?

- a. Ano
- b. Ne
- c. Nevím

8. Vyberte pro každý z následujících faktorů míru vlivu na zachování vzájemného respektu a soudržnosti v partnerství:

	Největší				Nejmenší
Děti	1	2	3	4	5
Majetek	1	2	3	4	5
Láska	1	2	3	4	5
Manželství	1	2	3	4	5
Jiné	1	2	3	4	5

9. Uveďte dvě typicky ženské a dvě typicky mužské věci denní potřeby:

Typicky ženské		
Typicky mužské		

10. Uveďte dvě typicky ženské a dvě typicky mužské profese:

Typicky ženské		
Typicky mužské		

11. Vaše pohlaví:

- a. Muž
- b. Žena

12. Váš věk:

- a. Méně než 20
- b. 20 – 30
- c. 31 – 40
- d. 41 – 50
- e. 51 a více

13. Vaše vzdělání:

- a. ZŠ
- b. SOU, SŠ nebo Gymnázium
- c. VŠ

14. Váš stav:

- a. Svobodný/á
- b. Ženatý/vdaná
- c. Rozvedený/á
- d. Vdovec/vdova

15. Vaše:

Národnost:	Náboženské vyznání:
------------	---------------------

Příloha B – anglická verze dotazníku

QUESTIONNAIRE

1. How do you feel about questions concerning gender differences?

- e. I am interested
- f. I am rather interested
- g. I am rather uninterested
- h. I am not interested at all

2. Are you a supporter of the marriage institution?

- d. Yes
- e. No
- f. I do not know

Why?

3. What it is feminism?

4. Name someone who is connected with the term “feminism” (contemporary or historical):

5. What is your personal opinion regarding the rights and opportunities for men and women in Western society in the following areas:

	Equal	Rather equal	I do not know	Rather unequal	Unequal
Education	1	2	3	4	5
Professional life	1	2	3	4	5
Relationship	1	2	3	4	5

6. In which of the following areas have you faced gender-based bias in your country (mark them):

- b. Educational setting
- c. In a relationship
- e. Somewhere else:
- b. Professional setting
- d. Nowhere

7. Do you agree with the use of quotas (that is, of mandating that the political body must be half male and half female and writing quotas to assure this) to achieve gender parity in the political sphere?

- d. Yes
- e. No
- f. I do not know

8. For each of the following areas rate the importance of maintaining mutual respect and solidarity in a relationship:

	The highest				The lowest
Children	1	2	3	4	5
Possession	1	2	3	4	5
Love	1	2	3	4	5
Marriage	1	2	3	4	5
Other	1	2	3	4	5

9. Name two things (objects) in everyday life that are typical for women and for men:

Typical for women		
Typical for men		

10. Name two professions typical for women and for men:

Typical for women		
Typical for men		

11. Your sex:

- c. Male
- d. Female

12. Your age:

- f. Under 20
- g. 20 – 30
- h. 31 – 40
- i. 41 – 50
- j. Over 51

13. Your education:

- d. Basic School
- e. High School
- f. University

14. Your marital status:

- e. Single
- f. Married
- g. Divorced
- h. Widowed

15. Your:

Nationality:	Religion:
---------------------	------------------

RESUMÉ

Mužská i ženská „kultura“ má jak v soukromé, tak ve veřejné sféře řadu výhod i nevýhod. Dnešní společnost na ně poukazuje a navozuje tak atmosféru vzájemného soupeření obou světů. Prostředí soutěže, které je typické pro celou dnešní západní společnost, není podle mého názoru v genderové oblasti vhodnou cestou k dosažení kvalitnějšího soužití. Domnívám se, že dokonalá prostupnost práv a povinností napříč mužskou a ženskou kulturou, o kterou se teoreticky dnešní společnost zasazuje, problematiku genderové otázky neřeší, a kromě toho není v důsledku ani možná.

Tento text oproti tomu navrhuje cestu úcty a respektu k jedinci a jeho specifickým, a zároveň hodnocení jeho práce skrze jiné prizma než je výdělek a hmotný zisk. Na základě tohoto přístupu považuji za plodné především prostředí partnerského vztahu, které nabízí vytržení z běžného vnímání druhého pohlaví. Tato možnost výjimečného náhledu, ve smyslu tolerantnějšího přístupu k odlišnostem až jejich obdivu, se nabízí nejen ve fázi zamilovanosti na počátku vztahu, ale i ve fázi intimity a vzájemného hlubšího poznání partnerových potřeb v jeho pokračování. Partnerský vztah chápeme jako zintenzivnělé setkání mužské a ženské kultury, tzn. prostředí vzniku jakési kultury nové, která se rodí prolnutím těchto dvou příchozích a jejich vzájemnou akulturací. Zde je nám poskytnut výjimečný prostor pro poznání světa opačného pohlaví v jeho nuancích, jeho „výhodách“ a „nevýhodách“. Skrze tolerantní přístup partnerské lásky a následnou respektující a milující atmosféru v rodině můžeme zamezit nebo předejít řadě předsudků o druhém pohlaví, a tento přístup respektu a úcty k odlišnostem i sdílení pak přenést i do oblasti veřejného života.

SUMMARY

Male and female “culture” has many advantages and disadvantages in both the private and public sphere. Our society focuses attention on these advantages and disadvantages and thus invokes an atmosphere of two competing worlds. Competition is common in the western world today, but applied in the gender area, it does not help to create a more quality coexistence. The perfect perviousness of the rights and responsibilities throughout the male and female cultures, which is being theoretically promoted by current society, does not solve the problem of the question of gender. Moreover, the perfect perviousness itself is not even possible.

This text suggests the way of respect and reverence to an individual and his or her originality and evaluation of one's work based on other criteria than one's salary and earnings. Hence I consider partnership as a productive area which offers a different perspective in perceiving the opposite sex. The possibility of a unique perception exhibited in a more tolerant attitude bordering with awe to differences of the opposite sex is visible not only in the initial state of being in love but also in the state of intimacy and mutual recognition of a partner's needs in later phases of the relationship. Partnership is understood here as an intensified meeting of male and female cultures. Partnership is thus the area where a new culture originates. This new culture is created by the blending of the two original cultures and their mutual acculturation. A new space is being opened for us; it is a space where we can learn about the world of the opposite sex, its nuances, its “advantages” and “disadvantages”. Through the tolerant approach of partnership love and the loving and respecting atmosphere in the family, prejudice about the opposite sex can be avoided. This way, the approach of respect and reverence to differences could be then also transferred to the sphere of public life.